

DEGROWTH DAILY

BINNENSTAD 4 / BUITENSTAD 12 / STADSNATUUR 18 / GEBOUWDE STAD 24
BELEEFDE STAD 33 / STADSCULTUUR 41 / POLITIEKE STAD 47

**KRIMP EN
DEGROWTH:
EEN GOEDE
MATCH?** BINNEN
STAD 10

NO IS MORE
GEBOUWDE STAD 24

**TAKE BACK
CONTROL** POLITIEKE
STAD 47

LEVEN VAN GENOEG
POLITIEKE STAD 40

**JIDDERINNE
VEULT ZIECH
HEI HEEM** BELEEFDE
STAD 33

**HOROSCOOP
HEERLEN** STADS
CULTUUR 42

**DE KRIMPENDE
STAD MOET WEL EEN
'STAD' BLIJVEN** STADS
NATUUR 18

MET BIJDAGEN VAN: ANDREA CROÉ, SCHUNCK, MAJA ROČAK, INGE HOOIJEN, MARCO BONTJE, FEDERICO SAVINI, JEROEN DUIJSINGS, XAVIER MAURER, HX HOOGCRUTS, MICHIEL RITZEN, RE-ST, NICOLE MAURER, MARC MAURER, FRANK ECKARDT, ANTON BROKOW-LOGA, MARIJN VAN DE WEIJER, PHILIPPE BREELS, HOMO LUDENS, LIZZIE VELDKAMP, LAURA NIESSEN, NANCY BOCKEN, MARC DIJK, STEFANO BLEZER, THERESIE THOLEN, NELLO NUL, CRELIS RAMMELT, MIRIAM MEISSNER, RAGMAGIC, JOP VERMEESCH, STADSTUIN HEERLEN, JOS REINDERS, RALPH VAN DER STRATEN, CEES-JAN PEN, JOOP DE KRAKER, CHRISTIAN SCHOLL & MAURICE HERMANS

Waarom deze krant?

Ik zie deze krant als een project dat de bruikbaarheid van het concept 'degrowth' voor stedelijke ontwikkeling, specifiek in een situatie van demografische krimp, onderzoekt.

Twee noties liggen aan de grondslag van dit project. Allereerst viel me op dat nog niet veel over degrowth vanuit het perspectief van stedelijke ontwikkeling was geschreven. Maar dat terzijde. Belangrijker voor mij en daarop voortbordurend, ontbrak het ten tweede aan een verbinding tussen degrowth en de krimpende stad. En dat vind ik opmerkelijk, omdat het in mijn ogen voor de hand lag beide te verbinden vanwege hun natuurlijke verwantschap. En dit weer vanuit de veronderstelling dat 'urban degrowth' - stedelijke 'ontgroeiing' - deels realiteit is in de krimpende stad en bij zou kunnen dragen aan verbetering van de kwaliteit van leven.

Deze veronderstelling is geen realiteit. Hoewel er dankzij de afname van mensen die wonen, werken of leven in een krimpende stad weliswaar sprake is van een feitelijke afname van economische activiteit - en diens gevolge van productie en consumptie - , moet ik constateren dat dit niet automatisch gepaard gaat met een betere kwaliteit van leven. Integendeel, in plaats daarvan wordt stedelijke krimp veel meer geassocieerd met leegstand, verloederding, afname van diversiteit en een eenvormiger cultureel klimaat.

Daarnaast is het verder opmerkelijk dat de 'degrowth denkers en doeners' vooral te vinden zijn in de Europese groeisteden, veelal georganiseerd rondom grootstedelijke universiteiten, in niet in de krimpsteden. Het heeft alle schijn van een naar wat naar binnen gekeerde en ook wat elitaire academische en creatieve bubbel. Niet toevallig vinden zonder uitzondering de tweejaarlijkse internationale degrowth conferenties plaats in hoofdsteden of net-niet hoofdsteden. Overigens is dit natuurlijk ook weer niet zo vreemd: de degrowth community vindt een vruchtbare grond in steden waar groei haar lelijkste gezicht toont. Het verlangen naar minder, kleiner, langzamer zal nergens zo voelbaar zijn als daar. Er tegenover staat de krimpstad, waar demografische en economische krimp een ongewenst en onbedoeld effect is van sociaaleconomische en sociaal-culturele ontwikkelingen. Er bestaat daar geen verlangen naar minder, kleiner en langzamer. Integendeel, in krimpsteden constateer ik nog altijd een groeiend verlangen naar de tijd dat groei nog heel gewoon was.

De Degrowth Daily ontstond kortom uit de behoefte een ontmoeting tussen degrowth en de krimpende stad tot stand te brengen. Een brug te slaan tussen leegstand en hyper schaarste, tussen afnemende stadgebruikers en busladingen vol toeristen, tussen een utopische verlangen naar minder, kleiner, langzamer en de defaitistische reactie op een kleiner wordende werkelijkheid.

Waarom wil je dit verhelderen in een krant?

Een krant heeft in mijn ogen de kwaliteit om een thema als degrowth laagdrempelig en aan de hand van een breed scala aan vertelvormen te presenteren. Het biedt een open platform aan eenieder die iets te melden heeft over het thema degrowth. Ook biedt een krant een ontsnapping aan de soms wat dwingende kaders van een academisch discours, waarbinnen - toch veel van het denken over degrowth plaatsvindt.

In het verlengde van die openheid vond ik het niet meer dan logisch om de content voor de Degrowth Daily te crowdsourcen. Dat vormde enerzijds wel een risico, je weet niet wat je krijgt, je weet niet wie iets stuurt, je weet niet hoe je krant er uit zal zien. Tegelijkertijd had ik er wel

EEN ONTMOETING TUSSEN DEGROWTH EN DE KRIMPENDE STAD

NOL REVERDA IN GESPREK MET MAURICE HERMANS

vertrouwen in en paste het uitstekend bij het voornemen om degrowth wat uit zijn - wellicht onbedoelde - bubble te lokken en zich te verhouden tot de realiteit van de krimpstad.

Andersom hoopte ik om al diegenen, die zich in de praktijk verhouden tot de krimpstad en daarbinnen werkzaam zijn, met het degrowth denken in contact te brengen. Voelen zij zich thuis in dit gedachtegoed? Geeft het woorden en betekenis aan de activiteiten die zij ontplooiën? Draagt het wellicht een steentje bij aan een positief perspectief voor de krimpstad?

Wat is het gedachtegoed van 'degrowth' eigenlijk?
'Degrowth' - 'ontgroei' in het Nederlands - zou je kunnen omschrijven als een alternatief gedachtegoed voor het dominante groeiparadigma. Het beoogt een betere kwaliteit van leven te koppelen aan een vermindering van productie en consumptie. Dat laatste is een wezenlijk verschil met andere duurzaamheidsbeweging die betogen dat de energietransitie binnen het bestaand economische systeem kan plaatsvinden. Degrowth stelt hier uitdrukkelijk dat een transitie naar een sociale, rechtvaardigere en groenere samenleving onmogelijk binnen het huidige groeiparadigma kan plaatsvinden. Een radicaal loslaten van een op groei geënte economie en samenleving is noodzakelijk.

Wat betekent dit nu voor stedelijke ontwikkeling? Zijn er 'degrowth' kenmerken te benoemen aan de hand waarvan je een praktijk of initiatief in de stedelijke ruimte kunt waarderen op zijn 'degrowth-gehalte'?

Er zijn wel een aantal kenmerken aan te geven, aan de hand waarvan je degrowth kunt 'aflezen'. Allereerst gaat het dan om een stedelijke praktijk, die bijdraagt aan de vermindering van productie en consumptie. Daarin staat een non-kapitalistische logica centraal: geen winstmaximalisatie als doel op zich en coöperatieve in plaats van onderling concurrerende verhoudingen. Ook het experimenteren met andere vormen van

eigenaarschap als alternatief op het privé-bezit hoort hier bij. Zijn er bijvoorbeeld binnen de stedelijke praktijk niet-hiërarchische zelforganisaties, die, al of niet in samenwerking met overheidsinstanties, mede gericht zijn op het bevorderen van emancipatorische, niet hiërarchische en inclusieve praktijken?

Vervolgens is het van belang om te kijken in hoeverre de publieke stedelijke ruimte sociale interactie bevordert en zodanig open en toegankelijk is, dat de verschillende 'gebruikswaarden' van de stad ontwikkeld kunnen worden. Daarbij denk ik bijvoorbeeld aan stadsecologische activiteiten (urban farming), gericht op zelfvoorziening en lokale voedselproductie

Tenslotte, en dat is wat abstracter, kenmerkt degrowth zich door een meer gelijkwaardige verhouding tussen de diverse actoren in een stad. Met name de relatie overheid en burger betreft dat, met een veel meer bescheiden positie van markt en economie. Gelijkwaardige verhoudingen, die gedragen worden door een 'cultuur van ontgroei'. Met dat laatste bedoel ik of de stedelijke praktijken voorzien worden van eigen woorden, een eigen taal en eigen symbolen. Kortom, een systeem van betekenisgeving aan alle activiteiten die binnen de krimpende stad ontwikkeld worden.

Hoe schat je de kans in dat het gedachtegoed van degrowth gaat landen in krimpende steden? Deze kenmerken zich immers toch vaak door hun retrospectieve en conservatieve cultuur?

In veel voormalige geïndustrialiseerde gebieden is er sprake van selectieve migratie, de kansrijken vertrekken, de kansarmen blijven achter. Dit leidt tot een verdeeld land, en de clustering van talent in groeisteden leidt tot een gemankeeerde samenleving in krimpsteden. Met gemankeeerd bedoel ik het gegeven van een beperkte - vaak economisch - elite en een relatief grote klasse met een lage sociaaleconomische status.

Het gevoel in de steek gelaten te worden, vaak genoemd als verklaring voor het oprukkend populisme in voormalige

industriegebieden, is wellicht niet louter subjectief te duiden. Door de toenemende marktwerking in de domeinen van onderwijs, onderzoek en journalistiek is er mijns inziens ook sprake van een toenemende fixatie op wat 'verkoop'. Waar derde geldstromen aan belang winnen neemt het belang van een onafhankelijke agenda af. Ik bedoel daarmee dat academia en media in toenemende mate opereren vanuit hun eigen bubbel en een afnemende belangstelling aan de dag leggen voor zaken die vanuit de optiek van de heersende trends of hypes niet nieuwswaardig zijn. Een krimpstad komt hierdoor veelal in het nieuws als er een vleugje sensatie te ontwaren is. Gedegen onderzoek voorbij de waan van de dag is vaak niet aan de orde. Is het gevoel in de steek te worden gelaten dan zo vreemd?

Dat verklaart wellicht ook waarom degrowth groeit in groeisteden en waarom degrowth volstrekt onbekend is in krimpsteden. Dat heeft veel te maken met het verschil in sociale ordening tussen groei- en krimpsteden. Tussen maatschappelijke elite en de 'arbeidersklasse' is de middenklasse in groeisteden veel groter. En die middenklasse brengt cultureel kapitaal in, waardoor alternatieve ideeën over de inrichting van een samenleving kunnen ontstaan. Een dergelijk substantiële en van invloed zijnde middenklasse ontbreekt tot op zekere hoogte in de krimpstad.

In die context exploiteert de populistische politiek het gevoel in de steek te laten zijn door de heersende politieke en culturele klasse. Als geen ander weten zij daarbij het sentiment van 'vroeger' te raken, toen alles beter was. Er is sprake van backwardleaning in plaats van forwardleaning, en het vacuüm van het ontbreken van een middenklasse wordt door de populistten vakkundig opgevuld.

Hoe kijk je aan tegen twee projecten in Parkstad, die zich expliciet verhouden tot het krimpvraagstuk, te weten het Gebrookerbos project en de stadstuin?
Beiden stedelijke praktijken bevatten wel degelijk een

zeker degrowth gehalte, alleen lees je dat er zo niet vanaf. Zeker niet als je met betrokkenen spreekt. Het normatieve, utopische karakter dat veel uitingen binnen de degrowth community karakteriseert, ontbreekt volledig bij deze praktijken. Er is geen sprake van nastrevenswaardige principes, eerder heerst er een mentaliteit van 'heng an de sjup'. Is er sprake van coöperatief samenwerken? Jazeker. Is een stedelijke praktijk inclusief? Ook dit is bevestigend. Je zult ze er alleen niet zo snel op betrappen dat dat expliciet benoemd wordt. Eerder wordt het schouderophalend benoemd, alsof er niet te hoogdravend over gedaan moet worden.

Is er dan sprake van een systeemstrijd? Degrowth streeft immers naar een alternatieve inrichting van het huidige systeem. In de bovengenoemde voorbeelden is daar zeker geen sprake van. Er wordt eerder gezocht naar samenwerking, zowel met overheidsinstanties als ook met marktpartijen. Consensus ligt eerder voor de hand en wordt verkozen boven een activistische houding.

Is er in jouw ogen sprake van een 'cultuur van ontgroei', of: is die aan het ontstaan en wordt deze zichtbaar in de parkstedelijke praktijken?

Dat is een moeilijke vraag. Het lijkt erop dat een 'cultuur van ontgroei' nog niet zomaar binnen handbereik ligt. Er zijn wel zeker aanzetten gegeven, zowel in praktijk als in beleid. Echter, het verankeren en doorontwikkelen van een dergelijke cultuur vereist een zekere intellectuele en culturele bloedsomloop waardoor ideeën kunnen stromen en daardoor een kracht winnen. Daar is nog te weinig sprake van, wellicht door het ontbreken van een volwaardige middenklasse, wellicht door onvoldoende verbinding met 'buiten', wellicht door de onafwendbare trend van politieke verrechtsing. Tenzij dat er hier iets wezenlijks verandert, acht ik het niet zomaar vanzelfsprekend dat het gedachtegoed in Parkstad wordt geïmplementeerd.

Hoewel zowel in het Gebrookerbos project als de Stadstuin wel degelijk stedelijke praktijken te ontdekken zijn waar kenmerken van degrowth in terug te vinden zijn, zijn mijns inziens echter wel eerder uitzonderingen. Ondanks pogingen in de afgelopen jaren om in Parkstad te werken aan een 'cultuur van ontgroei' - daarmee bedoel ik positieve omarming van een gedachtegoed waar waarden als kleiner, minder, bescheiden en slow belangrijk worden gevonden, tot uiting komend in woorden, concepten, gebruiken en symbolen die dit belang benadrukken, is dit nog onvoldoende gelukt.

Kijk ik buiten deze twee projecten om en iets langer terug, dan zie ik toch een ontwikkeling die ook wel geleid heeft tot interessante experimenten op het gebied van circulaire sloop, alternatieve vormen van eigenaarschap en tijdelijk gebruik. Niet altijd worden deze experimenten opgemerkt of gezien voor wat ze zijn, dat heeft wellicht minder met het innovatieve karakter te maken maar eerder met een zeker gebrek aan hipheid of een aan het experiment geëigende 'taal'. Zolang het niet lukt een brug te slaan tussen deze projecten en experimenten enerzijds en het degrowth gedachtegoed anderzijds - zal het degrowth gedachtegoed moeilijk floreren in de Parkstedelijke context.

Nol Reverda is emeritus lector sociale integratie en demografische krimp van ZUYD Hogeschool.

**“WAAROM
DEGROWTH
GROEIT IN
GROEISTEDEN
EN WAAROM IS
DEGROWTH
VOLSTREKT
ONBEKEND IN
KRIMP-
STEDEN?”**

“IN SCHINKELKWADRANT-ZUID MOET (NIET) WORDEN GEBOUWD”

MAURICE HERMANS

ONTGROEISTAD STELLING#1

SCHINKELKWADRANT-ZUID IS EEN GEBIED IN HEERLEN-CENTRUM WAAR NIEUWE STEDELIJKE RUIMTE IS ONTSTAAN TEN GEVOLGE VAN DE SLOOP VAN HET IN ONBRUIK EN ONRENDABEL GERAAKTE WINKELCENTRUM DE PLU. DOOR DE SLOOP VAN DE 25.000M² WINKELOPPERVLAKTE ONTSTOND EEN TIJDELIJKE OPEN RUIMTE, MIDDENIN DE STAD.

In tegenstelling tot plekken elders in de stad Heerlen bestond voor deze plek commerciële interesse voor de ontwikkeling van residentieel vastgoed. Tegelijkertijd transformeerde een burgerinitiatief de vrijgekomen stedelijke ruimte tot een (tijdelijke) stadstuin.

Dat roept de vraag op of in een ontgroeïende stad gebouwd moet worden en waarom wel / niet* (doorhalen wat niet van toepassing is). Het debat dat volgt is een bewerkte weergave van de focusgroepbijeenkomst die op 17 september 2020 plaatsvond in boekhandel van der Velden van Dam, gelegen in het Schinkelkwadrant-Zuid. De deelnemers staan onderaan genoemd en hebben toestemming verleend voor het publiceren van deze bijdrage in de Degrowth Daily.

Het debat wordt afgetrapt met de stelling dat bouwen in een krimpstad prima is mits er elders iets onttrokken wordt. De 'Structuurvisie Wonen Zuid-Limburg' heeft dit op Zuid-Limburgse schaal tot beleid gemaakt: daar waar iets gebouwd wordt dient ook iets onttrokken te worden. "Eens, en het is ook jammer dat dit beleid alweer achterhaald is. Het voorkwam tot op zekere hoogte de verrommeling zoals dat heel veel is gebeurd in de Randstad. Dat is nogal sterk aan elkaar gekoekt". Maar wordt er in de nabijheid van Schinkelkwadrant-Zuid dan ook gesloopt? Temeer omdat de vervangingsopgave ook als pro-bouwen argument wordt genoemd, "dat wat gebouwd is kan in geen duizend jaar, zelfs niet met maximale investeringen die geambieerde duurzaamheidsnormen bereiken". De vraag is of in de nabijheid daadwerkelijk wordt gesloopt. Dat is wel noodzakelijk om "de kwaliteit van dit gebied omhoog te krijgen". Waar dat wel gebeurd is, is in de Kerkraadse wijk Bleijerheide, waar in het kader van Superlocal enkele hoogbouwflats zijn gesloopt en op diezelfde plek momenteel laagbouwoningen worden gebouwd.

Door haar herkomst kende Heerlen 'overgroei' en daarom is de jas van de gebouwde stedelijke omgeving te groot voor haar gebruikers, dus het centrum moet compacter. Winkelcentrum de Plu viel buiten het winkelgebied, het werd gesloopt en zo heeft Heerlen duizenden vierkante meters commercieel vastgoed aan de markt onttrokken. Door de sloop van het ex-winkelcentrum kreeg Heerlen zomaar een lichte en groene stedelijke ruimte in haar stadshart geworpen. "Is ruimte, lucht, groei, natuur en ontmoeting niet het meest kostbare dat je in een stad zoals Heerlen kunt hebben". Nadat het gras was geplant en de geïmproviseerde stads-

tuin vorm kreeg was een veelgehoorde reactie bij omwonenden en gebruikers van de tijdelijke stadstuin dat "mensen genieten van de stadstuin". Mensen vonden het jammer dat er "toch wordt gebouwd". "Is het niet ook pervers om stenen toe te voegen aan een gebied waar je reeds teveel stenen hebt"? De in de Heerlense binnenstad aanwezige leegstand getuigt van een overvloed aan gebouwen. Het plegen van nieuwbouw op de ene plek kweekt dan toch zeker leegstand op de andere. "Op Zuid-Limburgse schaal is echter afgesproken stedelijke woonmilieus te versterken, voor Heerlen-Centrum betekent het versterken van het centrum- en woonkarakter, dat er een functie aan het centrum wordt toegevoegd als compensatie voor het verliezen van retail en onderwijs".

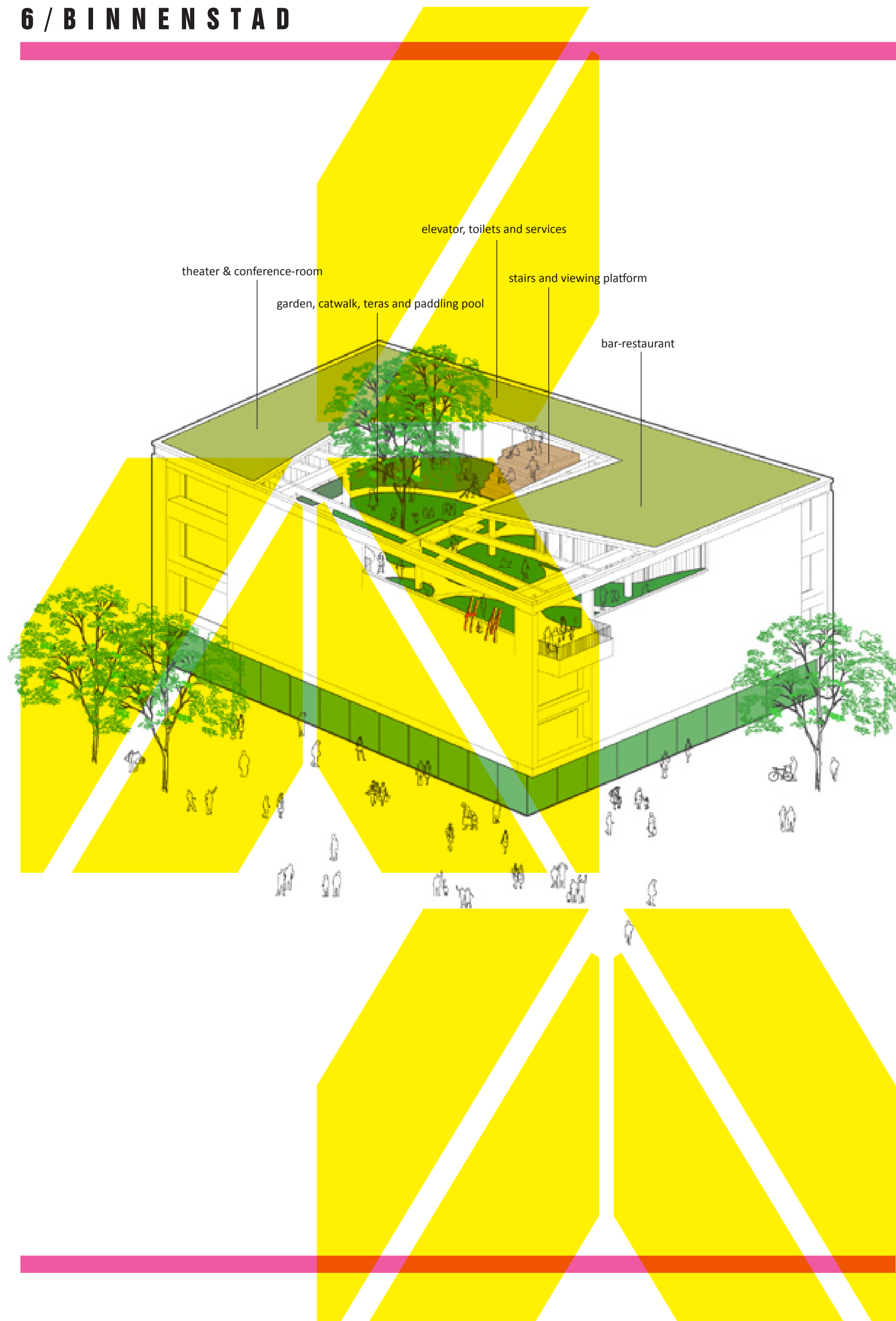
Vanuit stedenbouwkundig perspectief wordt opgemerkt dat je ten gevolge van sloop "een aantal straatwandjes overhoud en heel veel achterkanten in het zicht houdt. Het liefst wil je geen achterkanten aan openbaar gebied laten grenzen maar voorkanten". En, vanuit voorzichtigheid gedacht, "wat doen mensen met de openbare ruimte, is er wel voldoende sociale controle"?

De (economische) realiteit van stedelijke krimp is dat het centrum vaak nog de enige plek is "waar je iets kunt en waar een verdienmodel bestaat". Het beschikbaar stellen van de stedelijke ruimte aan het burgerinitiatief van de stadstuin "maakt de in de stadstuin gekweekte spruitjes wel erg duur", aldus de verantwoordelijk wethouder. Maar biedt de ontgroeïende stad niet juist mogelijkheden om voorbij het economische perspectief sociale, ecologische en culturele waarden centraal te stellen in de ontwikkeling van de stad?

Als één en ander volgens planning verloopt gaan de eerste van de 98 te bouwen stadswoningen binnenkort in de verkoop, al waren er oorspronkelijk 158 gepland.

Aan deze focusgroep hebben de volgende personen deelgenomen: *Samira Louali*, onderzoeker Neimed - ZUYD Hogeschool / *Nol Reverda*, lector emeritus ZUYD Hogeschool / *Nicole Maurer*, directeur Maurer United Architects / *Mathea Severeijns*, directeur IBA Parkstad / *Jop Vermeesch*, stadsbrooker Stadslab Heerlen / *Jos Reinders*, mede-initiatiefnemer Stadstuin Heerlen / *Joyce Daems*, stedenbouwkundige gemeente Heerlen / *Elisabeth de Zutter*, beleidsmedewerker wonen, gemeente Heerlen / *Christian Schöll*, assistant professor, co-moderator Maastricht Sustainability Institute / *Maurice Hermans*, onderzoeker, moderator Maastricht Sustainability Institute

THE HEERLEN ROOFTOP PROJECT

EEN SIMPEL IDEE VOOR EEN GROOTSE UITDAGING

We leven in een tijdperk van grote uitdagingen: digitalisering, schaarste aan grondstoffen, een pandemie die ons reeds meer dan een jaar in de greep heeft en die onhandelbare economische consequenties zal opleveren. Je zou zo door kunnen gaan met opsommen. Maar de grootste uitdaging voor ons als bewoners op deze planeet is de klimaatverandering!

Veel mensen zien wellicht al langer de noodzaak om anders met onze leefomgeving om te gaan, maar het is nu tijd voor actie: het wordt een race tegen de klok. Vergelijkbaar met de maatregelen tegen de pandemie kunnen we dat alleen gemeenschappelijk oppakken – daar kan en moet zeker ieder een bijdrage aan leveren.

Hernieuwbare energiebronnen en elektromobiliteit zijn oplossingen voor de toekomst; maar ook de ontbossing, vervuiling van zee en lucht, evenals het verlies van biodiversiteit zijn onderwerpen die de hoogste prioriteit op

onze agenda's moeten hebben. Ook steden moeten transformaties ondergaan. In de meeste steden is veel te weinig groen en wordt te weinig klimaatbestendig gebouwd. Daarbij worden reeds aanwezige hulpbronnen vaak niet gezien en dus ook niet benut. Eén van deze hulpbronnen zijn de daken! Met name de platte daken – en daar heeft Heerlen er best veel van.

Toen SCHUNCK in 2018 het idee van het Heerlen Rooftop Project voor het eerst lanceerde, was één specifiek droombeeld onze motivatie: het stedelijke dakenlandschap duurzaam te veranderen – van grijze betonnen daken liefst om te vormen tot groene recreatie- en ontmoetingsplekken. Plekken waar voedsel wordt geproduceerd, biodiversiteit gestimuleerd en waar natuurlijke energie en regenwater slim gebruikt worden. Plekken die een positieve bijdrage leveren aan onze leefomgeving en onze sociale gemeenschap. Heerlen als toekomstbestendige stad – dat is ons droombeeld! Daar zouden de daken zeker een bijdrage aan kunnen leveren.

Dit besef te stimuleren, eigenaren, bestuurders en bewoners attent te maken op deze onbenutte mogelijkheid, het dakenlandschap, dat is het hoofddoel van het Heerlen Rooftop Project. Het gegeven dat Heerlen ook nog een krimpregio is, waar straks ruimte 'overblijft', maakt het extra aantrekkelijk. In de grote steden met stijgende inwonersaantallen is vrije ruimte kostbaar en wordt elke vierkante meter voorzien van woonruimte. Heerlen heeft de luxe om daarmee anders om te gaan. Gewone daken worden meestal niet ingericht voor een extensief gebruik en zijn hierop ook niet berekend. Dat maakt het moeilijker om ze voor gebruik geschikt te maken. Meestal vraagt dat om een stevige constructieve ingreep in de structuur van een gebouw. In een krimpende stad met veel leegstand, ziet dit er wellicht anders uit.

Hoe men een verondersteld nadeel – de krimp en leegstand – tot voordeel kan ombuigen, heeft één van de winnende ontwerpen van de internationale ideeënprijsvraag, die SCHUNCK in het kader van het Rooftop Project afgelopen jaar uitgezet heeft, op een mooie manier getoond. 'Less building – more people' is de titel van het ontwerp, afkomstig van TomDavid Architecten (Tom van

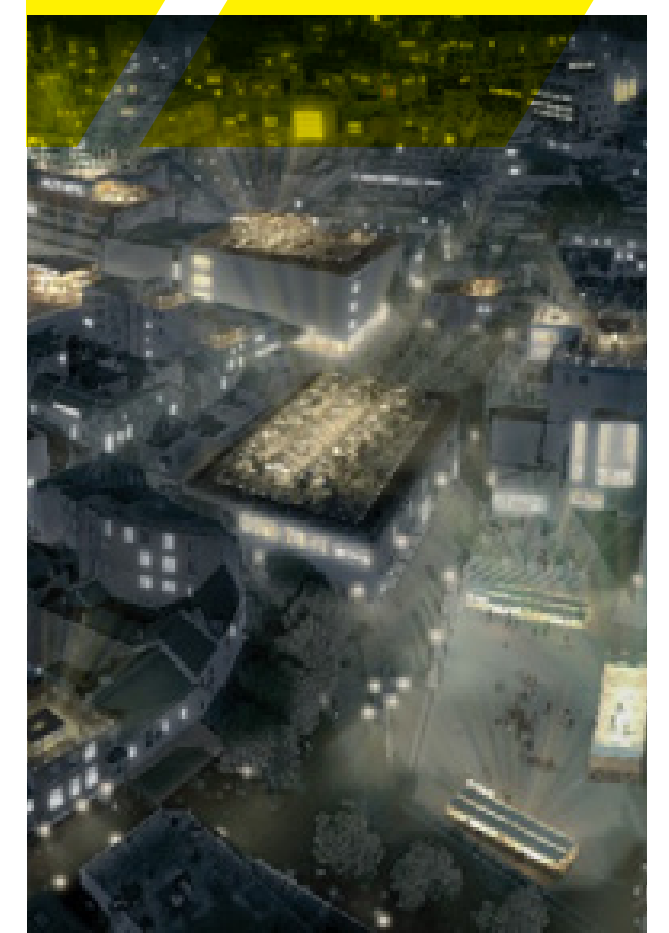

Odijk, David Baars, Panagiotis Seltsiotis) uit Rotterdam. Deze zomer start SCHUNCK het voorbereidingsproces voor het 1e Heerlen Rooftop Festival in 2022 met een kleine zomerinterventie op het dak van parkeergarage De Putgraaf. Hiermee luiden we fase 2 van het project in. Zie schunck.nl/architectuur/rooftop-project/fase-2-op-jе-dak voor meer informatie.

Alle 53 ontwerpen van de internationale ideeënprijsvraag, met inspirerende en uiteenlopende ideeën voor het dakenlandschap van Heerlen, zijn eveneens op de SCHUNCK site te raadplegen: schunck.nl/architectuur/rooftop-project/fase-1-uit-jе-dak.

Andrea Croé is senior curator architectuur bij Schunck

**“IN DE GROTE
STEDEN MET STIJ-
GENDE INWONERS-
AANTALLEN IS VRIJE
RUIMTE KOSTBAAR.
HEERLEN HEEFT DE
LUXE OM DAARMEE
ANDERS OM TE
GAAN.”**

HOE AANTREKKELIJK IS EEN KRIMPENDE STAD?

MAJA ROČAK EN INGE HOOIJEN

TWEEGESPREK

Beleidsdiscussies over krimpende steden worden gedomineerd door pessimisme en zorgen: er zijn zo veel uitdagingen waarmee deze steden geconfronteerd worden. Het verhaal van de krimpende stad is echter complexer dan alleen de leegstand en problematische sociaal-economische cijfers. Wat weten we uit het onderzoek naar krimpende steden en wat is het toekomstperspectief? In dit stuk gaan onderzoekers Ročak en Hooijen met elkaar in gesprek om de aantrekkelijkheid van een krimpende stad in kaart te brengen.

Sinds 2006 staat stedelijke krimp op de wetenschappelijke en politieke agenda in Nederland. Maar wat is nu eigenlijk stedelijke krimp? Het is een proces van bevolkingsdaling en een daarmee vaak samenhangend economische achteruitgang, zegt Ročak. Hooijen voegt toe dat krimp bekeken kan worden vanuit een demografisch en/of economisch perspectief. Demografische krimp betekent niet automatisch dat er sprake is van economische krimp. Demografische krimp en economische groei kunnen hand in hand gaan, vertelt Hooijen.

Stedelijke krimp is geen nieuw proces. Steden groeien en krimpen in hun ontwikkeling, maar wat wij tegenwoordig zien is langdurige krimp en dit komt met specifieke uitdagingen voor de stad, aldus Ročak. "Deze steden groeien niet en worden daardoor als onaantrekkelijk bestempeld, vooral in de media" aldus Ročak. Hooijen voegt toe dat ruimtelijk beleid voornamelijk een op groei gericht paradigma is, gebaseerd op de ervaringen van succesvolle economische gebieden. Zo'n benadering is echter twijfelachtig, vindt Hooijen. Het woord krimp krijgt dan al snel een negatieve connotatie. Ook kan zo'n aanpak leiden tot sociale en ruimtelijke ongelijkheid. Het is bijvoorbeeld aan te bevelen om synergie te creëren tussen groei en inclusie en in te zetten op alternatieven voor groeigerichte (economische) benaderingen. Denk bijvoorbeeld aan mensgerichte benaderingen.

Ročak knikt bevestigend en geeft aan dat beleidsaandacht voor demografische en economische krimp vaak gericht is op sociaal-economische gevolgen. "Uit mijn proefschrift blijkt bijvoorbeeld om aan te sluiten bij de beleving van de bewoners, dus wat zij belangrijk vinden en waar de niet materiële waarde zit. Anders is er het gevaar van Sesime: reduceren van deze steden en haar inwoners op sociaal-economische indicatoren". Ročak vindt het belangrijk dat krimp niet alleen vanuit een economisch en demografisch perspectief wordt bekeken, maar vooral ook vanuit het perspectief van de inwoners en andere gebruikers van de stad. Er spelen ook sociale aspecten van krimp mee. Denk aan plaatsbinding, inspraak die mensen kunnen uitoefenen en de netwerken die ze hebben, aldus Ročak.

"Ook ervaren de bewoners de consequenties van krimp die hoog op de beleidsagenda staan niet zo erg", vertelt Ročak. Door naar deze invalshoeken te kijken krijgt men een ander beeld van wat een stad aantrekkelijk maakt. Uit het onderzoek van Hooijen, naar de aantrekkelijkheid van gebieden, blijkt ook dat de rol van sociale factoren, zoals familie en vrienden en de rol van zachte locatiefactoren, zoals de perceptie van de kwaliteit van leven zeker niet over het hoofd mogen worden gezien. "De economische factor speelt echt niet altijd de dominante rol in de aantrekkelijkheid van een plaats".

Hoe aantrekkelijk is een krimpgebied om te wonen? Het is een uitdagende opgave om precies in kaart te brengen wat een plaats aantrekkelijk maakt geeft Hooijen aan. Of een individu een plaats al dan niet als aantrekkelijk ervaart, hangt af van subjectieve beoordelingen, leefstijl, levensfase en wordt beïnvloed door de individuele kenmerken, zoals leeftijd, geslacht en opleidingsniveau. Tevens wordt een keuze niet altijd alleen gemaakt. De voorkeur van een eventuele partner is dan ook niet onbelangrijk. Ook is het belangrijk om rekening te houden met de geografische schaal. Bijvoorbeeld, een individu kan een bepaalde straat of wijk heel erg aantrekkelijk vinden om te wonen en vindt dat een doorslaggevende factor, terwijl de "krimpende" gemeente geen rol speelt in de aantrekkelijkheid. Tevens zijn er in groeiende steden ook plekken die krimpen en in krimpende steden zijn ook plekken die groeien, zegt Hooijen met een glimlach.

Voor wie is een krimpend gebied dan nu eigenlijk aantrekkelijk? Ročak vindt in haar onderzoek dat mensen die in een krimpende stad wonen vaak een sterke "plaats binding voelen". Ze zien deze plekken als heel aantrekkelijk om erin te wonen, maar zijn verveeld door alle negatieve berichten over hun plaats. "De aantrekkingskracht van een krimpende stad is niet haar economische draagkracht, maar wellicht veel meer het sociaal kapitaal en sociale draagkracht", aldus Ročak.

Wat zijn de gevolgen van stedelijke krimp? Leegstand van winkels en woningen, verdwijnen van voorzieningen, maar ook uit-migratie van hoogopgeleide jongeren, vertelt Ročak. Er mag nog veel meer onderzoek komen over hoe gebieden zich in brede zin ontwikkelen als we kijken naar krimp. Vaak wordt een hypothetische relatie gelegd tussen het verdwijnen van voorzieningen en faciliteiten en het vertrek van bewoners, maar is dat eigenlijk wel zo? "Speelt het verdwijnen van voorzieningen en faciliteiten een rol in de ervaren aantrekkelijkheid van een gebied?" vraagt Hooijen zich af.

Hooijen voegt toe dat het ook gaat om percepties en subjectieve ervaringen die men heeft in een krimpend gebied. Ročak benadrukt dat bewoners krimp niet zo ervaren

"iemand ziet geen krimp in de straat, maar heeft wel bepaalde herinneringen op plekken. Denk aan dat bankje waar je je eerste kus kreeg", Ročak en Hooijen lachen. Krimp is echter ook een mooie kans om om te denken, om creatief bezig te zijn, zegt Ročak "denk aan StadsLab Heerlen, een mooi initiatief waar de jonge ondernemers direct en indirect gevolgen van krimp tackelen". Hooijen vult aan dat de invulling van de stad continu in beweging is. Niet alleen verandert het door demografische en economische krimp, maar ook door de veranderende marktvraag. Denk aan creatieve concepten die kunnen bijdragen aan de aantrekkelijkheid van een gebied. Bijvoorbeeld, laat winkelen een beleving worden en voeg diverse functies samen. Denk aan het samenvoegen van sport, entertainment en eetgelegenheden. De wet- en regelgeving voor het samenvoegen van deze functies blijkt echter een beperkende factor voor ondernemers, vertelt Hooijen.

En wat betekent dat voor de toekomst van de krimpende stad? Ročak en Hooijen stemmen in: er is geen ready made recipe voor krimpende steden. Elke plek is uniek en heeft een eigen benadering nodig. Wat ze belangrijk vinden is om het perspectief van krimpende steden te verbreden "Economische en demografische indicatoren geven een beeld van deze gebieden maar we moeten breder kijken om ze goed te begrijpen" vinden Ročak en Hooijen. "Demografische en economische resultaten in een bepaald gebied worden meestal bekeken in vergelijking tot andere gebieden. Ook wordt er vaak gekeken naar wat er niet meer is, wat er verloren is. Kijk vooruit, regio's zijn altijd in ontwikkeling", geeft Hooijen aan.

"Place-making zou gemaakt moeten worden met de inwoners en gebruikers zelf, community engagement" voegt Ročak toe. Open staan voor benaderingen en interventies waar groei niet centraal staat is de toekomst!

Maja Ročak is als onderzoeker en docent verbonden aan Zuyd Hogeschool en Neimed, het sociaal-economisch kenniscentrum in Limburg.

Inge Hooijen is eigenaar van Regional Capital, een onderzoeksbureau gericht op demografische en sociaal-economische regionale vraagstukken. Tevens is ze als onderzoeker verbonden aan Neimed en het lectoraat employability van de Zuyd Hogeschool.

In zijn bijdrage op pagina 12 aan de Degrowth Daily stelt Federico Savini dat stedelijke en regionale planning te veel uitgaat van groei en competitie. Planning wordt vooral gezien als het faciliteren van groei. Het gaat uit van schaarste aan ruimte en grond, een situatie van meer vraag dan aanbod, en maakt strategische keuzes om die schaarse ruimte en grond zo goed mogelijk te verdelen en benutten.

KRIMP EN DEGROWTH: EEN GOEDE MATCH?

MARCO BONTJE

OPINIE

In deze denkwijze worden vooral steden en stedelijke regio's gezien als motoren van economische groei: als steden groeien, zal de economie ook groeien. Bij stedelijke en economische groei als uitgangspunt en streven worden niet of nauwelijks vraagtekens gezet, het wordt gezien als een gegeven. Er is wel debat over hoe die groei duurzamer zou kunnen en moeten, maar ook hierbij blijft het uitgangspunt toch groei. Savini stelt hier wel kritische vragen bij en doet voorstellen voor een fundamenteel andere manier van plannen. Hiermee probeert hij bruggen te slaan tussen het 'mainstream' debat over stedelijke planning en ontwikkeling en het 'degrowth'-debat. Deze debatten lijken zich tot nu toe grotendeels los van elkaar en in tegengestelde richtingen te ontwikkelen. Maar de kansen groeien om deze debatten dichter bij elkaar te brengen. Savini is zeker niet de enige die pleit voor een 'degrowth'-perspectief op stedelijke en regionale planning. In een ander recent verschenen artikel wijst bijvoorbeeld ook Jin Xue op de 'missing dialogue' tussen planning en degrowth. Om die dialoog alsnog tot stand te brengen zouden volgens haar zowel planning als degrowth moeten veranderen: degrowth moet ruimtelijker worden ('spatialising degrowth') en planning moet ontgroeien ('degrowing planning'). Ook de Degrowth Daily krant en het daaraan verbonden onderzoeksproject zijn goede voorbeelden van hoe deze schijnbaar onverenigbare werelden toch samen zouden kunnen komen.

Een ander alternatief voor het 'mainstream' planningsdenken is het debat over planning in een situatie van stedelijke of regionale krimp. Ook in dat debat wordt het eeuwige streven naar groei kritisch bevraagd. Vanuit een groeiperspectief wordt krimp als een probleem gezien, vooral als het structureel en langdurig is. Krimpende steden en regio's gelden dan verliezers van de mondialisering en het neoliberalisme: ze krimpen omdat ze niet mee konden in de competitie om innovatie, investeringen, infrastructuur en talent. Krimp wordt vanuit dat groeiperspectief vooral in negatieve termen beschouwd: minder bewoners, minder werk, minder kansen, een vergrijzende en ontgroenende bevolking, alleen goed scoren op de 'verkeerde' lijstjes. Dat geeft krimpende steden en regio's het gevoel dat ze er niet meer toe doen: 'places that don't matter' zoals Rodriguez-Pose ze in een veel geciteerd artikel noemde. Het verlangen naar een terugkeer van de groei van weleer, of het aanboren van een nieuwe bron van groei, kan de ontwikkelingsplannen voor deze gebieden dan in een contraproductieve richting sturen. Terugkeren naar groei na een lange tijd van krimp, het is zeker niet onmogelijk en het is al veel steden gelukt. Maar dat zijn dan meestal wel grote steden en zelfs die steden lukt het

alleen met veel hulp van buiten, zoals van nationale overheden of Europese regionale fondsen. Het is dan ook nog maar de vraag hoe stevig het fundament is dat onder die nieuwe groei wordt gelegd. Gaat de groei door als de subsidie ophoudt, wordt een stad niet te afhankelijk van investeringsbeslissingen die ver weg worden genomen, en is het groei waar iedereen baat bij heeft of alleen de happy few?

De meeste krimpende steden en regio's zullen moeten accepteren dat de krimp langduriger zal aanhouden, of dat stabilisatie op een lager niveau het hoogst haalbare zal zijn. Het duurt even voor die acceptatie wordt bereikt, een proces dat vaak vergeleken wordt met rouwen: van ontkenning (het is maar tijdelijk, de groei komt vast wel weer terug) naar verzet (snel terug willen naar groei) naar berusting (helaas, niets aan te doen?) naar aanpassen aan de nieuwe situatie. Pas in die laatste fase komen de plannen waarin krimp niet meer als verlies of als probleem wordt gezien, maar als een gegeven waar de planning op afgestemd moet worden. Een nog te weinig besproken vraag in het plannen-voor-krimp-debat is hoe steden en regio's ervan overtuigd kunnen worden dat dit toch echt het beste en meest realistische alternatief is. Er wordt gezocht naar een nieuw planningsparadigma dat hier goed op zou aansluiten. Het ideale paradigma hiervoor lijkt echter nog niet gevonden te zijn.

Zou degrowth dat nieuwe paradigma kunnen zijn? Als economische en demografische groei voor kortere of langere tijd wegvalt, biedt dat goede kansen om ons denken over ontwikkeling radicaal te veranderen. In krimpgebieden is geen kwantitatieve schaarste, integendeel, er zijn ruimtes en gebouwen over. Er ontstaan allerlei mismatches tussen kwantitatieve maar ook kwalitatieve vraag en aanbod waar stads- en regioplanning een antwoord op moeten verzinnen: wat kan minder, wat is er misschien juist toch te weinig, wat kan of moet anders en beter? Het gaat dan niet alleen om minder bewoners en bedrijven, maar ook om een andere samenstelling van wie en wat er nog wel is. De focus verschuift van kwantiteit naar kwaliteit, een aanbod op maat wordt belangrijker om stad of regio vitaal en leefbaar te maken of houden. Hoewel er steeds meer goede voorbeelden zijn van steden en regio's die er in slagen zich aan te passen aan structurele krimp, gaat dat nog niet vaak samen met radicaal anders denken over hoe je een stad of regio plant. Aanpassen aan (tijdelijk?) minder of geen groei is toch nog wat anders dan wat de degrowth-beweging wil: een betere kwaliteit van leven koppelen aan minder productie en consumptie.

De principes die Savini in zijn artikel voorstelt zouden in een krimpsituatie goed kunnen werken als uitgangspunten van een nieuwe planning. Krimpende steden en regio's zouden meer zelfvoorzienend en minder afhankelijk van externe investeerders en planners moeten worden. Maar, zoals Savini ook aangeeft, samenwerking en afstemming met andere steden en regio's zal ook nodig blijven. Uitgaan van grenzen en drempelwaarden in plaats van ontwikkelsubsidies en premies kan in krimpgebieden ook tot een duurzamere herinrichting leiden. Hoewel in krimpgebieden de vraag 'wie gaat dat betalen' moeilijker te beantwoorden zal zijn dan in groeigebieden. Als dit gecombineerd wordt met het plannen van stad of regio als ecosysteem, kunnen steden en regio's dichter bij het degrowth-ideaal komen.

Zuid-Limburg zou een mooie degrowth-proeftuin kunnen zijn. Hier zijn de afgelopen jaren al veel plannen en projecten ontwikkeld die, bewust of onbewust, raken aan wat de degrowth-beweging voor ogen staat. Kijk bijvoorbeeld naar het regionaal ruimtelijk beleid voor Zuid-Limburg, met 'meer stad, meer landelijk' als uitgangspunt. Vooral investeren in betere centrum-stedelijke gebieden én landelijke gebieden en bewust desinvesteren in wat daar tussenin zit: stadsranden, suburbs, snelweglocaties. Dit sluit niet alleen beter aan bij de vraag, maar biedt ook kansen op verduurzaming van de regio. Meer wandelen en fietsen, minder auto, meer natuur en recreatieruimte, minder steen, beton en asfalt. Kijk ook naar Gebrookerbos, een netwerk van burgerinitiatieven in Parkstad Limburg om lege plekken te herontwikkelen en een nieuwe betekenis voor omwonenden te geven. Of kijk naar het SUPERLOCAL Super Circular Estate project in Kerkrade, waarin circulair gesloopt én gebouwd wordt.

De eerste aanzetten tot een degrowth-planning zijn er dus al. Meer kan ongetwijfeld volgen, nu Zuid-Limburg ook als NOVI-gebied is aangewezen, wat een integrale aanpak op regionale schaal nog eens extra aanmoedigt. Zouden Zuid-Limburg en Den Haag het aandurven om degrowth leidend te laten zijn in de regioplannen? Dat zou een grote stap in de goede richting zijn. Ook andere krimpgebieden die wel (Groningen, Zeeuws-Vlaanderen) of niet (Noord-Friesland, Achterhoek) tot de NOVI-gebieden horen zouden bij Zuid-Limburg kunnen aansluiten als pioniers van degrowth. Het zou helemaal mooi zijn als daarna de groeigebieden het goede herontwikkelingsvoorbeeld van de krimpgebieden kunnen volgen.

Marco Bontje is assistant professor urban geography aan de UvA

UITGANGSPUNTEN VOOR DE ONT- GROEIENDE STAD

FEDERICO SAVINI

ESSAY

HOE GAAN STEDEN ER UITZIEN IN EEN ONTGROEIENDE SAMENLEVING?

De snelste maar ook meest simplistische manier om te bedenken hoe ontgroeïende steden eruit zouden kunnen zien, is je daarbij te baseren op bestaande voorbeelden. Dat zou dan neerkomen op gemeenschappen die in harmonie samenleven met elkaar en met de natuur, gezellig en solidair, coöperatief en autonoom, en die wellicht georganiseerd zijn rond de productie van voedsel en zorg voor elkaar. Echter, als we ruimte willen laten voor een veelheid aan mogelijkheden en recht willen doen aan het principe van zelfbeschikking, dan is het beter om niet uit te gaan van zulke blauwdrukken en modellen. In plaats daarvan zouden we de sociale normen die ten grondslag liggen aan onze samenleving en de culturele en institutionele kaders ervan, kritisch moeten bevragen en opnieuw doordénken. De opgave is dus niet om uit te tekenen hoe steden er in de toekomst uit zullen zien – dat is iets wat (eco)modernistische ontwerpers al vaak genoeg hebben gedaan – maar om de uitgangspunten te bedenken voor de organisatie en verdere ontwikkeling van ontgroeïende steden.

In een recent artikel heb ik zulke uitgangspunten geschetst en ben ik nader ingegaan op de veranderingen in ruimtelijke planning die nodig zijn voor een stedelijke ontwikkeling die past bij een ontgroeiperspectief. Het huidige groeiperspectief gaat er vanuit dat een stad verre van zelfvoorzienend is. In het grotere geheel van de economie specialiseren steden zich daarom op bepaalde economische sectoren en zijn ze op hun beurt weer afhankelijk van andere gespecialiseerde steden. Geen enkele stad is in staat om zelf al het benodigde voedsel te verbouwen of voldoende energie op te wekken, en zelf het eigen afval te verwerken. Ontgroeïen houdt in dat een stad meer autonoom wordt, zowel in materiële als in politiek opzicht. In plaats van als een archipel van gespecialiseerde centra zouden stedelijke regio's moeten functioneren als een federatief netwerk van gemeenschappen die zowel zelfvoorzienend als onderling afhankelijk zijn, gemeenschappen die samen voorzien in de essentiële hulpbronnen die ze elk voor zich niet kunnen leveren. Dat kan gaan om de levering van

essentiële grondstoffen, het organiseren van de voedselproductie, het opbouwen van een goede gezondheidszorg, en het in stand houden van natuurgebieden.

Het nastreven van materiële en politieke autonomie is verrijkend. Echter, om het mogelijk te maken moeten stedelijke overheden gaan denken in termen van 'grenzen'. Dit is wat ik 'het paradigma van de eindigheid' noem, de praktijk van het regeren-door-begrenzen. Op dit moment is stedelijke ontwikkeling gebaseerd op een planningsbenadering die werkt met prikkels en blauwdrukken. Overheden, vaak sterk onder invloed van het bedrijfsleven, komen met uitgewerkte plannen voor ontwikkeling. Om bedrijven te bewegen milieudoelen te halen, maken ze gebruik van premies en prikkels. Dit leidt tot de paradox van klimaat-neutrale steden: grote gebouwen waarvoor tonnen aan grondstoffen zijn gebruikt en die grote hoeveelheden CO2 uitstoten, worden 'klimaat-neutraal' genoemd omdat ze voldoen aan bepaalde eisen voor milieu-efficiëntie of omdat ze gepaard gaan met compenserende maatregelen, zoals het planten van bomen,

Deze op doelstellingen gebaseerde benadering van ecologische duurzaamheid moet vervangen worden door een die gebaseerd is op absolute standaarden en drempelwaarden die grondwettelijk zijn vastgelegd. Zo is het handhaven van een ondergrens voor het niet-bebouwde oppervlak in elke buurt noodzakelijk om te voorkomen dat uiteindelijk alle open plekken dicht gebouwd worden. Andere voorbeelden van absolute grenswaarden zijn een minimale hoeveelheid sociale huurwoningen en een maximum aan panden in tijdelijke verhuur, en grenswaarden voor de hoeveelheid landbouw- en productiegrond per gemeente.

Het stellen van absolute grenzen doet misschien denken aan een ouderwetse socialistische aanpak van stedelijke ontwikkeling, maar daar heeft het niets mee te maken. Grenzen zijn een gangbaar instrument in neoliberale staten omdat ze schaarste creëren en daarmee economische transacties stimuleren. Het cruciale verschil is dat in een wereld die wordt gedomineerd door onderhandelingen en samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven, grenzen instrumenteel worden gebruikt, aangepast en gemanipuleerd. Ze werken als relatieve milieudoelen gebaseerd op prestaties: alles is mogelijk zo lang het prestatiedoel maar wordt gehaald. Het resultaat is een benadering voor relatieve duurzaamheid die steeds meer neerkomt op het 'greenwashen' van het huidige

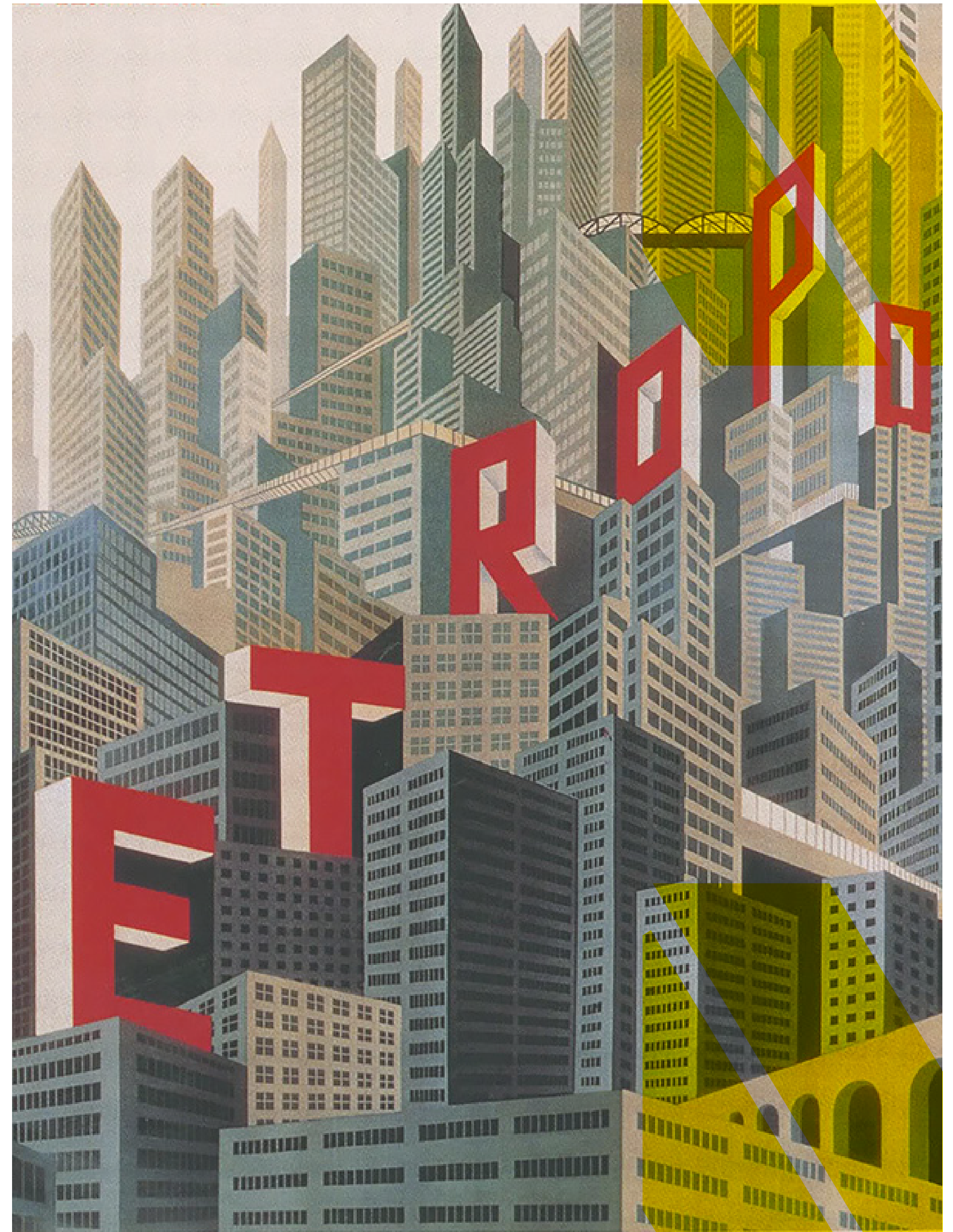
kapitalistische systeem, in plaats van ingrijpende sociaal-economische veranderingen te bevorderen.

Echter, een transitie naar een ontgroeïende stad kan alleen maar ecologisch en sociaal rechtvaardig zijn, als grenzen zorgen voor een echte herverdeling. Het stellen van grenzen moet daarom gebaseerd worden op een benadering van stedelijke transformatie die is opgebouwd rond een ethiek en praktijk van leefbaarheid of 'bewoonbaarheid'. Het begrip 'bewoonbaarheid' is geïnspireerd op hoe ecosystemen onderdak bieden aan allerlei menselijke en niet-menselijke bewoners. Het benadrukt dat steden niet zomaar lappendekens van verschillende typen ruimtegebruik zijn (bijv. winkels, woningen of fabrieken), maar dat deze onderling samenhangen als in een ecosysteem. Landbouwgebieden ondersteunen naastgelegen buurten, parken ondersteunen vrijetijdsbesteding, gebouwen ondersteunen mobiliteit, enzovoorts. De ruimtelijke vorm van steden moet in de toekomst zodanig zijn dat dit soort relaties ontstaan en dat de zichzelf vernieuwende, productieve relaties gestimuleerd worden, terwijl relaties die schadelijk zijn voor het stedelijke ecosysteem verdwijnen.

In plaats van wonen en winkelen onder te brengen in gescheiden zones – en ze dan te verbinden met een spoorlijn of snelweg – moeten stedelijke planners gaan denken in termen van gebieden waar allerlei functies (productie, consumptie, wonen, natuur, gezondheid) in de juiste balans samenkomen. Dit moet het nieuwe kompas voor stedelijke kwaliteit worden, waarmee kan worden vastgesteld in hoeverre een bepaald gebied, stad of buurt zorgt voor een goede balans in sociale, economische en milieukwaliteiten. Daaronder vallen ook kwaliteiten als schone lucht, schoon water, en ruimte voor ecologische voedselproductie en biodiversiteit.

Een zorgvuldig nastreven van 'bewoonbaarheid' en eerbiediging van het eindigheidsparadigma voor stedelijke ontwikkeling zal resulteren in polycentrische regionale autonomie. Stedelijke ontwikkeling gebaseerd op ontgroeï-principes dient een regionale visie op sociaal-economische ordening te combineren met regels gebaseerd op absolute grenzen en op die manier zorgen voor een herverdeling van rijkdom en land om daarmee de 'bewoonbaarheid' van de stad mogelijk te maken en te beschermen.

Federico Savini is associate professor in Environmental Planning, Institutions & Politics aan de UvA

Op de website

WWW.POSTWACHSTUMSSTADT.DE

is dit boek integraal als PDF te downloaden.

Een gedrukt exemplaar is te ontvangen is te bestellen via de uitgever WWW.OEKOM.DE

Anton Brokow-Loga, Frank Eckardt (Hrsg.)

Postwachstumsstadt

Konturen einer solidarischen Stadtpolitik

oekom

HX hoogcruts

het klooster van de 21e eeuw

kunst
cultuur
natuur
technologie

Een dynamisch venster op de wereld

► www.hxhoogcruts.eu

HOLISTISCHE STADSPLANNING: HET GAAT OM HET GEHEEL

FRAGMENT UIT HET BOEK 'POSTWACHSTUMSSTADT' VAN ANTON BROKOW-LOGA & FRANK ECKARDT

We beschouwen het als noodzakelijk dat mensen de verbanden tussen de verschillende domeinen en sectoren van de stad en de maatschappij zien, omdat enkel een holistisch begrip hiervan de mogelijkheid biedt ongewenste effecten van een beweging tegen klimaatverandering te voorkomen. Centraal in dit holistisch perspectief staat de zoektocht naar de contouren van de Postwachstumsstadt (post-groeistad), als uitdrukking van solidaire vormen van politiek, inhoud en processen in de context van de stad. Klimaatbescherming moet lokaal ingebed worden in een perspectief dat afscheid neemt van het denken dat klimaatverandering beschouwd als louter een ongewenst neveneffect van een anderszins wenselijke maatschappij. Diverse auteurs hebben er reeds op gewezen dat de klimaatverandering oorzakelijk samenhangt met een reeks andere maatschappelijke crisissen. Wie hierover spreekt mag niet zwijgen over de volgende problemen:

- onbetwiste maatschappelijke machtsverhoudingen, berustend op ontransparante en niet-beïnvloedbare mechanismen van maatschappelijke sturing;
- een kapitalistische economie, enkel gericht op korte-termijn en private winstmaximalisatie, in plaats van voorrang te geven aan productie van 'gemeengoed' (commons);
- een sociale ongelijkheids-dynamiek waarin een losgekoppeld gedeelte van de maatschappij opdraait voor de kosten van de groeiende welvaart;
- een crisis van de representatieve democratie waarbij het vertrouwen in het probleemoplossend vermogen van instituties sterk is gedaald;
- een terugkeer van de autoritaire cultuur die persoonlijke nimbus plaatst boven argumenten, compromissen en pragmatische benaderingen, en de ruimte wil inperken voor de diversiteit van creatieve, seksuele en religieuze minderheden;
- het heropleven van genderrollen waarin mannelijke bezigheden en levensstijlen de voorkeur verkrijgen en zogenaamd vrouwelijke zorgtaken minder gewaardeerd worden.

Nergens wordt het verband tussen de oorzaken van de verschillende crisissen duidelijker dan in de stad. Althans, dat zou zo kunnen zijn indien we ons van bestaande zienswijzen zouden distantiëren waarmee we gewoonlijk naar de stad kijken. Hier hoort in de eerste plaats het idee bij dat steden zich verder ontwikkelen op basis van voortdurend plannen, bouwen en groeien en daarmee uiteenlopende problemen aanpakken, zo niet oplossen. Deze kijk op steden en stedelijke planning komt volgens ons voort uit het groeiparadigma. Het effect van het groeiparadigma voor de maatschappij in het algemeen is reeds beschreven in de literatuur over Degrowth en Post-growth, alsmede door de gerelateerde sociale bewegingen, maar nog niet specifiek voor de stad. En dat terwijl steden waarschijnlijk de meest illustratieve plek zijn om te observeren hoe dit paradigma in praktijk gebracht wordt en hoe daardoor onze directe leefwereld vorm krijgt. Een verbinding tussen de beschouwingen van de Postwachstumsgesellschaft (post-groeimaatschappij) en kritisch stedelijk onderzoek in de vorm van een wetenschappelijk gefundeerde oriëntatie voor de politieke visie op de stad en (trans-lokaal) activisme jegens het groeiparadigma laat nog op zich wachten.

Met dit boek willen we een stap in deze richting zetten. Als uitgevers en auteurs zijn we ons ervan bewust dat in de volgende pagina's geen blauwdruk uitgewerkt wordt voor hoe een post-groeistad eruit zou moeten zien of te bereiken zou zijn. Zo'n verwachting is door de verscheidenheid aan contexten waarin het belang van een nieuwe stadspolitiek beschreven zou moeten worden uitermate complex, ambitieus en omvattend. Een oriënterende ondersteuning voor alle betrokkenen leek ons belangrijker dan een gedetailleerd richtsnoer voor het concrete ombouwen van steden. Ook deze ambitie kan niet zodanig uitgewerkt worden dat een precieze en alomvattende positie uit dit boek meegenomen kan worden. We hopen echter dat de lezers de contouren gaan zien van de alternatieve stad van de post-groeimaatschappij.

Het boek moet steun bieden bij het opbouwen van een eigen kennisbasis om zich binnen bepaalde intellectuele en discursieve kaders op weg te kunnen begeven naar de post-groeistad. In plaats van alom geldige theoretische beginselen of zelfs neoliberale best-practice ideeën willen we de lezers aanmoedigen in de eigen stedelijke context op zoek te gaan naar coalities voor een toekomstgeoriënteerde planning en vormgeving van de stad. De post-groeistad is bovenal een politieke stad, waarin stedelijke planning (weer) onderwerp van politiek debat wordt. Daarom moeten er in de eerste plaats politiek-maatschappelijke coalities ontstaan, zodat de zorg voor het gemeengoed en voor ecologische en sociale rechtvaardigheid voorop kan staan.

Frank Eckardt is professor Sozialwissenschaftliche Stadtforschung aan de Bauhaus-Universität in Weimar

Anton Brokow-Loga is wetenschappelijk medewerker aan de Bauhaus-Universität in Weimar

VIIO BORGLOON: VAN VERHARDING NAAR VERGROENING

MARIJN VAN DE WEIJER EN PHILIPPE BREELS, A20 ARCHITECTEN

IN VLAANDEREN
VERTAALT DE AMBITIE
VAN DEGROWTH ZICH
IN EEN ZOEKTOCHT OM
DE VERHARDING VAN
HET AARDOPPERVLAK TE
VERMINDEREN.

Het wegnemen van steen, beton en asfalt biedt kansen voor een meer evenwichtige ruimtelijke ordening met meer beplanting. Maar mensen moeten zodoende ook leren om met minder verharding te leven - om ruimtelijk te "consuminderen". Minder parkeren, ander onderhoud, andere waterhuishouding, andere buitenactiviteiten.

In Belgisch Limburg is demografische krimp nog geen issue zoals dat in Nederlands Limburg wel het geval is. Er zijn gemeentes die krimpen, maar deze liggen erg verspreid; statistische kaarten tonen hoe groeigemeentes naast krimpgemeentes liggen. Belgisch Limburg is wel een gebied waar de bevolking relatief oud is, waar dus vergrijzing optreedt. De Vlaamse bevolking groeit dus, en precies daarom staat degrowth in Vlaanderen toch ook hoog op de agenda. Dit heeft meer te maken met hoe de groei opgevangen wordt in de ruimte. Wel 16% van het Vlaamse oppervlakte is namelijk bedekt met gebouwen, met wegen, met beton. Die zogenaamde 'verhardingsgraad', is in Vlaanderen de hoogste van Europa en groeit nog elke dag met 6 hectare - elke drie jaar wordt zo 0,5% van het oppervlakte verhardt. Dit leidt met name tot ecologische problemen - watertekorten én wateroverlast

- en hoge temperaturen in de zomer. De leefbaarheid voor mens en natuur staat hierdoor onder druk.

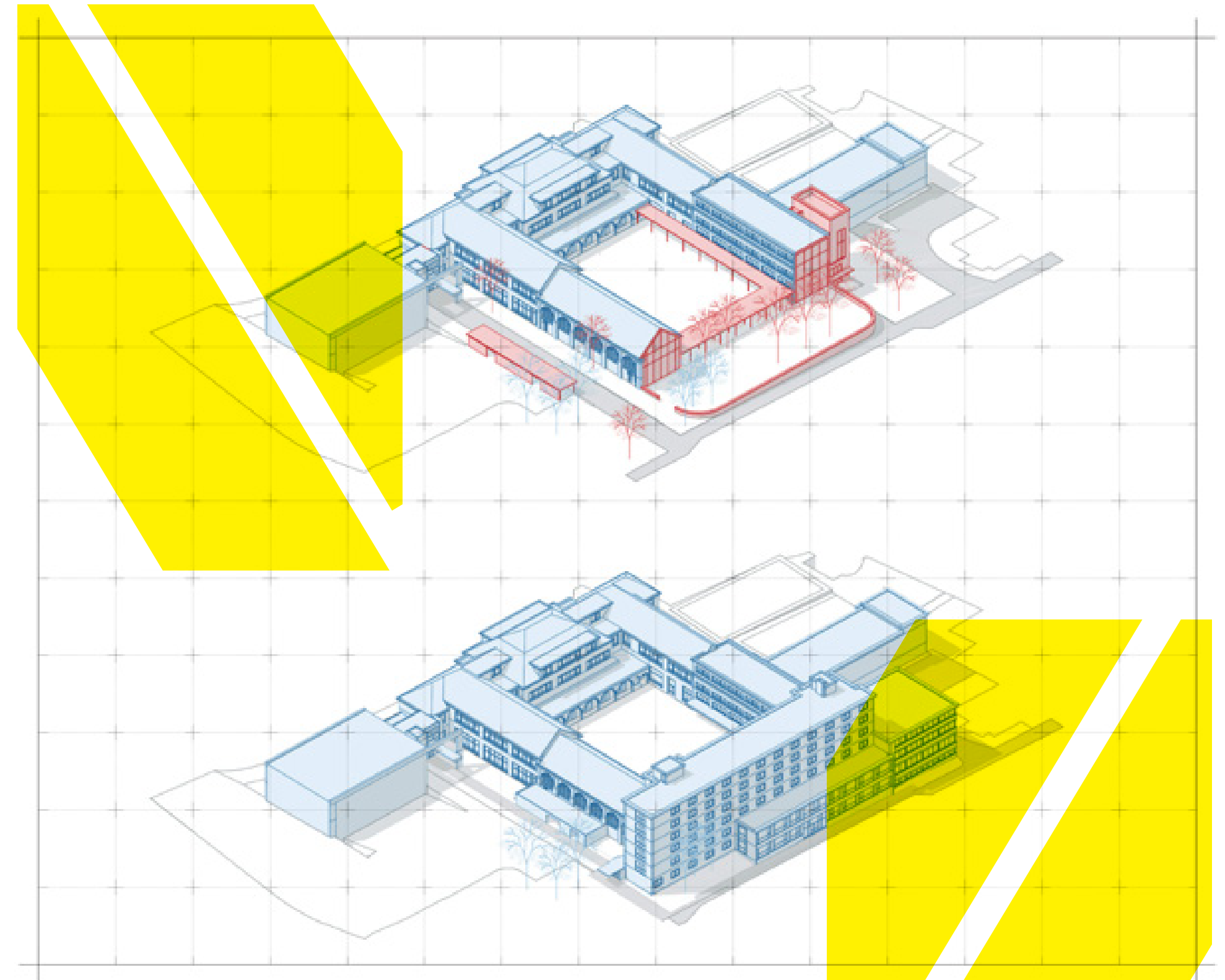
Om deze uitdaging het hoofd te bieden zijn er in Vlaanderen proeftuinen opgericht om verharding weg te nemen. Een van deze erkende proeftuinen is viio, een scholengemeenschap met een campus in het Limburgse stadje Borgloon. In deze proeftuin heeft architectenbureau a20 geëxperimenteerd met Degrowth in de schoolomgeving. In België is er toenemende interesse in een groenere en meer stimulerende schoolomgeving, waar kinderen en families in een gezonde levensstijl leren en elkaar in een aangename omgeving kunnen ontmoeten. Viio zat op die campus met een in onbruik geraakt internaat; een onaantrekkelijk, hoog gebouw waarachter de eigenlijke school verborgen ging en die door het internaat van de openbare ruimte gescheiden werd. Herbestemming van dit internaat bleek onhaalbaar omdat het niet meer kon voldoen aan de eisen van deze tijd. Daarom werd de moedige beslissing genomen om de voorbouw te verwijderen en er niets voor terug te bouwen, ten gunste van een uitbreiding van de binnenkoer. Deze uitbreiding werd als tegenhanger voor de betegelde speelplaats een

ruimte met begroeiing.

Dit werd de eerste stap naar de herinrichting van de schoolcampus. De historische kapel, de refter, en de ingesloten speelplaats werden zichtbaar gemaakt vanaf de straat. De voormalige gemene muren worden voorgevels en met grote raamopeningen opengewerkt. Met de verworven subsidies voor de proeftuin kan een zeer hoogwaardige beplanting gerealiseerd worden. De combinatie van groen en openheid zorgt voor een verwelkomende en kwalitatieve 'smoel' voor de schoolcampus en voor een plek waar mensen elkaar kunnen ontmoeten in een aangename omgeving. De ambitie is dat dit project een 'lichtend voorbeeld' wordt voor andere schoolomgevingen.

De campus was voor 92% met verharding bedekt; hiervan is nu door sloop en ontharding 15% verwijderd waar niet terug gebouwd wordt. In een volgende fase wordt nog eens 42% verharding weggenomen door reorganisatie van de parkeer ruimte en door met nieuwe beplanting verbanden te leggen met het achterliggende Haspengouwse landschap.

A20 architecten is gevestigd in Brussel en Hasselt

DE KRIMPENDE STAD MOET WEL EEN ‘STAD’ BLIJVEN

NOL REVERDA

OPINIE

Krimpendededen zitten te ruim in hun jasje: er zijn teveel woningen, teveel bedrijven, teveel scholen, teveel sport- en cultuurvoorzieningen, teveel restaurants, teveel winkels, teveel...kortom, teveel van alles. Dit in tegenstelling tot groeiende steden: daar heerst schaarste door een tekort aan alles. Teveel mensen voor te weinig ruimte bij groei, te weinig mensen voor teveel ruimte bij krimp. Teveel mensen en schaarste, te weinig mensen en surplus. Het eerste vraagstuk staat politiek en maatschappelijk redelijk hoog op de agenda en biedt in een neo-liberale samenleving het lonkende vooruitzicht voor 'werken aan de toekomst'. Het tweede vraagstuk krijgt minder aandacht en is minder populair.

Een krimpendede stad zit dus te ruim in zijn jasje en is in letterlijke zin aan het ont-groeiën. In een tijd waarin duurzaamheid en zorg voor het klimaat met hoofdletters geschreven worden, en waarin de grote mondiale vraagstukken vooral gerelateerd worden aan de perverse werking van het groeiprincipe – in zo'n tijd zou de krimpendede stad een proeftuin kunnen zijn om aan die vraagstukken vorm en inhoud te geven. Immers, bij de af-sentie van groei kan hier gezocht worden naar hoe een samenleving dan ingericht moet worden. Hoe ziet dan de economie eruit? Hoe het onderwijs en de voorzieningen voor sport en cultuur? Anders gezegd: in een krimpendede stad hebben we bij uitstek de mogelijkheid om te experimenteren met een samenleving gebaseerd op 'surplus', niet op schaarste.

Sloop: een stad met littekens

Helaas definiëren krimpendede steden zich zelden als het laboratorium, waarbinnen geëxperimenteerd kan worden met de ontwikkeling naar een duurzame toekomst. Het de-growth-denken zit niet in het DNA van bestuurders, investeerders en andere prominenten van macht en invloed. Dit komt onder andere omdat het surplus in economische zin geen waarde meer heeft en men het concept dan ook vaak vertaald in een vraagstuk, waarin termen als overbodigheid en de kosten van instandhouding dominant

aanwezig zijn. En als het om de gebouwde ruimte gaat, definieert men het probleem in termen van leegstand. De sloopkugel is dan de oplossing.

Parkstad Limburg kent een lange traditie als het gaat om het slopen van het ruimtelijke surplus. Voorbeelden te over: Melkcentrale de Mijnstreek, Gewestelijk Arbeidsbureau, AZL Kantoor, het voormalige Politiebureau, het Sportfondsenbad en het openluchtzwembad Terworm, cultureel café de Nor – om er enkele te noemen. En last but not least natuurlijk de bijna volledige vernietiging van alles wat met de mijnen te maken had, met uitzondering van Schacht II van de voormalige Oranje Nassau mijn – gekoesterd als een soort fossiel uit een ver verleden.

Veel van de genoemde gebouwen – en nog vele andere – hadden hun functie verloren, of stonden in de weg. Kosten-calculation en projectontwikkeling domineerden de kijk op de leegstand. En dat deze gebouwen naast hun economische en functionele waarde ook historische, culturele, sociale en emotionele waarden vertegenwoordigden, was in het calculerende denken van de stadsplanners niet relevant. Daarmee heeft deze rigoureuze sloop mede een regio met pijn aan een verloren verleden – de mijnpijn - veroorzaakt, uiteindelijk uitmondend in het regressief conservatisme van nu. Een geestesgesteldheid, die ver af staat van toekomstgericht degrowth-denken.

Door sloop verdwijnt ook de stedelijkheid

Als het slopen van de fysieke infrastructuur nu had geleid tot stedelijke herbouw en vernieuwing, dan had Parkstad zich daarmee door kunnen ontwikkelen naar een nieuwe urbane realiteit. Maar Parkstad Limburg is een krimpregio en na sloop resteerde veelal de uitgestrektheid van troosteloze grasvelden, hier en daar met een poging tot verlevendiging ervan door een vijver, bosschage en/of fietspad aan te leggen. Het grasveld, dat resteerde na de sloop van de Oranje Nassau is hier een sprekend voorbeeld van. Daarmee verdrijft 'groen' de 'stad', wordt Parkstad teveel Park

en te weinig Stad. Echter, stedelijke dynamiek ontstaat niet door het aanleggen van groenstroken, vijvers en fietspaden. Integendeel, stedelijke energie komt voort uit de ontmoeting van mensen, de bedrijvigheid, het omarmen en schuren van tegenstellingen – arm en rijk, jong en oud, lelijk en mooi, migrant en autochtoon, theïst en atheïst, blijvers en voorbijgangers. Hieruit ontstaat een stedelijke cultuur – stedelijkheid zögezegd. Het weghalen van de stedelijke infrastructuur is dus ook het weghalen van de stedelijkheid – en daarmee verdwijnt de energiebron bij uitstek van stedelijke ontwikkeling.

De krimpendede stad moet wel een stad blijven

Krimpendede steden moeten dus wel een stad blijven. Dat is ook een opdracht aan de de-growth beweging, wil deze van betekenis zijn voor de krimpendede stad. De-growth met zijn expliciete kritiek op het groeiparadigma, op een samenleving met alsmaar meer productie en consumptie, en op een economie waarin winstmaximalisatie het leidend principe is, moet zich niet laten verleiden tot een anti-urbane opstelling en een terug-naar-de-natuur mentaliteit. Een 'anti-urban-mood' is geen oplossing voor stedelijke vraagstukken, noch voor groeiende steden, noch voor krimpendede steden. De krimpendede stad – Parkstad Limburg – hervindt zich zelf niet in meer groen. Integendeel, het kan zichzelf alleen hervinden en opnieuw uitvinden met de omgeving, zoals die zich in 'het nu' manifesteert, inclusief alle littekens uit het verleden. Stop nu radicaal met slopen, laat de buitenruimte ongemoeid en definieer een toekomst door het verzinnen van nieuwe bestemmingen voor de binnenruimten.

Er zijn voorbeelden en ideeën. Vluchtelingenproblematiek? De krimpendede stad biedt opvang met leegstaande huizen en kloosters. Onderwijs kan genoten worden in de leegstaande scholen en ontspanning in de leegstaande theaters en sportaccommodaties. Een hele gehumaniseerde infrastructuur ligt klaar, te wachten op hen die dat nodig hebben. Voedselschaarste door een groeiende

GELEEN PARKSIDE

JEROEN DUIJSINGS & XAVIER MAURER

STADSBOOMGAARD AAN DE RIJKSWEG CENTRUM

Het centrum van Geleen is bijna 100 jaar oud en begon met de bouw van het Raadhuis in 1922, het enige gebouw in de velden tussen de oorspronkelijke kernen van Geleen en de Staatsmijn Maurits. Het centrum (en de rest van Geleen) ontwikkelde zich net zo koortsachtig als de Staatsmijn en door de vele winkels en activiteiten gold het als het kloppend hart van de Westelijke Mijnstreek.

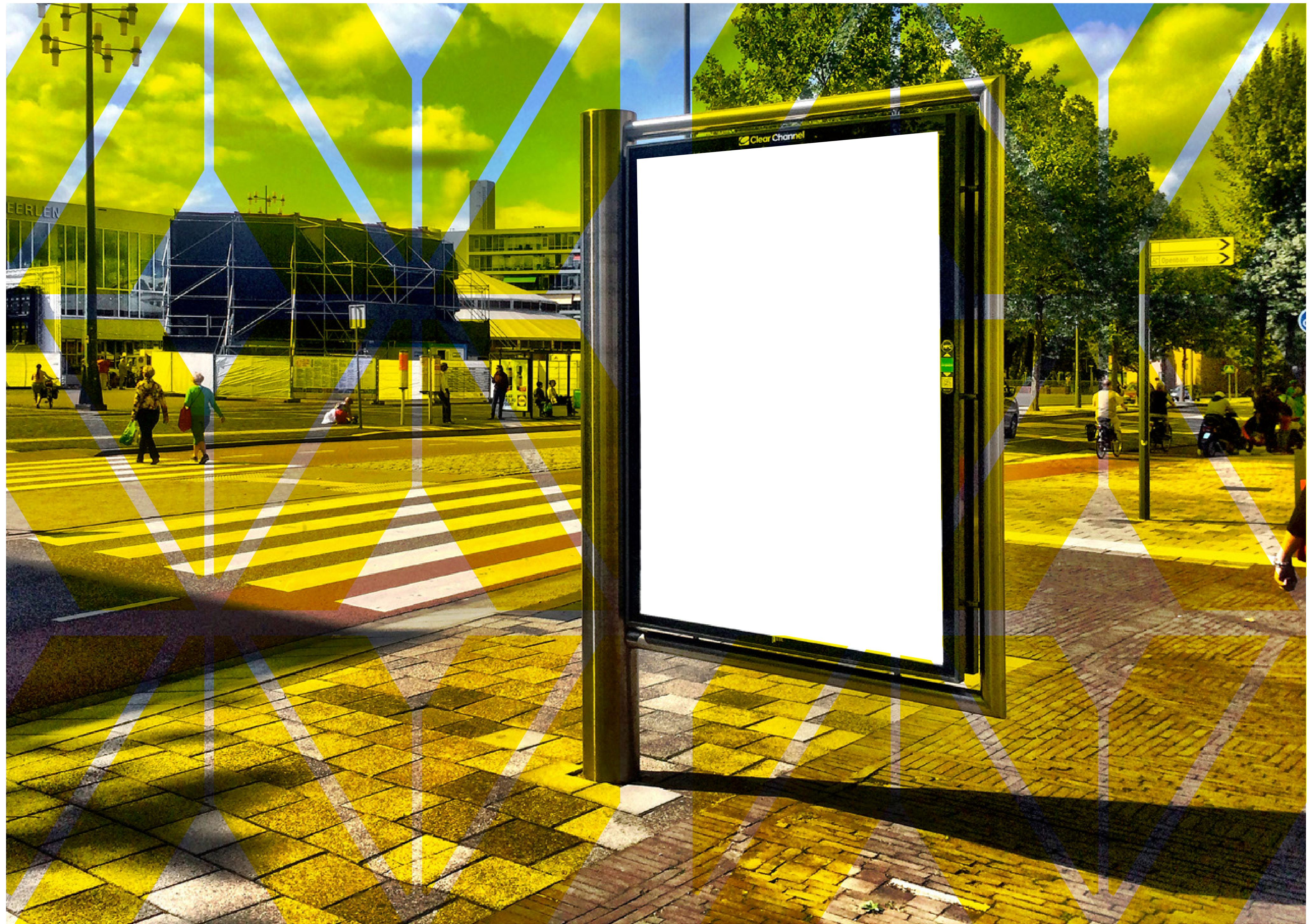
Na de sluiting van de Staatsmijnen, het vertrek van DSM en de bijbehorende vergrijzing en krimp is Geleen toe aan een nieuwe fase. Niet als winkelstad, maar als plek van ontmoeting waarbij inwoners opnieuw met elkaar en hun omgeving in contact kunnen komen. Door gebrek aan potentiële kopers ligt een perceel aan de Rijksweg Centrum braak in afwachting van nieuwbouwappartementen. Om deze locatie in de tussentijd voor de stad van betekenis te laten zijn is Geleen Parkside - Stadsboomgaard aan de Rijksweg Centrum in voorbereiding.

Nadat vanaf 1922 de landbouw uit het centrum verdween, ontstaat er 100 jaar later opnieuw een connectie met de rijke boomgaardcultuur van Zuid-Limburg. Een plek om te plukken, te snoeien, te proeven en te genieten voor buurtbewoners, ondernemers en alle bezoekers van het centrum. De naam Geleen Parkside refereert aan het voormalige hotel Parkzicht op de locatie, de nabijheid van het Burgemeester Damenpark en brengt een nieuwe groene schakel aan in de overgang van het industriële Chemelot via de tuinstad Geleen naar het Geleenbeekdal en het Zuid-Limburgse Heuvelland.

Jeroen Duisings is 4e jaars student Landscape design aan de HAS-Hogeschool in 's-Hertogenbosch.

Xavier Maurer werkt als beleidsmedewerker milieu bij Provincie Limburg.

Nol Reverda is emeritus lector sociale integratie en demografische krimp van ZUYD Hogeschool.

RUIMTE VOOR INITIATIEF

JOS REINDERS

STADSTUIN HEERLEN

HEERLEN EN LEEGSTAND. HELAAS TWEE WOORDEN DIE STEEDS VAKER IN ELKANDER VERLENGDE GEBRUIKT WORDEN. NEEM NOU WINKELCENTRUM DE PLU IN HET CENTRUM VAN DE STAD. NA BIJNA 10 JAAR VAN LEEGSTAND WERD DIT COMPLEX UITEINDELIJK AANGEKOCHT DOOR DE GEMEENTE EN IN OKTOBER 2018 GESLOOPT.

Er waren toen weliswaar ideeën voor de herontwikkeling van dit terrein maar ook hier maakten demografische ontwikkelingen de plannenmakers onzeker. De bouwhekken werden voor lange tijd gehuurd. Enkele bewoners rondom dit braakliggende terrein zagen de bui al hangen en sloegen de handen ineen voor de ontwikkeling van een tijdelijke tuin op die plek. Inmiddels telt de vereniging Stadstuin Heerlen 20 leden die, naast stadstuinieren ook activiteiten ontwikkeld op het gebied van ontmoeting, bewegen en spelen. Het terrein wordt vooral bij goed weer druk bezocht door jong en oud. Regelmatig vinden er events en workshops plaats. Met de gemeente is een gebruikersovereenkomst gesloten waarin afspraken zijn vastgelegd over het gebruik en beheer van het 1 hectare grote grondstuk. Medio 2021 zal het terrein bouwrijp gemaakt worden voor de bouw van 98 appartementen ‘in een groene omgeving’. Gelijktijdig zal het tegenover liggende Burg van Grunsvenplein vergroend worden. De Stadstuin wil landen op een nieuwe plek op dat plein.

Door de bevolkingskrimp ontstaat leegstand en komen grondstukken braak te liggen maar in dit geval biedt dit zowel letterlijk als figuurlijk ruimte aan bewoners om hun ideeën en dromen te realiseren. In Heerlen-Noord vond eenzelfde ontwikkeling plaats: door het verdwijnen van de mijnindustrie ontstonden grote gaten in de stedelijke omgeving. Herstructurering zou veel geld blijven kosten. In 2011 werd toen door het idee geopperd om deze herstructurering bottom up tot ontwikkeling te brengen via het samenwerkingsconcept Gebrookerbos. Inmiddels zijn door bewoners meer dan 30 initiatieven gerealiseerd die gezamenlijk 320.000 m2 braakliggende gronden opnieuw leefbaar gemaakt hebben.

Naast deze fysieke transformatie vond er ook een andere kentering plaats: bewoners die zich nu bekommeren om hun woonomgeving. Ze beschouwen deze ruimtes als publieke woonkamers waar men zich thuis wil voelen. Dit kan alleen als men zich ‘eigenaar’ mag wanen van publieke ruimte waarin betrokkenheid en verantwoordelijkheid hand in hand gaan. Ook in de Stadstuin is dit effect merkbaar. Voor dag en dauw wordt door de leden het zwerfafval opgeruimd en zeurt men de gemeente de kop gek voor de frequentere inzet van de drollenzuiger. Belangrijker is nog het gevoel dat men andere Heerlenaren wil meegeven: het is ook jullie tuin. Voel je vrij om er gebruik van te maken om te picknicken, chillen, voetballen, om yoga en jongleren te beoefenen of om je kerstboom in de ‘crèche’ in te graven. Enkele keren heeft er een Stadmaakevent plaats gevonden waaraan ook flink wat organisaties meededen: van IBA tot broodbakkers. Van StadsLab tot breakdancers. In de Stadstuin hangen posters met de vraag: Van Wie Is De

Stad? Ongetwijfeld vallen er lange en complexe antwoorden te verzinnen op deze vraag, maar voor de bewoners is dit simpel: wil de gemeente participatie stimuleren dan zullen de bewoners het gevoel moeten hebben dat de stad ook van hén is. En dat gevoel ontstaat alleen als bewoners daadwerkelijk betrokken worden bij de (her)inrichting van hun woonomgeving. Dus niet tijdens inspraakavonden achteraf maar vóóraf; aan de tekentafel. Dit genereert commitment over de plannen alsook gedeelde verantwoordelijkheid over de publieke ruimte. Bewoners zijn een belangrijke partij bij stadsontwikkeling. In de Stadstuin kweken zij niet alleen tomaten maar ook saamhorigheid en leefbaarheid in een belangrijk deel van de stad.

Enkele leden van de Stadstuin Heerlen

Miriam Goes-Daniels, 64 jaar. Woont in St.Pietershof in Heerlen-Centrum. Via een vriendin werd zij geïntendeerd op het initiatief om een Stadstuin in te richten op Schinkel-Zuid. Zij vond het meteen een leuk idee en is mee gaan werken. Nu, twee jaar later verheugt zij zich het meest over de mensen in de stad die op de banken zitten en genieten van het groen in de stad. Ze zegt er meteen bij wat zij niet leuk vindt: de rommel die de mensen achterlaten ondanks de prullenbakken en het vandalisme. Helaas verpest soms een kleine groep het voor anderen. Haar persoonlijke motto? “Stadsgroen, dat moeten we SAMEN doen!”

Ron Jonker, 56 jaar. Woont in Heerlen-Centrum. Vanwege zijn passie voor tuinen en tuinieren is Ron toegetreden tot de vereniging. Hij is degene die samen met een collega bijna dagelijks zorgt voor de afvalverwijdering. Hij beleeft dan ook het meeste plezier aan een mooie schone tuin met blijde mensen. Naast rommel houdt Ron ook niet van lawaai maken. Zijn motto: “Gewoon genieten!”

Anke Turk, 68 jaar en woonachtig in Zeswegen. Op de uitnodiging voor deelname aan de initiatiefgroep heeft zij volmondig ‘ja’ gezegd want zij houdt van Heerlen maar mist het ‘zomaar groen’ in het centrum, niet het groen van bomen en bankjes op de Promenade, maar gras om met blote voeten overheen te lopen. Anke geniet het meest van het tuinieren in de tuin. Samen met anderen de plek mooi en aantrekkelijk maken voor iedereen. En daarbij mensen van allerlei leeftijd en slag ontmoeten en een praatje mee te maken. Zij geniet ontzettend als iets aanslaat in de tuin, de planten en groenten, een bij of vlinder op een bloem, en dat in de stad. “Wauw”, denk ik dan, “Die is daar omdat wij die bloemen samen geplant hebben!” Anke houdt niet van vergaderen en zij ergert zich eraan dat de inzet en betrokkenheid van burgers niet altijd op waarde geschat worden. Zij is blij met de vechtlust van andere Stadstuinleden. Anke wil het liefst samen de tuin gevarieerd (dus met biodiversiteit) opbouwen en ervan genieten, het hoeft niet zo mooi als het maar leeft. Alles in de tuin moet zo ingericht zijn dat het bijdraagt aan het geluk van de natuur en ons eigen geluk, al is het maar voor even

Jos Reinders is mede-initiatiefnemer van de Stadstuin Heerlen

Het niet-bouwen vraagt om een nieuwe manier van denken over ruimte. Een andere attitude om met ruimte om te gaan die echter niet nieuw is. Zo worden vandaag reeds niet-bouw activiteiten toegepast zoals o.m. het ontwerpen van tijdelijk en omkeerbaar gebruik, het opruimen, het uittekenen van utopische papieren architectuur, het leeg laten van open ruimte, het in stand houden, het herbestemmen, enz. Deze activiteiten worden vandaag ad hoc toegepast. Singuliere tactieken als antwoord op uiteenlopende situaties.

Daartegenover staat dat het bouwen diepgeworteld is in onze maatschappij. Meerdere aanleidingen, van noodzakelijk tot bijkomstig, zetten ons aan om de bebouwde omgeving aanhoudend uit te breiden: natuurlijke bescherming, huisvesting, private welvaart, representatie van macht, militaire doeleinden, organisatie van productie en arbeid, infrastructuur, religie, cultuur, architecturale of stedenbouwkundige experimenten, speculatie, acute nood aan ruimte,... We blijven ook vandaag onze ruimtelijke behoeften voornamelijk oplossen met nieuwbouw.

Kunnen architectuur en stedenbouw zich fundamenteel toeleghen op het beheren en transformeren van het bestaande? Kan de eeuw van expansie baan ruimen voor de era van groot onderhoud? Wat zouden de eigenschappen kunnen zijn van dergelijke niet-bouwcultuur? En wat is de rol van de architect en de stedenbouwkundige hierin? De hierna volgende 10 memo's scheppen een mogelijk kader voor en beschrijving van een cultuur van het niet-bouwen.

NO IS MORE

RE-ST DE WINST VAN HET NIET-BOUWEN

#1 WERKEN MET RUIMTE

Niet-bouwen is een werkwoord. Het gaat over bewust en doordacht omgaan met beschikbare ruimte. Zowel gebouwde als niet-gebouwde. Het vertrekt bij weten wat je hebt, dus weten welke ruimte beschikbaar is of beschikbaar gemaakt kan worden. Niet-bouwen is herontdekken dat ruimte anders gebruikt kan worden. Hiervoor zijn verschillende tactieken mogelijk. Van intensiever gebruik van een ruimte, tot en met meervoudig gebruik van dezelfde ruimte of beslissen dat die ruimte overbodig kan zijn of beter verschuift naar een gunstigere locatie. De restrictie dat een ruimtelijke behoefte wordt ingevuld zonder kubieke meters toe te voegen is steeds een constante. Het nieuwe zit in het (her)gebruiken van het oude, het bestaande. Niet-bouwen is zoeken naar een verschuiving in ruimtegebruik waarbij de verandering meestal gedreven wordt door engagement en zuinigheid. Soms door noodzaak. Niet-bouwen is niet niets doen. Integendeel. Bij alle onderzochte en toepasbare tactieken uit het onderzoek is stevige arbeid vereist. Zowel mentaal als fysiek.

#2 VERDER DENKEN DAN DE BEHOEFTE

In de zoektocht naar deze vorm van ruimtegebruik durven eigenaars, initiatiefnemers of ontwerpers anders denken over ruimtelijke vragen. En ook anders handelen. Ze verlaten het klassieke pad van een nieuw gebouwde oplossing. Hierbij is kennis en creativiteit nodig. Maar ook logisch denken en bijvoorbeeld weten dat een straat ook een speelplaats kan zijn of beter, in essentie zou moeten zijn. Niet-bouwen is ruimtelijke oplossingen durven zoeken op onbekend terrein en met onbekende relaties. Zo kan een school bijvoorbeeld ontdekken dat het door efficiënte uurroosters met een maximale bezetting van zijn lokalen mogelijk ruimte te veel heeft of alvast onvoldoende zelf

gebruikt. Het niet-bouwen vraagt om gewoonten en bekende organisatiepatronen te verlaten. Wetende dat mentaliteitswijzigingen vaak de moeilijkste zijn. Het verlaten van bekende en platgetreden paden vraagt verbeeldingskracht en durf. Waren dat trouwens geen voorwaarden om een maatschappij vooruit te laten gaan? Het hoeft geen doel op zich te zijn maar onverwachte ruimtelijke neveneffecten kunnen bij het niet-bouwen bereikt worden. Dit kan een sneeuwbal effect doen ontstaan en anderen stimuleren om gelijkaardige initiatieven te nemen.

#3 HANDS-ON-INITIATIEFNEMER

Niet-bouwen begint bij een hands-on mentaliteit. Men dient oplossingen te zoeken, door kleine daden en niet door grote woorden. Oplossen door doelgericht na te denken, maar vooral ook door te doen. Het is een kwestie van beginnen en de gekozen strategie stapsgewijs te evalueren. Niet anders dan in een klassiek bouwproces vertrekt dit proces bij een initiatiefnemer. Het onderzoek van allerhande cases heeft geleerd dat deze heel divers van identiteit kan zijn. Van een vastgoedeigenaar, een beleidsmaker, een ontwerper, een activist, een ondernemer, tot gewoon iemand met een ruimtelijke vraag. De drijfveren kunnen sterk verschillen: van maatschappelijk activisme, verlangen naar esthetische schoonheid tot ethisch ondernemerschap. Steeds is er een bepaalde weerstand tegen het verder uitbreiden van de bestaande gebouwde omgeving aanwezig. Of anders gezegd; tegen de verdere versnippering en reductie van de open ruimte. De initiatiefnemer handelt vanuit de visie dat we genoeg gebouwd hebben om aan onze huidige ruimtelijke behoeften te voldoen. Hij of zij zoekt naar nieuwe relaties tussen vraag en aanbod. Hij of zij ontwikkelt, niet door te bouwen maar te herstellen, op te ruimen, te herschikken, te vervangen en te vernieuwen indien nodig. Het zijn verhalen van proberen, mogelijk met vallen en opstaan, waarin vooral het zoeken naar gelijkgestemden belangrijk is.

#4 INZETTEN OP TOEKOMST-BESTENDIGE RELATIES

Niet-bouwen is naast het zoeken naar rendabiliteit vaak ook investeren in een netwerk van gebruikers. Het opbouwen van vertrouwensrelaties en het samenwerken is een basis voor het niet-bouwen. Het gaat over samenwerken met en mobiliseren van wat al bestaat. Dergelijk coöperatief organiseren vraagt om een basis van engagement op langere termijn. Het creëren van duurzame relaties tussen mensen is een lateraal gevolg van het niet-bouwen. De bindende factor is het idee, dat versterkt wordt door het zoeken naar betrokkenheid en medewerking van allerhande andere partners, zowel privaat als publiek. Het samen realiseren is een essentiële eigenschap van niet-bouwen. Soms resulteert het niet-bouwen in een nieuwe vorm van ondernemerschap die ontstaat en bestaat bij gratie van zijn coöperanten waarbij alle betrokken partijen meegroeien. Een ondernemerschap waarbij de grens tussen publiek en privaat vervaagt.

#5 RUIMTELIJK CORRIGEREN

Het niet-bouwen kan een manier zijn om ruimtelijk te corrigeren, al dan niet als bewuste strategie. Zonder iemand met de vinger te wijzen is het vaak welkom, en soms nodig, om foutief of negatief gebruik van ruimte in kaart te brengen en te veranderen. Bij tijd en stond moet er opgeruimd worden om dan weer verder te kunnen. Dat geldt zo voor elke kast maar zeker ook voor onze gebouwde ruimte. We moeten weten wat we hebben vooraleer we kunnen bepalen of we nog iets extra nodig hebben. Een stap die we dagelijks overslaan. Opruimen is meestal iets wat we niet graag doen maar vaak wel heel nuttig en noodzakelijk. Het is een werk dat moet gebeuren, maar niet door iedereen gebeurt. Dit is op zich ook niet nodig. Zij die het doen worden er snel specialist in. Ze zoeken en vinden de ruimte die we fout gebruiken, die overbodig is of door een andere actor nuttiger gebruikt kan worden. Niet-bouwen is verschuiven waar nodig en weghalen wat kan. Om het overzicht te behouden moeten we bepalen wat overbodig is, of simpelweg iets op orde zetten zodat het terug gebruikt kan worden. Niet-bouwen kent op dat moment meestal weinig weerstand. Waarom zouden we het niet doen als iedereen er bij wint?

#6 AFBOWEN VAN ECOLOGISCHE SCHULD

We genereren op grote schaal ruimtelijke overschotten. Het is een fenomeen dat we ook kennen binnen onze voedselproductie. Maar bij voedsel is het anders. Voedsel komt relatief snel én is makkelijk afbreekbaar. De cyclus tussen productie en het eventueel weggooien is kort. Bij gebouwen ligt dit anders. De cyclus van idee tot gebouw en gebruik kent een lange periode. Maar ook als we een ruimte niet meer nodig hebben, zal het veel langer duren om deze te slopen. Dit slopen is tevens veel moeizamer. Ruimtelijk overschot heeft bovenal de grote ecologische impact. Binnen de wereldwijde voedselproductie bestaat de ecologische reflex al langer om bewust innovatieve strategieën te ontwikkelen in het beheersen van de voedseloverschotten. In de context van het bouwen gebeurt dit quasi niet. Men dient nauwelijks verantwoording af te leggen wanneer men ruimtelijke overschotten creëert. Noch mentaal, financieel of ecologisch. Het wordt zelfs eerder beloond ondanks de steeds duidelijkere gevolgen die de aarde en het klimaat ondervinden van menselijke

activiteit. Het privatieve belang komt meer en meer in conflict met het collectieve belang, dat op zijn beurt onder druk komt te staan. De vraag is of er een maatschappelijk draagvlak kan ontstaan om deze kosten zichtbaar te maken én door te rekenen. Vastgoed wordt wereldwijd nog steeds als veilige belegging beschouwd. Ook al is er géén vraag. De ecologische impact van het bouwen wordt tot op heden te weinig in rekening gebracht. Herstel van het metabolisme is nodig en dit kan door niet-bouwen te onderzoeken alvorens te bouwen.

#7 VAN HEBBEN NAAR DELEN

Niet-bouwen is denken over ruimte vanuit het delen en uitwisselen van behoeften. Dus afstand nemen van huidige denkpatronen die uitgaan van het hebben en consumeren van ruimte. 'Toegang hebben tot' wordt veel belangrijker dan 'eigenaar zijn van'. Bezitten en controleren maken plaats voor gebruiken en benutten. Meerdere cases in de praktijk tonen aan dat dit geen utopie is maar dagelijkse realiteit. Het geloof in de eeuwige groei als enige oplossing voor ruimtelijke behoeften verzwakt. De aanhoudende financiële crisis geeft dit een duw in de rug. De definitie van groei is opnieuw onderwerp van debat. Zo zet de confrontatie met een torenhoge leegstand in Nederland automatisch aan tot anders denken. Voor even toch want de verleiding blijft groot om in bekende patronen te vervallen. Ook Vlaanderen heeft het moeilijk om uit de bekende patronen van ruimtelijke organisatie te treden en start de zoektocht naar trendbreuken in zijn ruimtelijk beleid. Het beleeft een periode waarin reguliere vormen van hoe om te gaan met de ruimte in vraag worden gesteld. Vlaanderen zoekt naar nieuwe instrumenten die verdere aantasting van de open ruimte kunnen tegengaan. De versnipperde eigendomssituaties van grond, en de daarbij verworven rechten tot bebouwen, houden de snelweg naar aanhoudende bouwuitbreidingen echter open. De strijd om ruimte verbreedt en de loopgraven van de verschillende stakeholders worden steeds dieper en dieper. Het is door opzij of achteruit te kijken dat win-win situaties kunnen worden gevonden. Wat een probleem is voor de ene kan een oplossing zijn voor de andere. Het is kwestie van de verbinding te zien en te leggen tussen vraag en aanbod, ongeacht de schaal die beide hebben.

#8 SNELLE OPLOSSINGEN OP VERSCHILLENDE SCHALEN

Niet-bouwen gaat meestal snel. Ruimtelijke behoeften kunnen op korte termijn een efficiënte oplossing vinden. Zowel een acute ruimtelijke vraag als een langetermijnvisie zijn mogelijke aanleidingen. Vaak overheerst de vanzelfsprekendheid. Het anders gebruiken van bestaande ruimte wordt meestal snel aanvaard en omarmd, toch als het alle vorige genoemde eigenschappen aanraakt. Desondanks dienen soms taboes doorbroken of bruggen gebouwd te worden. En niet op zijn minst vooral tussen mensen. De winsten van de snelle oplossingen kunnen voor betrokken partijen zichtbaar gemaakt worden wanneer ze in een langer termijnperspectief worden gezet. Door te denken in de tijd ontstaan er kansen om dingen anders te organiseren. De onderzochte cases tonen aan dat het niet-bouwen op verschillende schalen toepasbaar is: zowel op het niveau van een gebouw als een buurt, een stad of zelfs een regio en groter.

#9 VERSCHILLENDE (KLEINE) WINSTEN VOOR MEERDERE ACTOREN

Niet-bouwen is een verhaal van winsten voor verschillende betrokken partijen. Het gaat zelden om het grote en snelle geld, maar wel om kleine financiële resultaten die op lange termijn kunnen groeien. Een verlies bij de start is tevens niet uitgesloten door de nood aan een investering. Het is de som van de verschillende winsten samen die de voedingsbodem vormt van de oplossing. Onderzoek van verschillende cases toont dat er vaak kleine, maar evenzeer grote winsten zijn voor meerdere actoren. Het is een opdracht om deze verschillende cashflows zichtbaar te maken. Iedere berekening voor een welbepaalde actor kent specifieke parameters. De actor die eigenaar is van het bestaande ruimtelijke 'aanbod' speelt hierin een cruciale rol. Hier ligt de opdracht van het rekenen naast het tekenen. Dit is een taak die opgenomen wordt door de initiatiefnemer en/of eigenaar maar ook een taak van ontwerpers kan zijn. Door te rekenen en de verschillende winsten concreet te maken, kunnen andere actoren overtuigd worden. Het tijdspecter is hierbij van groot belang. Financiële winsten ontstaan soms pas na enige doorlooptijd. Een deel van de winsten is te benoemen als besparingen. Geld dat niet gespendeerd dient te worden en verschoven kan worden naar andere doeleinden, naar nieuwe investeringen. Niet-bouwen is een praktijk van ruimte maken om verder te investeren.

#10 SOMETIMES DOING NOTHING LEADS TO SOMETHING

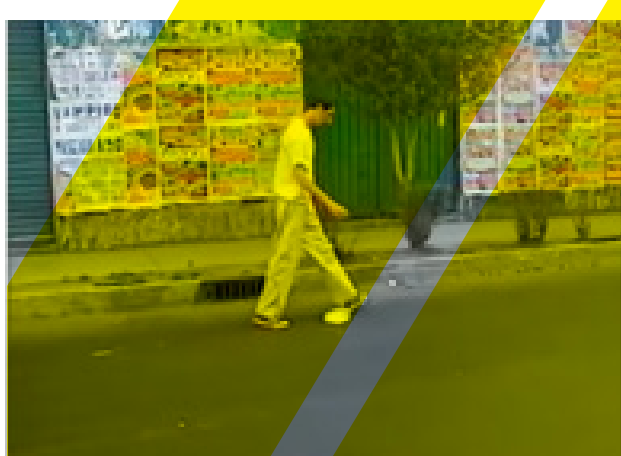
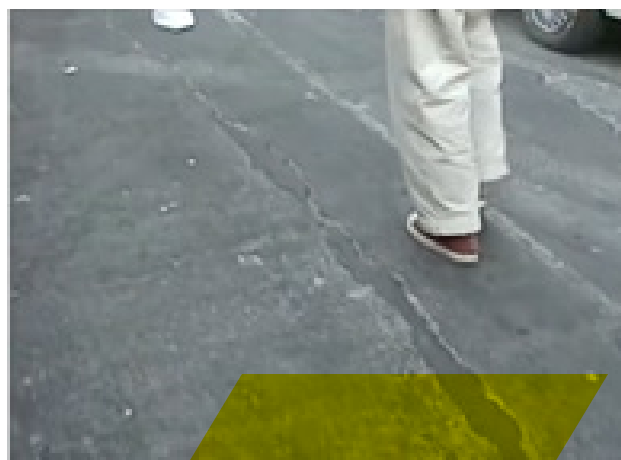
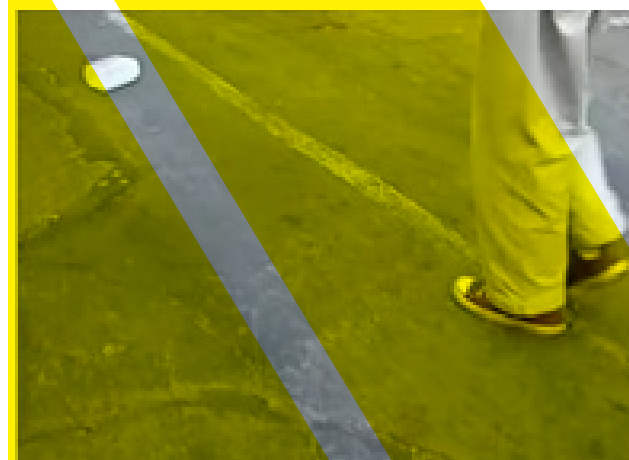
'Sometimes making something leads to nothing'. In een video-opname van kunstenaar Francis Alÿs zie je hem een ijsblok voortduwen door de straten van Mexico-City, eindigend in een kleine plas water. Alÿs reflecteert met zijn werk voortdurend over menselijke handelingen en maatschappelijke situaties. Hier geeft hij aan dat het menselijk handelen niet altijd tot meerwaarde leidt. Wij draaien deze stelling om; iets bewust niet doen, in dit geval bouwen, kan leiden tot meerwaarde. Niet-bouwen is hierbij niets doen in termen van geen extra gebouwde ruimte toe te voegen. Deze eigenschap is een mogelijke aanzet van een innovatieve ontwerpmethodiek die we ergens onderweg achter gelaten hebben in onze focus op continue ruimtelijke groei. Een ontwerpmethodiek die vertrekt vanuit het stellen van de juiste vragen door opdrachtgevers én ontwerpers. Meerdere voorbeelden tonen dat deze houding herontdekt wordt. De rentmeester als historische figuur kan inspirerend zijn. Hij is verantwoordelijk voor het beheer van eigendom van iemand anders en zorgt voor een zo hoog mogelijk rendement. Hij ontwikkelt niet maar herstelt, renoveert, ruimt op, herschikt, vervangt, vernieuwt en vooral, hij rekent én tekent. De rentmeester was eeuwenlang een gerespecteerd en zichtbaar beroep, maar heeft zich vandaag achter de schermen terug getrokken. In tijden van crisis, hetzij economisch, hetzij ruimtelijk, is het misschien tijd voor de rentmeester om terug op de voorgrond te treden. Hier ligt een mogelijke uitbreiding van de rol van de architect.

Deze tien memo's werden in 2015 door RE-ST (Antwerpen, BE), in samenwerking met TOPOTRONIC (Rotterdam, NL), UHasselt onderzoeksgroep ArcK (Hasselt, BE) en FAKTON (Rotterdam, NL) gepubliceerd, als onderdeel van het vlugschrift 'pleidooi voor het niet-bouwen'.

RE-ST is een architectuur- en onderzoekspraktijk gevestigd in Antwerpen

SOMETIMES MAKING SOMETHING LEADS TO NOTHING

FRANCIS ALÿS, 1997

*Manifest voor het goede leven in
de stad voor iedereen*

Het stadsleven wordt gekenmerkt door sociale en ecologische conflicten.

De stad die steeds verder moet groeien en meer moet produceren, is aan haar eind gekomen. Op den duur zijn uitbundige markten en grondverslindende projecten geen duurzame vorm van stadsontwikkeling. "Hoger, sneller, verder" werkt niet meer – we zien dat groei als onaantastbaar principe de natuur en onze leefwijze verwoest.

Politieke tegenontwerpen zoals communing, 'common good' economie, kringloopeconomie of buurtraden kunnen onze steden rechtvaardiger maken! Voor een bewustwording die tot daadwerkelijke veranderingen in het dagelijkse leven leidt, moeten we deze concepten sterker op elkaar betrekken als beginselen van een **Ecosysteem Stad**. Vanuit een diversiteit aan benaderingen vormen we de mentale en materiële infrastructuur van de stad van de toekomst!

Onder het motto "het goede leven voor iedereen" komen nieuwe ideeën samen voor stedelijk wonen, delen, samenleven. De postgroei staat wordt gedeeld, samenleven. De postgroei staat wordt gedeeld, samenleven. De postgroei staat wordt gedeeld, samenleven.

Door digitalisering en automatisering van arbeid voelen veel mensen zich steeds meer opgebrand, overweldigd, overprikkelend en, in het ergste geval, als een nutteloos onderdeel van de maatschappij. In die postgroei staat hebben alle mensen hun plek, en houden er, afhankelijk van hun vaardigheden, zinvolle bezigheden op na, die maatschappelijk gewaardeerd worden. Het leven in de postgroei staat heeft de geur en smaak van voldoening, solidariteit en gemeenschap.

Steden zouden fundamenteel anders kunnen zijn, eruit zien, smaken, ruiken, aanvoelen. Om ons dat te kunnen voorstellen, hebben we behoefte aan nieuwe ideeën, beelden, zintuigen voor het beleven van steden. Hoe zou een stad zonder autovervulling ruiken? Hoe zou een stad zonder bouwlawaaï klinken? Hoe voelt de klimaatrechtere en solidaire stad van de toekomst?

Het concept postgroeistad overstijgt de tegenstelling tussen 'bottom-up' (van onderop) en 'top-down' (van bovenaf opgelegd). In plaats daarvan gaat het om de wisselwerking tussen de verschillende groepen en actoren, ongeacht of ze in het parlement zitten, een bedrijf leiden, naar school gaan of kinderen opvoeden. Stedelijke instituties zijn niet van nature mensen zijn worden door mensen gemaakt – we zien ze als "gestoelde praktijk". De postgroeistad zet in op democratisering en nieuwe vormen van politieke organisatie en vertegenwoordiging.

DOEN

www.postwachstumsstadt.de

SOZIALWISSENSCHAFTLICHE STADTFORSCHUNG
ARTS AND RESEARCH

Aan deze poster gingen veel ontmoetingen, debatten en zogtakten vooraf. Het brengt in gedachten de bekende Nederlandse Postgrootstadsconferentie van 1907 over de sociale-economische transformatie van de stedelijke samenleving die van 10-11 mei 1910 plaatsvond aan de Bauhaus Universiteit in Weimar. Deze conferentie werd ondersteund door de Rijks-Luxemburg Stiftung Thüringen, RENN-mitte, een door ontelbare mensen actief op het sociaal-wetenschappelijk activisme en politiek. De inhoud van de poster werd samengesteld door Anton Brokrow-Loga en Dr. Friederici Landau in de zomer van 2019. Het grafisch ontwerp is van

Sandra Bach en Katharina Scholz. Steden zijn plaatsen vol tegenstrijdigheden tussen imperialistische, uitbuitende levensstijlen en geleefde utopieën. Bovenal zijn steden plaatsen die we door ons denken, voelen en doen kunnen veranderen. Hier begint de transitie! Maak deel uit van de zoektocht naar een solidaire en klimaatrechtvaardige postgroeistad, die in Weimar met meer dan 300 geïnteresseerden een doorstart maakte.

Op dit platform vind je informatie, uitwisseling en debat: postwachstumstadt.de

PARKSTAD PIONIERT AAN EEN TOEKOMSTBESTENDIGE WINKELMARKT

CEES-JAN PEN & RALPH VAN DER STRATEN

Zwaar weer

De winkelmarkt zit in zwaar weer. Veelzeggende recente krantenkoppen laten er geen twijfel over bestaan: ‘het einde van de winkelstraat’, ‘in 2022 wordt een toename van 40% leegstand verwacht’ en ‘binnensteden staan voor een ingrijpende transformatie en verbouwing’. Vanuit de landelijke Retailagenda die loopt sinds 2015, het Planbureau voor de Leefomgeving en de recente actualiteit wordt benadrukt dat er een forse krimp van de retail moet en gaat plaatsvinden. Voorheen werd bij krimp meteen gedacht aan regio’s als Oost-Groningen en Parkstad. Als gevolg van de Covid-19 crisis zijn het vooral de voorheen sterke en gewilde binnensteden zoals Utrecht, Eindhoven, Groningen en Haarlem, die naast middelgrote steden als Oss, Helmond, Weert, Zeist, Assen en Purmerend, voor een

krimpuitdaging staan. Het kan verkeren. De situatie is dusdanig veranderd dat andere regio’s kunnen leren van Parkstad.

Een van de opvallendste uitkomsten vanuit de in 2020 uitgevoerde evaluatie van de aanpak van lokale transformatie namens de landelijke Retailagenda is namelijk dat regionaal denken en samenwerken in de kinderschoenen staat. Veel gemeenten zijn te lokaal bezig zonder rekening te houden met de regionale context. Dit heeft vooral gezorgd voor veel overbewinkeling, meters waar helemaal geen vraag naar is en te hoge leegstand. Parkstad heeft hier al jarenlang ervaring mee. Wat kunnen andere regio’s hiervan leren? Ook wordt ingegaan op de bredere retailopgave over hoe te komen van woorden tot daden. Er liggen analyses en visies over hoe je kan werken aan een meer toe-

komstbestendige retailmarkt, maar de aanpak en uitvoering stokt. Dit terwijl men in Parkstad al aan de slag is. We staan aan de vooravond van een stevige verbouwing, zeker van de retail. Dit is waar de vaak genoemde omslag om centra te transformeren van place to be naar place to buy, meet and live om draait.

Regionaal (samen)werken en denken

Onder de vlag van de Stadsregio Parkstad Limburg werken 7 gemeenten (Beekdaelen, Brunssum, Heerlen, Kerkrade, Landgraaf, Simpelveld en Voerendaal) al lange tijd aan de toekomst van de winkelstructuur. De wethouders economie voeren samen de regie over de retailagenda. Al een decennium is er het besef dat de winkelmarkt fors inkrimpt en tot scherpe keuzes noopt om een toekomstbestendige winkelstructuur te verzekeren. Niet alleen vanuit het voorzieningenaanbod, maar steeds meer als hart van de wijk of gemeente en daarmee als ankerpunt voor de leefbaarheid.

Met de Retailstructuurvisie uit 2011 was Parkstad een van de eerste regio’s met gemeenschappelijk retailbeleid. Vanaf eind 2017 is er in heel Zuid-Limburg de Structuurvisie Ruimtelijke Economie Zuid-Limburg. Hierin is er een hiërarchie met winkelclusters die op gebiedsniveau zijn afgebakend, van clusters met een euregionale functie (Woonboulevard Heerlen, binnenstad Maastricht) tot regionale koopcentra (Heerlen, Sittard) en clusters op buurt- en wijkniveau. Nieuwe winkelinitiatieven worden afhankelijk van omvang en type - op het niveau van de subregio (bv. Parkstad Limburg) of Zuid-Limburg bestuurlijk afgestemd. Bij toevoegingen van winkelmeters moet gesaldeerd worden: het wegnijden van overtollige winkelmeters. Om het beleid te vertalen naar de praktijk heeft Parkstad een uitvoeringsprogramma met projecten en maatregelen vanuit twee pijlers: 1. het versterken van 15 winkelclusters en 2. het transformeren van liefst 100.000 m² overtollige winkelruimte. Niets doen is geen optie: de verwachting is

dat er in 2030 zo’n 130.000 m² leeg staat. Het credo van de aanpak is regionaal samenwerken, zowel publiek als privaats, en inzetten op een betere kwaliteit met minder kwantiteit. Nog te vaak wordt abstract gesproken over de overheid die de regie zou moeten nemen. Met het beleid en het uitvoeringsprogramma als fundamenten voert Parkstad frequent overleg met de markt zoals MKB Parkstad en de supermarktorganisaties. Hierbij wordt gezocht naar de balans tussen het maatschappelijk en commercieel belang, met als gezamenlijke opgave om een toekomstbestendige winkelstructuur te realiseren. Het regionale overleg voorkomt bovendien dat gemeenten onderling worden uitgespeeld door supermarkten en andere investeerders.

Resultaten regionaal samenwerken en uitvoeren

De retailagenda in Parkstad is koersvast en al jaren een speerpunt. Met de Regio Deal Parkstad Limburg, waarin retail één van de zes prioriteiten is, wordt het realiseren van een deel van de opgave haalbaar met steun van het Rijk. Ingezet wordt op een integrale gebiedsgerichte aanpak door het versterken van 4 winkelclusters en het transformeren van 16.000 m² overtollige winkelruimte. Inmiddels is de versterking van 2 winkelclusters (Bocholtz en Op de Kamp in Landgraaf) geprogrammeerd en is de transformatie van 5.000 m² verzekerd. In Heerlen-Centrum wordt gewerkt aan één van de grootste binnenstedelijke transformaties van Nederland. De investeringen in (regionale) cultuur, stedelijk wonen en de openbare ruimte gaan er gepaard met het verder indikken van het winkelhart; zo’n 33.000 m² retail is al aan de voorraad onttrokken.

Naast de focus op centra start Parkstad – mede geïnspireerd vanuit de Nationale Retailagenda – een regionaal project om in vijf typische (aanloop)straten de transformatie van leegstaande winkels aan te jagen. Transitiecoaches gaan in gesprek met de eigenaren waarbij naast ondersteuning en advies, ook subsidie kan worden verkregen als bij-

drage in de (ver)bouwkosten. Omdat naast de retailmarkt ook de woningmarkt in Parkstad krimpt is een extra overheidsimpuls hard nodig om nét dat zetje in de rug te zijn om plannen haalbaar te maken. Dat de financiële sector veelal op afstand en op basis van algoritmes besluiten neemt, helpt ook niet mee in gebiedstransformaties. Dwars door deze fysieke aanpak heen wordt nieuw ondernemerschap toegevoegd. De Stichting Streetwise is in opdracht van de Parkstad-gemeenten actief in 15 winkelclusters en begeleidt nieuwe ondernemers vanaf het voortraject tot definitieve vestiging (ondernemingsplan, locatiekeuze, vergunningen en financiering). In 2020 leidde dat tot 31 nieuwe ondernemers, een invulling van ruim 6.000 m² met een totale investering van ruim 2 miljoen euro (excl. investeringen eigenaar) en 121 arbeidsplaatsen.

Een randvoorwaarde om te kunnen sturen op de retailopgave is dat gemeenten werken aan het “dicht draaien van de kraan”, oftewel het inperken van de overtollige bestemmingsplanruimte. Dat besef drong ook in Parkstad door, toen sprake was van de mogelijke komst van een perifeer retailpark in het grensgebied van Heerlen en Kerkrade. In veel regio’s zien we dat er nog steeds de nodige harde en zachte nieuwe winkelmeters bij (mogen) komen. Zo werk je niet aan een toekomstbestendige retailmarkt. Grootste zorgen zijn er over de centra die nog sterk leunen op niet-dagelijkse retail. De aanpak van Heerlen-Centrum is vergelijkbaar met de ooit rigoureuze aanpak van Zaan-dam-centrum. We hebben dergelijke voorbeelden nodig die inspireren en laten zien hoe je werkt aan een meer compact en vitaal centrum. De te beantwoorden vraag is wat over 10 jaar de functie en bestemming is van het centrum. We gaan er minder winkelen, maar waarom komen inwoners er straks nog naar toe? Meer cultuur, horeca, onderwijs, werken en wonen?

Nederland leert van Parkstad

Helder is dat je alleen aan een toekomstbestendige winkelmarkt kan werken als je regionaal denkt en doet. Noch de consument, noch de marktpartijen in de retail trekken zich iets aan van gemeentegrenzen. De winkelmarkt is evident een regionale markt en dit vraagt om een jarenlange regionale samenwerking, vertrouwen winnen en koersvast zijn. Zelfs Parkstad is er nog lang niet, maar erger is voorkomen en er ligt een basis om de actuele uitdagingen waar menig winkel- en centrumgebied voor staat aan te gaan. In ieder geval durft Parkstad te pionieren (met ondernemerschap) en aan de slag te gaan met de toekomstige functie van centra. In andere delen van het land is een actieve sturende en investerende rol van de overheid om de transformatie naar wonen of andere functies mogelijk te maken wellicht iets minder nodig dan in Parkstad, doordat de woningmarkt er in grote delen van het land wat rooskleuriger voorstaat. Toch geldt ook hier dat een steuntje in de rug vanuit de overheid hard nodig is om te werken aan toekomstbestendige centra en van papier naar de praktijk te komen.

Ralph van der Straten is programmamanager bij Stadsregio Parkstad Limburg

Cees-Jan Pen is lector De Ondernemende Regio bij Fontys Hogescholen

NIET BOUWEN MAAR OMBOUWEN

MICHIEL RITZEN

Recentelijk is er door een brede bouwcoalitie gepleit om 1.000.000 miljoen woningen bij te bouwen om de woningnood te verzachten. Een logisch pleidooi vanuit deze coalitie. Bouwen is immers hun vak en graag willen ze die kunde inzetten om te voorzien in genoeg woningen. Dit pleidooi biedt ook dé kans om de lineaire bouwprocessen zoals we die nu kennen te doorbreken door anders naar de vraag en de mogelijke oplossingen te kijken. Maar dat vraagt ook een cultuurverandering. Zijn we daar klaar voor? Ik schets 3 onderdelen in de zoektocht.

De gevraagde woningen

Volgens het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) zijn er sinds 1971 in Nederland vier miljoen woningen gebouwd, van 3,7 miljoen in 1977 tot 7,7 miljoen in 2017. Dit terwijl de bevolking in diezelfde periode groeide met slechts 3 miljoen, van 14 tot 17 miljoen personen. Gemiddeld is de bezetting van woningen dan ook afgenomen van 3,8 personen in één woning in 1977 tot 2,2 personen per woning in 2017. En zo heeft volgens het CBS op dit moment elke Nederlander gemiddeld 65 m2 woonoppervlak, waarbij in de grote steden dit afneemt tot onder de 50 m2. En dat terwijl het honderd jaar geleden nog 8 m2 was. Vergelijk het ook eens met Japan, waar het minimum ligt op 25 m2 'to meet the minimum essentials for a healthy and cultural life' aldus het ministerie van land, infrastructuur, transport en toerisme. We wonen dus steeds groter, maar ook ongelijker. Dwarswonen noem ik dat. Waar scheefwonen zorgt voor te weinig doorstroming in de huursector doordat té rijke mensen de goedkopere huurwoningen (vaak onbedoeld) bezet houden, zorgt dwarswonen ervoor dat bewoners, vaak de zogenaamde 'empty nesters', te lang te veel vierkante meters bewonen dan maatschappelijk wenselijk is waardoor vooral jongeren en starters niet op de woningmarkt komen. Laten we het dus niet alleen over een getal aan woningen hebben, maar ook over de grootte en de bezetting van deze woningen. Het maakt dus nogal uit of we 1.000.000 woningen van 150 m2 of van 50 m2 ambiëren.

De beschikbare vierkante meters

Volgens het CBS kampt Nederland met een structurele leegstand van ongeveer 6% aan kantoren en winkels. Dit is een totaal van 5,9 miljoen m2. Daarnaast is er in bepaalde regio's ook sprake van een structurele woningleegstand. Al deze leegstaand is heel divers en context/regio afhankelijk

(zo moet er in de regio Parkstad alleen al 10.000 woningen en 120.000 m2 utiliteit en retail uit de markt gehaald worden – evenveel vierkante meters retail als het winkellaanbod in het centrum van Utrecht zonder Hoog Catharijnen). Er is brede consensus in Nederland dat deze leegstand leidt tot een verlaging van het leefklimaat in een buurt, en dat deze leegstand van winkels en kantoren niet af zal nemen doordat we te maken blijven houden met een verschuiving naar online winkelen en thuiswerken. Zo geven grotere bedrijven aan dat ze 20% minder kantoorruimte denken nodig te hebben vanwege het thuiswerken na de coronacrisis. Een kleine rekensom laat dan zien dat we met de nú beschikbare vierkante meters ongeveer 300.000 woningen kunnen realiseren van 50 m2. Dat zijn er ongeveer 5 keer meer dan in heel 2020 werden gerealiseerd! Daarnaast kan een stuk leegstand van woningen in het Randland worden ingevuld door bewoners van elders, waarbij goede randvoorwaarden zoals internet, publieke voorzieningen, en transport een must zijn. Hierdoor pakken we drie uitdagingen aan; ten eerste verkleinen we de woningnood, ten tweede halen we veel structurele leegstand uit de markt en ten derde vergroten we het leefklimaat in die gebieden met leegstand. En als we het slim doen, kunnen we zo minder vierkante meters met betere voorzieningen voor specifieke doelgroepen zoals ouderen realiseren, waardoor we ze verleiden te stoppen met dwarswonen.

De benodigde grondstoffen

Wereldwijd worden we uitgedaagd om met een sterk groeiende bevolking en aanverwant sterk groeiende grondstofgebruik de milieulasten te verlagen. Om dit te bereiken zullen we in 2050 een volledig energieneutrale en circulaire gebouwde omgeving moeten hebben. Dat betekent dat alle gebouwen genoeg energie opwekken voor hun gebruik en dat alle materialen onderdeel zijn van oneindige cycli. Daar zijn we nog ver vandaan, aangezien de bouw en sloopcyclus nu een circulariteit van ongeveer 3% heeft. Om deze circulariteit te verhogen, zullen we ten eerste zeer kritisch moeten omgaan met het slopen van de gebouwen die we hebben en die zo veel mogelijk moeten behouden en transformeren tot woonruimte. Ten tweede moeten we de gebouwen zien als component en materiaal opslag, zoals het SUPERLOCAL project in Kerkrade. Slopen zou een term moeten zijn die in ons woordenboek vervaagd, en we zullen meer gaan spreken over deconstrueren en ontwer-

pen en bouwen op basis van beschikbare componenten en materialen, het zogenaamde 'urban mining'. Ten derde moeten we gebouwen zo ontwerpen en bouwen dat ze flexibel, adaptief, en reversibel zijn, waardoor ze voor meerdere functies geschikt zijn en na hun eerste levensronde gedeconstrueerd kunnen worden en elders opnieuw gerealiseerd kunnen worden of de componenten in een andere configuratie toegepast kunnen worden. 'Designed for disassembly'. Ten vierde moeten alle nieuwe materialen een zo lage mogelijk milieulast hebben zoals biologische lokale materialen zoals hout, hennep en vlas, toegepast in geprefabriceerde demontable bouwcomponenten.

Kortom, we zullen afscheid moeten nemen van de wontendens en bouwcultuur zoals we die nu kennen om zowel de milieu- als woonuitdagingen het hoofd te bieden. Na een decennialange toename van beschikbare vierkante meters woonoppervlak per persoon is het tijd om dat kritisch te bekijken. Daarbij moeten we de afweging tussen duurzaamheid en leefbaarheid moeten herijken. De bouwcultuur zal zich daarbij meer moeten ontwikkelen tot een ombouwcultuur, waarin een multi-cyclische circulaire benadering centraal moeten komen te staan op de verschillende schaalniveaus van gebouw tot materiaal. De toekomst ligt niet in het bouwen van alleen maar 1.000.000 woningen. De toekomst begint met een cultuurverandering en het ombouwen van bestaand vastgoed tot woningen om de leefbaarheid, van binnenstad tot kantorenwijk, te vergroten, met slimme flexibele en adaptieve ontwerpen, met minder vierkante meters, op basis van gesloten materiaalcycli. De vraag is wellicht niet zozeer of we er klaar voor zijn, maar wannéér we er klaar voor zijn.

Michiel Ritzen is senior onderzoek sustainable built environment Zuyd Hogeschool

EVERYONE FEELS AT HOME HERE

NICOLE MAURER, MARC MAURER

JEDER FÜHLT SICH
HIER HEIM /
IEDEREEN VOELT ZICH
HIER THUIS /
JIDDERINNE VEULT
ZIECH HEI HEEM

Maurer United Architects bedacht voor het project SUPERLOCAL een circulaire proces driehoek, die uitgaat van een meerjaren fasering: met het initiatief in 2014 en de geplande oplevering in 2021. In plaats van 'fast-more-global' werd hier de filosofie 'slow-less-local' gevolgd. Vervolgens werd er tijd uitgetrokken om een grondige inventarisatie te maken van alle waarden in het gebied. Het burenbboek vormde daarin een belangrijke bouwsteen. De voormalige en deels nog aanwezige bewoners werden geïnterviewd. Hierdoor kon een evaluatie gemaakt worden van het functioneren van de galerijflat in de periode van 1968 tot 2018. Maar er werden ook veel andere indexaties gemaakt, zoals van de constructie, de materialen, het landschap, de plattegronden en meer. Al deze bevindingen hebben geresulteerd in de nieuwe plannen.

Het modernisme archetype galerijflat is op deze manier van binnenuit geëvalueerd. De bevindingen zijn samengevat in het burenbboek met de titel 'Jidderinne Vólt Ziech Doa Heem' (Bleijerheids dialect voor: iedereen voelde zich daar thuis). In het burenbboek is het gedachtegoed van de flatbewoners gebundeld, waardoor het behouden ook na de sloop van de flats blijft. Deze waarde vormt een belangrijke input voor het ontwerp van nieuwe woningen. Doel van het project SUPERLOCAL is het hergebruik van zoveel mogelijk geïndexeerde waarden. Het in kaart gebrachte sociale netwerk heeft ook waarde. Er zal dan ook geprobeerd worden dit netwerk her te gebruiken, door de oorspronkelijk bewoners van de flats na oplevering de mogelijkheid te geven terug te komen naar Bleijerheide. Kirsten Hannema schreef er recentelijk over in het Rijnbouw Magazine: "Hoe kunnen architecten dat wat van culturele, emotionele en sociale waarde is opnemen in de kringloopgedachte, om steden volwaardig te verduurzamen? Het begint met de verschuiving van de focus op de bètakant van de architectuur – het materiële – naar de 'zachte' kant: het immaterieel erfgoed. Doordat de bouwopgave van nieuwbouw en uitbreiden is verschoven naar renovatie en herbestemming, werken we steeds meer met bestaande buurten en zittende bewoners. Met de introductie van de participatiesamenleving wordt hen gevraagd om mee te denken."

Circulair slopen en bouwen wordt steeds belangrijker. Het wordt op termijn onmogelijk om steeds maar nieuwe grondstoffen te onttrekken aan de aarde. Men moet dus uit-

zoeken hoe materialen kunnen worden hergebruikt. Er werd tijd uitgetrokken om experimenten op het gebied van circulair bouwen uit te voeren. Zo werden er betonelementen uit de bestaande flat gezaagd, om te onderzoeken of deze kunnen worden hergebruikt. De sloper ging zelfs zo ver dat hij hele bouwstenen voorzien van wanden en vloeren uitzaagde en met een kraan uit de bestaande flat hees. Dit was daadwerkelijk revolutionair voor de bouwpraktijk. Het project SUPERLOCAL werd onder andere hiervoor bekroond met de Nederlandse Bouwprijs 2019. Als experiment werd een voorbeeldwoning gebouwd van alle geoogste materialen. Het was de bedoeling om alleen gerecyclede elementen uit de flat te gebruiken. Er mochten geen nieuwe elementen aan toegevoegd worden. Doel van het experiment was om erachter te komen tegen welke problemen men zou aanlopen. Dat waren er voldoende. Met name op het gebied van regelgeving. Ook werd duidelijk dat er in volgende circulaire gebouwen op het gebied van installaties, isolatie en afwerking uiteindelijk toch materialen toegevoegd zullen moeten worden. Vandaag doet het bouwwerk dienst als infocentrum voor het project.

The future is mine
Ondertussen heeft de sloper het voor elkaar gekregen om de beton die vrijkomt uit de sloop, te vermalen. Hierdoor ontstaan er op de sloop en bouwplaats nieuwe mijnbergen.

Het materiaal is gewonnen uit de bestaande flats. Kerkrade pioniert hier weer als vanouds. Van de eerste steenkolenmijn in Europa is een lange weg afgelegd tot de eerste recycle-beton mijn. Een belangrijke stap voor de toekomst. De beton wordt ter plaatse gemengd en ingezet voor de bouw van nieuwe infrastructuur en woningen. Alle opgedane kennis uit het project SUPERLOCAL wordt ingezet om nieuwe sociale woningbouw te realiseren. Dit vindt zijn weerslag in een nieuwe galerijflat ter plaatse. De flat telt 114 woningen. In plaats van 100 identieke woningen is ervoor gekozen om verschillende woontypes en voorzieningen te integreren, waardoor verschillende doelgroepen beter bediend kunnen worden en er een mix van bewoners ontstaat. Ook worden er in de flat verschillende typen van duurzaamheid toegepast. Een helft van de flat is niet gesloopt maar tot op de draagconstructie gestript. Deze constructie wordt hergebruikt een voorzie in de betonnen opbouw van 50 woningen. Ten tweede wordt in de nieuwe flat beton uit de gesloopte flats opnieuw gebruikt volgens het geschetste principe van vermalen

En ten derde worden bij de toepassing van nieuwe materialen waar mogelijk de bouwkundige details zo geconstrueerd, dat ze reversibel zijn. Een mooi voorbeeld vormt de bakstenen gevel van de plint / begane grond van de flat, die

“VAN DE
EERSTE STEEN-
KOLENMIJN IN
EUROPA IS EEN
LANGE WEG
AFGELEGD TOT
DE EERSTE
RECYCLE-BETON
MIJN”

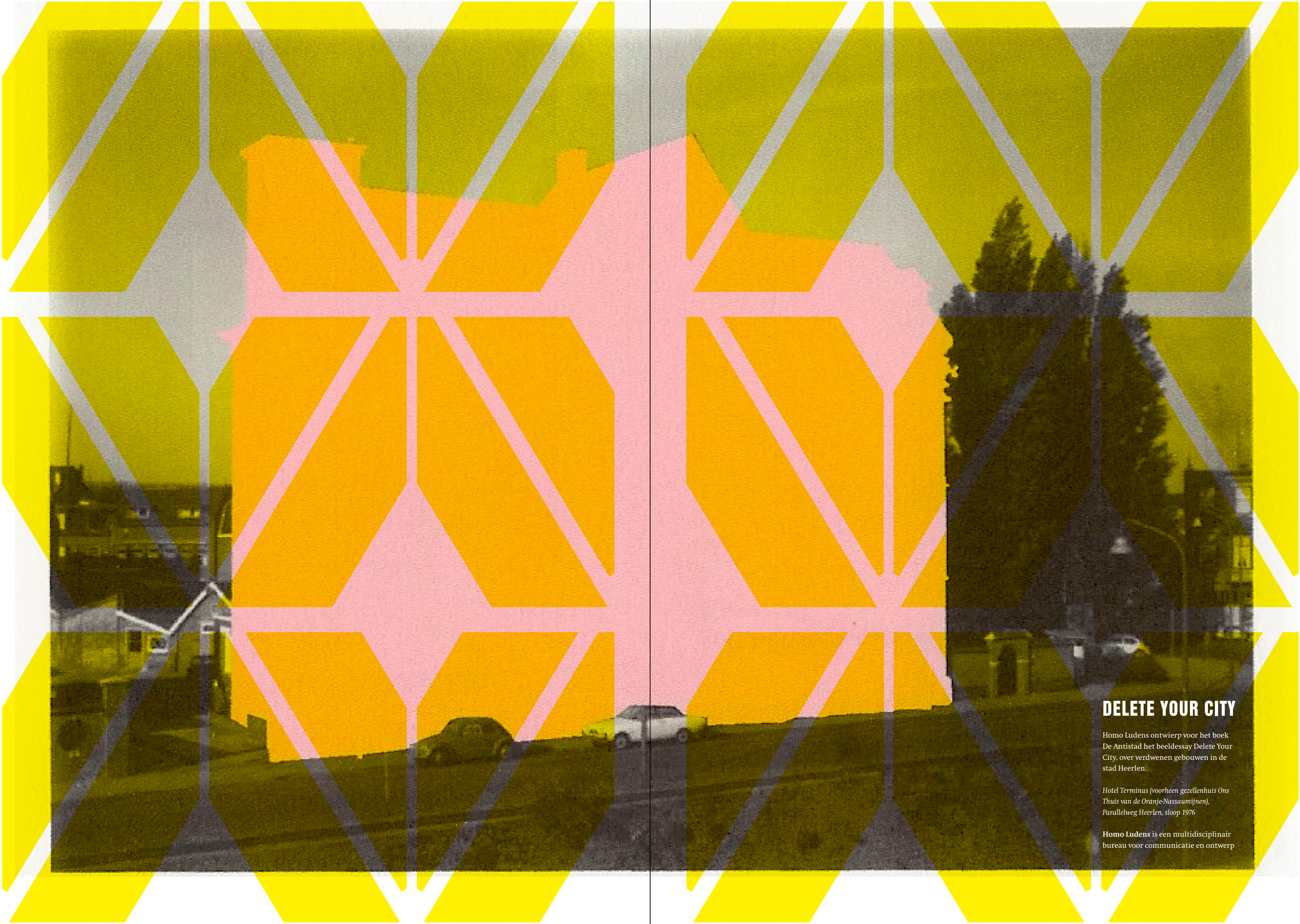
niet gemetseld maar droog gestapeld is. Voor de realisatie van de nieuwe woningen is vastgehouden aan het bouwtype galerijflat. De galerijen liggen op het noorden. Voor de linker (lagere) helft van de flat, de bestaande constructie met bergingen, is een plint gebouwd met sociale functie, waar de bewoners in kunnen samenkomen. Deze voorziening komt tegemoet aan de maatschappelijke veranderingen die sinds 1968 hebben plaatsgevonden. Minder gezinnen, maar meer behoefte aan sociale netwerken. Aan de rechterzijde zijn op de onderste twee lagen 'rijtjeswoningen' met een eigen voordeur gerealiseerd. Hierdoor krijgt de plint een levendiger karakter. Op het westen zijn nieuwe koopwoningen gerealiseerd, waardoor deze gevel niet meer 'blind' is.

De Global Goals 2030 van de Verenigde Naties vragen lokaal om toegespitste doelstellingen. In Kerkrade heeft Maurer United Architects dit super lokaal aangepakt. Met als resultaat dat aan een aantal van de doelstellingen maximaal voldaan wordt. Het project is nu in de realisatiefase en zal in 2021 tijdens het IBA Expojaar worden opgeleverd.

Maurer United Architects is een Maastrichts bureau voor architectuur en stedenbouw

- 0 bestaande flat bouwjaar 1967
- 1 uitgezaagde vloerdelen
- 2 uitgezaagde beton unit
- 3 raampuien smal
- 4 raampuien breed
- 5 voordeuren
- 6 aluminium constructiedelen
- 7 galerij aluminium stijlen
- 8 galerij geperforeerde platen

DELETE YOUR CITY

Homo Ludens ontwierp voor het boek *De Antistad* het beeldessay *Delete Your City*, over verdwenen gebouwen in de stad Heerlen.

Hotel Terminus (voorheen gezellenhuis *Ons Thuis van de Oranje-Nassaumijnen*), Parallelweg Heerlen, sloop 1976

Homo Ludens is een multidisciplinair bureau voor communicatie en ontwerp

DE BOUWPLAATS ALS UTOPISCHE STAD

LIZZIE VELDKAMP

OPINIE

Afbraak lijkt een automatisch gevolg van leegstand. Hoewel ik niet precies weet wat de verhouding is van het aantal vervallen gebouwen dat op deze manier aan zijn einde komt, is het een bekend straatbeeld voor Heerlen: de stad als bouwplaats.

Met alle goede bedoelingen ten spijt wordt er krampachtig geprobeerd nieuwe bedrijven en investeerders te trekken die invulling kunnen geven aan de lege kantoor- en winkelpanden, om zo een economische inhaalslag te maken. Dit utopisch denken is nog altijd een hardnekkig symptoom van de drang naar wederopbouw die ontstond vanuit de verpaupering van de stad na het sluiten van de mijnen. De pijnlijk snelle afbraak van de Oranje Nassau II was destijds de eerste stap van de aaneenschakeling aan interventies, die bij elkaar opgeteld één lange sleur van 'transitie' vertegenwoordigen. Vaak genoeg blijkt namelijk dat er liever gekozen wordt voor verloedering in (vaak vergeefse) afwachting op het grote geld, dan een invulling die iets anders dan economische winst met zich meebrengt.

Dus ook midden in het centrum werd na 15 jaar leegstand voormalig winkelcentrum de Plu gesloopt. Dankzij initiatief nemende burgers bloeide op het braakliggende terrein de Stadstuin op. Met enthousiasme van omliggende bewoners kwam er niet alleen een ontspannen plek voor samenkomst tot stand, maar ook ruimte voor ideeën en verbinding met de grond onder onze voeten. Ondertussen is die tijdelijke periode die de gemeente daarvoor ter beschikking had gesteld al bijna voorbij. Een resterend stuk loods zal namelijk binnen korte tijd worden afgebroken. Dan zal er waarschijnlijk niet lang gewacht worden met de start van de bouw van een nieuw appartementencomplex. In die periode zal de Stadstuin moeten uitwijken voor de aansleep van stortbakken en schaftwagens. Ondanks dat de vrijwilligers dankzij 2 jaar harde inzet nu gelukkig een permanente plek aangewezen krijgen, kun je je afvragen of deze 'we doen het zelf wel'-mentaliteit de oplossing zou moeten zijn. De potentie om de verbinding tussen de huidige inwoners onderling aan te gaan en de stad leefbaarder te maken is er namelijk wel, maar niet op aansturen van de gemeente. Dat men na jaren van frustratie zelf een invulling aan dit soort terreinen probeert te geven moet dus niet voor lief worden genomen. Als je namelijk kijkt naar wat er tot stand kwam door initiatief van burgers die hier geheel op eigen houtje hun eigen tijd en energie in staken met alle drempels en uitdagingen van dien, kun je je misschien voorstellen wat er mogelijk zou zijn als meer ruimte in de stad aangeboden werd om zulk soort waardes te ontwikkelen. Sterker nog, de ruimte is er, maar het vertrouwen nog niet. Om bewuster te worden van hoe scheef de houding van beleidsmakers tegenover leegstand en afbraak is, onderzoek ik deze dynamiek vanuit mijn positie als kunstenaar.

Als inwoner van Parkstad, geboren en getogen in Kerkrade en woonzaam in Heerlen, ben ik zelf net zo goed gewend aan de permanente aanblik van hijskranen. Wat mij onlangs is opgevallen zijn de bijzondere contrasten die de bouwplaats met zich meebrengt. Sloop, een kenmerk van vergankelijkheid of mislukking (of schoonheid) is een moment waarin er een chaos gecreëerd wordt, die eigenlijk uniek is binnen het dogmatisch functionalisme van de stad. Het braakliggende terrein belichaamt een onderbreking in de normaliter rechtlijnige ontwikkelingsplannen. Tussen het bestaan van twee even statische gebouwen in ontstaat een enorme beweging die binnen korte tijd een heel landschap doet veranderen, en tegelijkertijd ook een ontzettend trage verstilling in gang kan zetten. Maar wat kunnen we ons achteraf eigenlijk nog herinneren van deze omgeving? Kan ik me het bouwwerk voor de sloop, of het bouwterrein voor de wederopbouw nog voor de geest halen? Ik betrap mezelf erop dat me dit niet meer lukt. De voltooiing van de verschillende bouwprojecten doen me al snel vergeten hoe het er daarvoor - soms wel jaren lang - uitzag. Mijn angst is dan ook dat deze vergeetachtigheid er aan bijdraagt dat we de frustratie achterlaten onder het beton van de zoveelste nietszeggende architecturale vernieuwing.

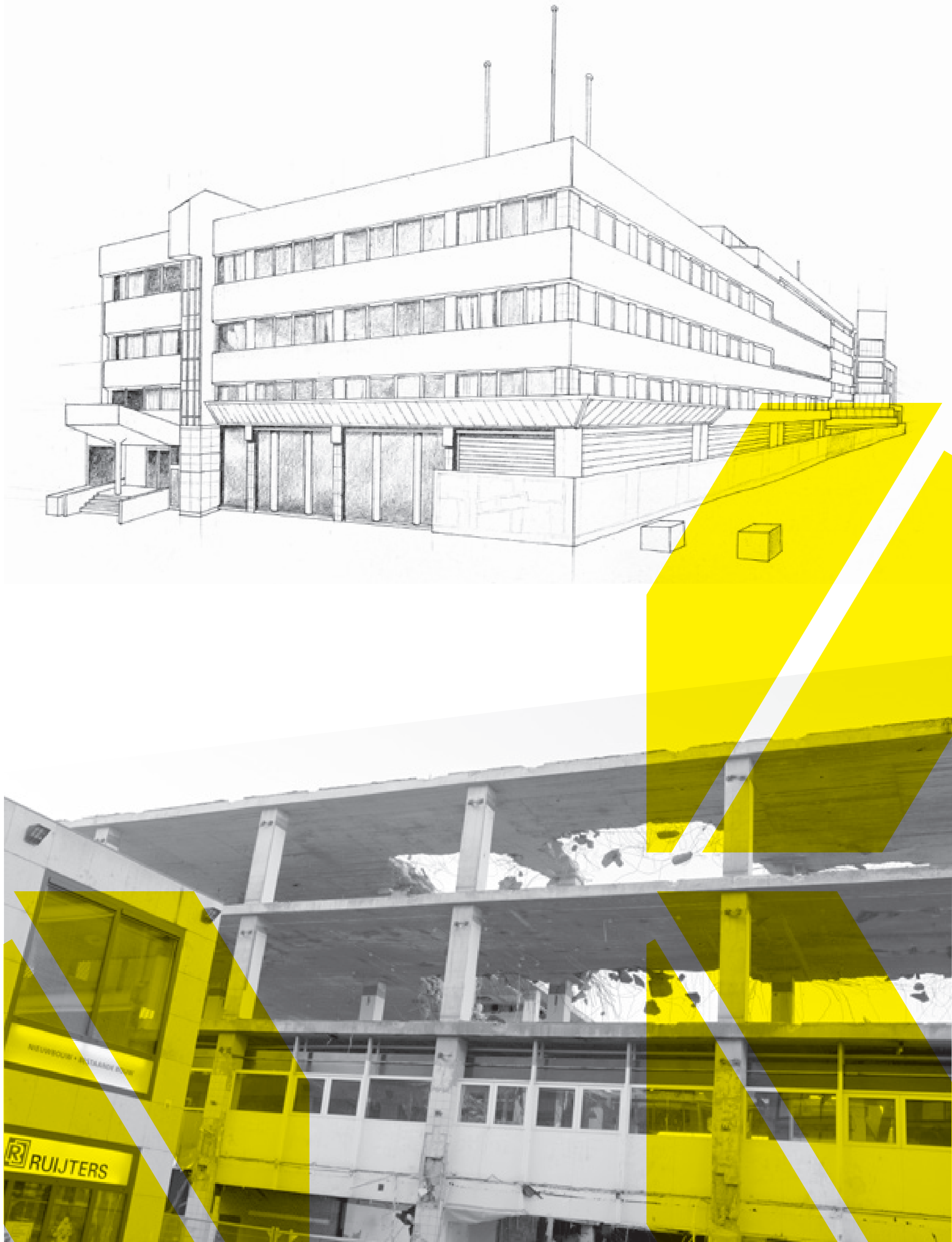
Toch proberen mijn herinneringen vast te houden aan de moedeloze traagheid die deze braakliggende terreinen omringt, een traagheid die vaak in de omgeving door sduert terwijl het volgende project al van start gaat. De ziel die nog ontbreekt in de frisse nieuwbouw wordt ondertussen op een andere plek van zijn omhulsel ontdaan. Het gegeven dat deze specifieke leegtes het meestal niet lang overleven in onze geheugens, heeft waarschijnlijk te maken met het ontbreken van een aandachtspunt. De locatie nodigt niet uit om er herinneringen tot stand te brengen. Als het terrein niet omheind is met een hekwerk, biedt het meestal alleen een lege grasvlakte aan om overheen te turen. Na verloop van tijd is de ene modderpoel niet meer te onderscheiden van de ander. Het enige aanwezig dat ontworpen is om op te vallen is het onderkomen van de bouwvakkers. Knaloranje, groene of blauwe dixies en bouwagens faciliteren de werkzaamheden van de mannen en vrouwen die de transitie van de stad in praktijk omzetten. Het bouw materiaal dat zij gebruiken doet denken aan de blokkendoos van vroeger. Als kunstenaar ben ik dus ook aangetrokken tot het spelende element van dit event. De composities die hier meestal geheel toevallig ontstaan onthullen in mijn ogen een eigenaardig tafereel. Die blokkendoos van vroeger moest voor het eten overigens net zo goed weer opgeruimd worden, als je klaar was met spelen. De ruimte die daaropvolgend ontstaat trekt weinig bekijks. Het roept hoogstens een soort weemoedig

gemis op, zoals de lege mand na het overlijden van een hond dat kan doen. Het is een leegte die kenmerkend is voor een overgang. De afsluiting van een periode enerzijds, met gebrek aan aanzet tot een nieuwe start anderzijds. Het is een 'niet(s) -plek die zich op dat moment gelijktrekt aan nog zoveel andere hectares gras- of moddevelden.

Daarom heb ik besloten een onderzoek te starten naar welke processen zich er nog meer afspelen binnen de limenale fase tussen verval en opbouw. Vaak wordt het onzichtbare zichtbaar op het moment dat we een ander soort aandacht schenken aan de plek waar we misschien al honderd keer zijn langgelopen. Om het fenomeen van de dynamiek die hier plaatsvindt in iets tastbaars om te zetten zal ik een aantal kunstenaars uitnodigen om te reageren op de tijdelijke bouwplaats. Deze biedt namelijk verschillende thema's aan. Zoals de Stadstuin momenteel al doet kan er bijvoorbeeld stilgestaan worden bij de vraag van wie de stad eigenlijk is. Misschien creëert het ontbreken van een winkel, flatgebouw of kantoor juist ook de mogelijkheid om te herformuleren wat de openbare ruimte eigenlijk is, en hoe democratisch die is ingericht. Anderzijds kan het tijdelijke landschap geframed worden zoals die zich op dat moment aan ons voordoet. Het ontdoen van bebouwing legt de aarde weer bloot. Daar kan een ontdekkingsstocht gedaan worden op een schijnbaar nieuw terrein. Zijn er misschien nog sporen te vinden van de verschillende lagen aan bebouwing van de afgelopen decennia? De informatie die in dat specifieke stuk grond ligt kan immers alleen op zeldzame momenten als deze verzameld worden, voordat er een nieuw fundament in gelegd wordt. Daarnaast zouden we van de aangelegenheid gebruik kunnen maken door mee te gaan in de nomadische set-up van de bouwvakkers. Derhalve hoop ik de deelnemende kunstenaars op eenzelfde manier te kunnen faciliteren bij hun onderzoek of expositie. Net als hen kunnen wij de transitie van de stad omzetten in praktijk.

Hoewel de totale omvang van dit project nog nader te bepalen is, zal het hopelijk vooral ook de gelegenheid scheppen om - ondanks de gesloten musea en expositieruimtes, werk te maken en tonen. Het is namelijk belangrijk om juist in tijden als deze actief te blijven reageren op de veranderingen die er in onze omgeving plaatsvinden. Ik hoop dan ook de transitie die dit ondertussen redelijk belangrijk geworden stukje stad gaat doormaken, memorabel te kunnen maken.

Lizzie Veldkamp is 3ejaars student Fine Art aan Maastricht Institute of Arts

SUFFICIENCY IN DE STAD: ‘LEVEN VAN GENOEG’

LAURA NIESSEN, NANCY BOCKEN & MARC DIJK

In een ‘degrowth economy’ zullen we minder afhankelijk moeten worden van meer en meer productie en consumptie. Ons huidige economische systeem is gebaseerd op groei en meer consumeren. Dit is problematisch want we leven al boven onze stand: als iedereen zou leven als de gemiddelde Nederlander hadden we wel drie aardbollen nodig! We verbruiken dus steeds meer grondstoffen, zoals water en metalen, en energie uit gas en kolen om onze spullen te produceren, ons te verplaatsen, te wonen en leven. En dit verbruik blijft maar groeien door de voortdurende boodschap van marketeers dat we de nieuwste telefoon, auto, kleding of laptop moeten hebben. Zoals prof. Tim Jackson ooit zei: “[we are] being persuaded to spend money we don’t have on things we don’t need to create impressions that won’t last on people we don’t care about”. Kort gezegd: we lenen geld voor de verkeerde spullen om indruk te maken op de verkeerde mensen. Er moet een eind komen aan deze overconsumptie, willen we de aarde leefbaar houden voor iedereen.

Misschien voelt dit als zwaar overdreven en geloven we dat het wel meevalt, maar het feit blijft dat we te veel dingen consumeren die we niet nodig hebben. Een studie uit Engeland bijvoorbeeld liet zien dat meer dan 80% van de ondervraagden regelmatig iets kocht waar men later spijt van had. Daarnaast is het maar de vraag of consumptie ons gelukkig maakt. Integendeel: een meer simpel leven kan wellicht wel meer geluk geven. Voor geluk moeten we veel verder kijken dan de financiële kant, ook naar de sociale aspecten en het milieu.

Aan de ene kant moeten we dus consumptie verminderen en dit kan makkelijk zonder er ongelukkiger van te worden. Aan de andere kant is er nog genoeg te doen in de wereld om mensen uit armoede te redden. Wat is nu beter dan een stapje terug te doen qua consumptie in de Westerse wereld, zodat er meer ruimte is voor ontwikkeling elders? Hier komt het idee van ‘sufficiency’ vandaan (‘voldoende’ of ‘sufficiënt’ in het Nederlands of ‘sufficienz’ in het Duits). Zoals Samuel Alexander zegt: “enough, for everyone, forever” oftewel “genoeg voor iedereen voor altijd”. Het gaat erom dat er genoeg is voor iedereen om een gelukkig en gezond leven te leiden. In plaats van welzijn op te geven, gaat het om het stoppen van overconsumptie en beter leven met wat we hebben. Wellicht hebben we (helaas gedwongen) door de coronapandemie hiermee kunnen oefenen: leven met wat je al in huis of in je kledingkast hebt liggen. Het sufficiency of ‘leven van genoeg’ idee gaat over het ‘omdenken’ van onze economie, zoals ook in Kate Raworths donut-economie, waar de samenle-

ving voldoende welzijn heeft zonder milieu en natuurlijke hulpbronnen (de buitenste ‘schil’ van haar donut) uit te putten. Hoe werkt sufficiency in de stedelijke omgeving? Als je kijkt naar econoom Wolfgang Sachs zijn er vier dimensies in een sufficiency economie: minder spullen, minder vaart, minder afstand en minder markt. Minder spullen betekent leven met enkel wat je nodig hebt. Denk bijvoorbeeld aan gereedschappen huren of spullen delen met burens of vrienden, bijvoorbeeld via een gedeelde buurtschuif of online platform waar je spullen kan delen. Minder vaart gaat over de hoge snelheid waarmee we consumeren. Kunnen we die vaart eruit halen, spullen langer laten meegaan door ze te repareren en ze niet meteen te vervangen door weer wat nieuws? Het kan ook gaan over vaart verminderen in mobiliteit, bijvoorbeeld wandelen en fietsen in plaats van de auto nemen. Minder afstand gaat over dingen meer lokaal en regionaal houden. Denk bijvoorbeeld aan lokaal voedsel en vakantie in eigen land (ook een coronatrend!). In steden kun je denken aan (eigen of gezamenlijke) tuinen op daken en verticale tuinen tegen gebouwen aan die tegelijkertijd de stad mooier maken, de lucht zuiveren en voedsel opleveren. De laatste strategie, minder markt, gaat over het leggen van de verantwoordelijkheid bij de burger in plaats van bij bedrijven, zoals bijvoorbeeld in buurten die samenwerken om spullen en diensten te delen, zoals auto’s en kinderopvang. In plaats van de oplossing bij bedrijven te zoeken, kan er lokaal in buurten dus meer spullen en kennis worden gedeeld. De coronapandemie heeft ook deze lokale initiatieven meer aangewakkerd, en wellicht dus ook sufficiency een zetje in de rug gegeven.

De rol van bedrijven zal toch belangrijk blijven om deze vier dimensies aan te wakkeren, in ieder geval op de korte termijn, omdat ze nu eenmaal het overgrote deel van de economie bepalen. Voorbeelden van sufficiency initiatieven door bedrijven zijn: producten van betere kwaliteit met betere garantie en reparatiemogelijkheden, en lokale producten gemaakt met lokale leveranciers. We zien zelfs al verschillende bedrijven, zoals Patagonia dat outdoor-spullen verkoopt, die klanten vragen om producten liever niet te kopen als het niet strikt noodzakelijk is: repareer liever of koop desnoods tweedehands. Patagonia heeft nu zelf ook een online-platform voor tweedehandsverkoop van haar producten. Meubelmaker Vitsoe verkoopt je ook liever minder dan meer en helpt je ook haar producten langer in goede staat te houden. Medewerkers krijgen geen verkoopbonus, om onnodige verkoop en consumptie te

voorkomen. Daartegenover staan dan wel hogere prijzen om deze strategieën van langere levensduur en garantie te bekostigen. Nederlandse bedrijven zoals MUD Jeans en Swapfiets bieden kleding en fietsen op een huur of lease basis aan: het product blijft eigendom van het bedrijf en dat heeft daarbij een stimulans om het zo lang mogelijk mee te laten gaan en de componenten of materialen te hergebruiken. Hierdoor ben je als klant ook flexibel en bezit je minder. Het bedrijf Hely biedt deelvervoer via één app in diverse Nederlandse steden. De toegang tot een deelauto, e-bike of elektrische bakfiets is voor een groeiend aantal huishoudens een reden om geen eigen tweede of zelfs eerste auto of (e- of bak-)fiets te kopen. Voor de openbare ruimte kan de vermindering van parkeerplaatsen een belangrijke kwaliteitsimpuls geven in onze drukke en volle steden.

Het toewerken naar de vier dimensies van sufficiency - minder spullen, minder vaart, minder afstand en minder markt - kan ook waarde teruggeven aan onze lokale en regionale economie, door middel van reparatie-, opknappen hergebruik-activiteiten. Deze zijn vaak arbeidsintensiever en creëren lokale banen en trainingsmogelijkheden. In Nederland zijn er al verschillende sociale ondernemingen zoals de Kringloop die niet alleen producten een tweede leven geven maar ook werk en training aanbieden. Lokale reparatie-café’s worden vaak deels vrijwillig gerund om mensen weer de vaardigheden van hergebruik en reparatie bij te brengen. Inmiddels telt Nederland er al meer dan 500. Ook cursussen fietsonderhoud worden op verschillende plekken in het land aangeboden. Op deze manieren wordt er op een sociale en lokale manier waarde gecreëerd als een van de eerste stapjes in de juiste richting naar een duurzame toekomst.

Het idee van sufficiency lijkt misschien ver weg en sommigen zullen van mening zijn dat het “genoeg voor iedereen voor altijd” van Samuel Alexander een utopie is. Maar het harde feit is dat onze natuurlijke hulpbronnen uitgeput raken, de biodiversiteit keihard achteruit holt en klimaatverandering alleen maar toeneemt. Technologie alleen zal dat allemaal niet tegen kunnen houden. De sufficiency mantra van “minder spullen, minder vaart, minder afstand en minder markt” geeft inspiratie en hoop voor een duurzame toekomst. Het laat ons zien dat minder consumptie niet leidt tot minder geluk, maar juist tot meer vrijheid door minder te hoeven bezitten. Als we ons geluk kunnen loskoppelen van spullen kan dit leiden tot een eerlijkere, gelukkigere en meer samenhangende samenleving, en per saldo meer welzijn.

Laura Niessen is PhD student aan de Maastricht University

Nancy Bocken is professor in Sustainable Business aan de Maastricht University

Marc Dijk is universitair docent in Innovation & Sustainability aan de Maastricht University

DEGROWTH: MOEIZAME RELATIE TUSSEN BEGRIP EN BETEKENIS

MAJA ROČAK

OPINIE

Het debat over stadsontwikkeling en stedelijke krimp is vatbaar voor regelmatige introductie van nieuwe terminologie. Tegenwoordig lijkt iedereen het over degrowth te hebben: het is hip, trendy en verfrissend in het debat over stadsontwikkeling. Maar waar hebben we het eigenlijk over? Er duiken creatieve definities op van milieuvriendelijke, rechtvaardige, duurzame steden. Je kunt er niet echt tegen zijn: we willen tenslotte allemaal dat onze steden toekomstbestendig zijn, toch? En wat als we degrowth nu eens noemen voor wat het is: de zoveelste nieuwe metafoor in de stadsontwikkeling die zijn meerwaarde nog moet bewijzen.

Rondom degrowth lijkt zich een soort begripsverwarring af te tekenen. Is degrowth synoniem voor het alom bekende begrip stedelijke krimp: afname van bevolking en van economische prestaties in een stedelijk gebied? In urban studies werd degrowth (décroissance) immers gebruikt als een ingeburgerde Franse term voor stedelijke krimp. Stedelijke krimp is noch nieuw, noch eenvoudig, noch een uniek proces. Steden zijn altijd al gekrompen, als gevolg van natuurrampen, beschavingscrises of economische omwentelingen. Wat betreft onderzoek vormen krimpende steden en gebieden zowel een semantische als een wetenschappelijke uitdaging. In de afgelopen veertig jaar zijn er voor stedelijke krimp veel verschillende vertalingen en metaforen gebruikt. Deze diversiteit weerspiegelt zowel het mondiale karakter van het verschijnsel als de diversiteit van de vormen en processen ervan en zelfs van de manier waarop ze door verschillende onderzoekers en overheden worden waargenomen. Kunnen we stellen dat in het stadsontwikkelingsdebat degrowth een andere metafoor is voor stedelijke krimp? Een stijlfiguur dus die een concept/abstract idee van stedelijke krimp beschrijft op een manier die niet letterlijk waar is, maar helpt een idee uit te leggen of een vergelijking te maken. De term stedelijke krimp is voor veel beleidsmakers nogal onaantrekkelijk gebleken. Krimp is immers een moeilijke boodschap om aan je kiezers te verkopen. Stedelijke krimp brengt een nieuwe stedelijke “wanorde” met zich mee, vergeleken met de traditionele paradigma’s van groei. In de rijke literatuur over stedelijke krimp wordt dit groeiparadigma bekritiseerd. Het is deze kritiek op het groeiparadigma waar degrowth voor staat. Is degrowth daarom een vernieuwende semantische oplossing voor stedelijke krimp - een acceptabelere term? Degrowth wordt vooral door onderzoekers gebruikt als pleidooi om planning en interventies in krimpsteden een andere vorm te geven. In dit opzicht is het een waardevolle metafoor die probeert een (positievere) perspectief te bieden voor het begrijpen van de transformatieprocessen in krimpende steden en

het debat over stedelijke ontwikkeling een duwtje in de rug te geven, weg van de fixatie op groei. Als zodanig is het een metafoor die een breder publiek zou moeten aanspreken: van beleidsmaker tot investeerder, van hippe jongere tot kunstenaar.

De keuze voor het ene woord in plaats van het andere is ook een kwestie van nationale, politieke en institutionele contexten, en dient derhalve lokale en nationale planingsbeleidskwesties. Met andere woorden, het is een kwestie van gebruikmaken van de definitiebevoegdheden die bepaalde benamingen creëren, of ze nu symbolisch, impliciet of expliciet zijn. Nadenken over de manier waarop krimpende steden worden benoemd, gecategoriseerd en gedefinieerd moet leiden tot nadenken over de gevolgen die deze ongreepbare termen en betekenissen kunnen hebben voor het gevoerde beleid, soms op een zeer tastbare manier zoals sloop. Zo beïnvloedt elke metaforische benaming een bepaalde diagnose van waaruit strategische oplossingen worden aanbevolen en prioriteit krijgen. Daarom: kies je metaforen zorgvuldig, want ze hebben invloed op hoe je over iets denkt en ernaar handelt. In dit opzicht dient degrowth een nobel doel: het bieden van alternatieve, niet-groei-georiënteerde, perspectieven voor het begrijpen van het transformatieproces dat deze steden doormaken.

Toch moeten we kritisch blijven ten aanzien van de nieuwe metaforen. Degrowth moet nog bewijzen dat het waarde biedt aan het begrip van transformatieprocessen in krimpende steden en daadwerkelijk iets nieuws en waardevol toevoegt aan het oude debat. Degrowth is in feite een oud product in een nieuwe verpakking: wat het wil doen is een normatief idee opleggen van wat beter is voor stedelijke ontwikkeling door middel van een nieuw vocabulaire. Als zodanig lijkt degrowth niet meer te zijn dan een pleidooi voor een andere manier van kijken naar stedelijke ontwikkeling. Dit is een nobel streven, maar zoals alle nieuwe termen moet ook deze worden getoetst en moet de toegevoegde waarde ervan worden aangetoond om te voorkomen dat het, als we er over tien jaar naar kijken, weer een kortstondige metafoor bleek te zijn.

Gebaseerd op: Cunningham-Sabot, E. & Ročak, M. (forthcoming). Shrinking Cities, Villes en décroissance, Schrumfende Städte, Ciudades en decrecimiento, Krimpende steden, semantic and translation facing a new urban regime. In: Handbook on Shrinking Cities. Edward Elgar Publishers.

“KUNNEN WE STELLEN DAT IN HET STADS-ONTWIKKLINGS-DEBAT DEGROWTH EEN ANDERE METAFOOR IS VOOR STEDELIJKE KRIMP?”

Maja Ročak is als onderzoeker en docent verbonden aan Zuyd Hogeschool en Neimed, het sociaal-economisch kenniscentrum in Limburg.

HOROSCOOP HEERLEN

RAGMAGIC

Heerlen ontving zijn stadsrechten al lang in de Romeinse tijd, dus het is moeilijk om de kaart van Heerlen vanaf de dag van zijn ontstaan als stad te analyseren.

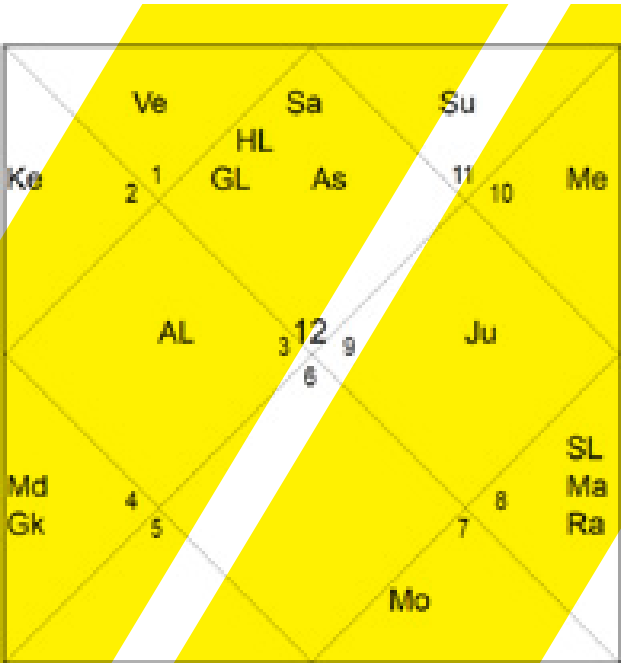
Dus als alternatief om de kaart van Heerlen te analyseren neem ik de datum 1 maart 1937 toen Lange Jan (een betonnen toren voor de mijnbouw) werd geïnstalleerd om het begin van de mijnindustrie te markeren. Deze datum markeert een belangrijk (recent) historisch moment in de stad Heerlen, waardoor de stad een bijzonder karakter krijgt dat tot op zekere hoogte nog overheerst¹. Saturnus gepositioneerd in het eerste huis van de kaart lijkt geschikt voor Heerlen omdat Saturnus arbeidsintensief werk vertegenwoordigt, vooral ondergrondse industrieën (omdat Saturnus in het teken van Vissen geplaatst is). Deze positie van Saturnus geeft de stad een hardwerkend, nuchter karakter. Saturnus staat echter ook voor ouderen, wat aangeeft dat Heerlen onderhevig zou kunnen zijn aan het risico van een krimpende bevolking als de focus verschuift van de mijnbouw. De positie van Jupiter (die ook de heersende planeet van de kaart is) in het tiende huis is een positief teken dat aangeeft dat er een zeer hoge moraal (of nobele visioenen) zijn voor de mijnbouw en voor de inwoners van Heerlen als geheel. Andere positieve aspecten van de grafiek zijn de goed gepositioneerde Venus in het tweede huis van financiën (in het teken van Ram), wat aangeeft dat Heerlen zal profiteren van investeringen in de particuliere sector, en van Mercurius in het elfde huis van vriendschappen en handelsnetwerken, waardoor Heerlen een minnelijke teamspeler in regionaal beleid. Aan de andere kant omvatten enkele van de negatieve aspecten van de kaart de positie van de zon in het twaalfde huis, wat duidt op een gebrek aan sterke steun (of langetermijnvisie) van de overheid. Bovendien duidt de schaduw van Mars door de noordknoop van de maan op het gebrek aan durf van de kant van de beleidsmakers bij het introduceren en verdedigen van beleid dat specifiek zou kunnen zijn voor de behoeften van Heerlen, zelfs als dat kritiek zou kunnen opleveren van zijn bureaus. Ten slotte duidt de zwakke stand van de maan in het achtste huis op de mogelijkheid van toenemende geestelijke gezondheidsproblemen onder de Heerlenaren in latere perioden. Astrologisch gezien brachten de eerste decennia na 1937 geen grote verandering aan het karakter van Heerlen, behalve de installatie van de zuster toren Lange Lies in 1953 tijdens de Taurus-periode (Taurus in het derde huis vertegenwoordigt ook broers en zussen). Pas in de periode van

1958 tot 1964 (Tweelingen-periode) worden de eerste tekenen opgevangen van grote beleidsveranderingen. Op het eerste gezicht leken deze veranderingen te zijn ingegeven door economische en financiële zorgen (aangeduid door Mercurius). Dit was de periode waarin de beschikbaarheid van goedkope steenkool elders de mijnbouw in Heerlen minder rendabel maakte en er discussies ontstonden over het sluiten van de mijnen. De zwakke positie van de zon gaf echter aan dat het alternatieve plan voor het verplaatsen van de mijnwerkers op dat moment misschien niet goed was opgesteld, wat in latere perioden tot ernstige problemen leidde. De daaropvolgende periode van 1965 tot 1973 (kankerperiode) was een moeilijke periode voor Heerlen, aangezien het vertrouwen en de veiligheid onder de arbeidersklasse (vooral de mijnwerkers) verloren ging met het na elkaar sluiten van de mijnen. Dit wordt gezien door een moeilijke positie van de maan op de kaart (maanheren Kreeft). De volgende periode tussen 1974 en 1979 (Leo-periode) was een interessante periode. Aan de ene kant had Heerlen een nieuwe instroom van private sectorinvesteringen moeten zien (aangeduid met Venus in driehoek voor Leo), waarschijnlijk in de onderwijssector (aangeduid met Jupiter in driehoeken naar Leo). Aan de andere kant is Sun (de heer van Leo) zwak in de grafiek, waardoor investeringen in de onderwijssector niet konden worden gegarandeerd.

Deze periode zag ook de grootschalige sloop van de laatste restanten van de mijnbouw, namelijk Lange Jan en Lange Lies, in augustus 1976 (augustus), waarmee het einde van een tijdperk een blijvende indruk achterliet.

De volgende periodes hadden verschillende aandachtsgebieden

- 1980-1987: bilaterale overeenkomsten met andere bureaus,
- 1988-1993: omgaan met groeiende psychische problemen onder de burgers,
- 1994-1999: verschillende discussies over de ontwikkeling van vaardigheden, zij het zonder krachtige beleidsinitiatieven,
- 2000-2011: Een nieuwe focus op de onderwijssector,
- 2012-2022: Bilaterale overeenkomsten en onderhandelingen voor de ontwikkeling van vaardigheden.

Vooruitkijkend zijn de komende 12-15 jaar indicatief voor initiatieven om de gezondheidszorg te stimuleren, zowel in termen van opvang van de vergrijzende bevolking als om een oplossing te vinden voor de psychische problemen onder jongeren. Astrologisch gezien zou Heerlen moeten spelen op zijn twee sterke planeten, namelijk Saturnus en Jupiter. Daarom zouden initiatieven voor de ontwikkeling van beroepsvaardigheden of on-the-job training van de jeugd (de weg van Saturnus) en investeringen in de onderwijssector (de weg van Jupiter) nuttig kunnen zijn. Initiatieven in de toeristische sector zouden ook succes kunnen hebben als ze goed worden beheerd.

¹Ik gebruik de tijd van zonsopgang op die dag (ongeveer) om de kaart van Heerlen op te stellen op deze belangrijke dag in zijn moderne geschiedenis. Het bekijken van de kaart van Heerlen vanaf deze datum zal hetzelfde zijn als het analyseren van dit kenmerk van de stad Heerlen.

ragmagic@gmail.com is enthousiast amateur astrologe.

KRIMP = RUIMTE VOOR

URBAN SPORTS

JOP VERMEESCH

AL DIE LEGE OPENBARE
RUIMTE IN HEERLEN
VOELT NA DE KRIMP
MISSCHIEEN ALS EEN TE
GROTE JAS. MAAR HET
INSPIREERT OOK JONGE

INWONERS TOT HET
MAKEN VAN PLANNEN
OM MET DIE RUIMTE
HUN DROMEN TE
REALISEREN, MIDDEN IN
HET CENTRUM VAN DE
STAD.

Drie initiatieven willen het Burgemeester van Grunsvenplein en omgeving omtoveren tot een hotspot voor urban sports.

SKATE

Martijn: Heerlen mist een outdoor skatepark. Het plaatsen van skatefaciliteiten is vaak een grote discussie. Zowel op het gebied van overlast als de inrichting van het park. Wij (Martijn, Jeroen en Peter) zetten ons in om op het Burgemeester van Grunsvenplein een gedegen park te realiseren. Ons doel: een professioneel ontworpen street-skatepark op het Burgemeester Van Grunsvenplein.

CALISTHENICS

Tomasso: Een aantal jaar geleden heb ik een calisthenics-park gerealiseerd in Heerlen. Door het succes hiervan wil ik graag een nieuw calisthenics park realiseren in de komende stadstuin in Heerlen Centrum. Dit is belangrijk voor mij, omdat ik zoveel mogelijk mensen in contact wil laten komen met deze mooie sport. Die focus op het opbouwen van een krachtig lichaam. Het verbindt mensen met elkaar van verschillende leeftijden, stimuleert een gezonde levensstijl en is gratis voor iedereen. Wie wil dat nou niet?

BREAKDANCE

Merlijn: Mijn breakdance crew HFC traint momenteel in het Carbon6. Onze crew is internationaal actief en neemt deel aan verschillende competities. De dansers repeteren 20 uur per week of meer om hun droom te realiseren, de beste crew van de wereld te worden. Wij missen echter de connectie met de binnenstad. Het is voor ons niet mogelijk om trainingen te plannen in de binnenstad. Er zijn immers niet de juiste faciliteiten. Daarom span ik mij in om een openbare trainingsvloer op het Van Grunsvenplein te realiseren. Niet alleen voor HFC maar voor iedere dansliefhebbers in Heerlen die graag zijn moves traint!

Jop Vermeesch is Stadsbroeker in Heerlen
Foto: Luc Arnoldussen

**BURGEMEESTER
VAN
GRUNSVENPLEIN**

Foto: Jos Reinders

THERESIE THOLEN, KUNSTENAAR

Theresie Tholen maakt objecten die refereren aan overconsumptie, de vanzelfsprekendheid van reizen en het najagen van bezit ten koste van het milieu.

rechts: 'Dancing in the dark'
boven: 'Jaw in the box'
onder: 'Let's wing it'

Foto's door Aggie van Berkum en Jeroen Borsboom
www.rivivere.nl

TAKE BACK CONTROL!

NELLO NUL

INGEZONDEN BRIEF

Beste bewoner van Heerlen,

Als burgers mochten kiezen, zou er dan meer of minder gebouwd worden in onze stad? Zou de stadstuin dan nog steeds volgebouwd gaan worden?

Als burgers mochten kiezen, zou Amazon dan nog steeds een distributiecentrum mogen opzetten op de grens van onze stad?

Als burgers mochten kiezen, hoe zou gemeenschapsgeld dan worden uitgegeven? Veeleer aan de grote, zich uitbreidende ontwikkelingen, of aan de kleine bottom-up initiatieven met een louter lokaal doel?

Wat als burgers konden kiezen? Ja, wat als?

De hamvraag hier is wie de zeggenschap heeft en wie zeggenschap zou moeten hebben over een stad. Er lijken drie partijen te zijn die "eigendom" opeisen in een stad: de overheid, de markt en de burgers die er leven en wonen. Als je het mij vraagt zou iedereen 'recht' moeten hebben op 'stad', niet alleen overheid, vastgoed-eigenaren, rijken, mensen met hoge functies, kortom de bevoorrechten van de samenleving. Iedereen zou bijvoorbeeld in een stadscentrum moeten kunnen wonen, en niet worden verjaagd door te hoge huurprijzen. Daarnaast moet het feit dat je ergens woont voldoende argument zijn om iets over je directe omgeving, in directe democratische vorm, te mogen bepalen. De nieuwe Omgevingswet geeft burgers al iets meer ruimte: als blijkt dat burgers 'onvoldoende gehoord' zijn bij een omgevingsplan, moet de gemeenteraad opnieuw beginnen. Dat is een begin.

Maar...wel weer binnen de gevestigde orde. De gevestigde orde is en blijft begin- en uitgangspunt. In een wereld waar de indirecte democratie leidend principe is en waar individualisering steeds verder doorslaat, is een gapend gat tussen burger en overheid ontstaan. Waar is er saamhorigheid te vinden? Waarin hebben bewoners wél iets te zeggen?

Heck, waarom hebben wij geen toestemming om vanuit saamhorigheid direct te handelen? Waarom mag dat alleen als vertegenwoordigers van een indirect gekozen overheid iets 'een goed idee vinden', of als het past 'binnen het beleid'? **Waarom mogen burgers daar niet zelf direct over beslissen?**

Take back control! Geef het woord 'gemeenschap' een nieuwe ziel door iedereen uit te nodigen en te omarmen. Waarom mogen vluchtelingen die in het AZC Heerlen wonen geen zeggenschap hebben over de stad? Waarom verdient hun stem het niet om gehoord te worden? Zij wonen immers toch ook in onze stad? Volgens mij hebben zij geen enkele rechten als hun stem niet wordt gehoord. Volgens mij hebben zij geen enkele rechten als zij niet bij een politieke gemeenschap mogen behoren!

Dit klinkt misschien alsof ik radicaal linkse standpunten inneem, maar ik benadruk slechts ons menszijn. Onze leefomgeving is namelijk niet zomaar een onderwerp voor politiek debat, het heeft directe invloed op ons welzijn. Zonder een leefbare omgeving waar we geen invloed op hebben lopen we het gevaar om onverschillig te worden over deze omgeving waar we ons toch iedere

dag doorheen bewegen. Schijnbare onverschilligheid hoeft vervolgens niet te betekenen dat er te veel onwil is bij burgers, maar zeker wel dat de burgers te weinig worden aangespoord en te weinig kansen krijgen om hun leefomgeving direct te beïnvloeden.

'Het is tijd voor verandering!' zeg ik. En nee, we hoeven niet te wachten tot Den Haag ons een ja-woord geeft, na jarenlang demonstreren en campagne voeren. Het heft kan in eigen handen worden genomen. Juist op een kleine schaal kunnen wij onze omgeving gaan veranderen, en wel op deze manier:

Kies een plek uit en gebruik deze voor een ander doel dan waar deze voor is bedoeld. Zo verander je meteen ook de autoriteit die bepaalt wat er met een plek moet gebeuren: je wordt de autoriteit zelf. Een overheid mag wel zeggen: 'dit kavel gaat braak liggen tot er iets wordt gebouwd', maar de burgers kunnen ook zeggen: nee, wij maken daar een mooie tuin van, of jullie het willen of niet! Een overheid mag wel zeggen: dit gebouw is een parkeergarage, maar burgers kunnen ook zeggen: nee wij gaan er evenementen organiseren!

Gebruik dus reclameborden als persoonlijke klankborden, om je stadsgenoten iets te zeggen; gebruik een zitbank om op te 'wildbreien' (google maar); gebruik het schouwburgplein als dansvloer of het marktplein als podium! Huppakee!

Het mooie is nu dat dit ook wel eens gebeurt. En als er dan een straatmuzikant de stoep als podium gebruikt, wordt de sfeer meteen verheft in de stad, spreek me daar maar eens in tegen! Het is tijd voor kleine initiatieven om het heft in eigen handen te nemen, om onze stad 'beter dan bedoeld' te maken. Om onze leefomgeving te verbeteren en het nóg meer van ons eigen karakter mee te geven.

Laten we onze plekken afbakenen en zeggen: hier hebben de bewoners van het AZC wél een stem! Hier worden ze wél gehoord. Hier bestaan rechten voor iedereen! Laten we dan hopen dat we met kleinschalige praktijken toch mega grote problemen kunnen aanpakken, dan zullen we de wereld wel eens laten zien wat Heerlen is!

Nello Nul is een Heerlenaar in hart en nieren die een mening probeert te vormen en iets wil doen

DEGROWTH ALS ONTWIKKELPERSPECTIEF VOOR ‘CAPABILITY-GEBASEERDE’ RUIMTELIJKE RECHTVAARDIGHEID

STEFANO BLEZER

DE GEBOUWDE OMGEVING IS HÉT DECOR VAN ONS LEVEN. DAARBINNEN GEVEN WIJ ALLEN VORM AAN ONS LEVEN EN STREVEN WIJ NAAR DE RESULTATEN EN HET WELZIJN DAT WIJ BELANGRIJK VINDEN. DIT WORDT BEPAALD DOOR ONZE VOORKEUREN, VRIJHEDEN, MOGELIJKHEDEN EN INTERACTIE MET ANDEREN.

De afgelopen jaren zijn met name deze mogelijkheden in opspraak geraakt binnen het vak van de ruimtelijke ontwikkeling als gevolg van de toepassing van een breed verspreid groei-afhankelijk stedelijk ontwikkelingsmodel. Ruimtelijke rechtvaardigheid is daarin een belangrijk concept omdat er altijd winnaars en verliezers zijn bij ruimtelijke ingrepen én hun lange-termijn gevolgen. Een Degrowth ontwikkelperspectief in krimpgebieden kan ervoor zorgen dat de gebouwde omgeving ruimtelijk rechtmatiger van karakter wordt en mensen hun leven weer eerlijker kunnen vormgeven.

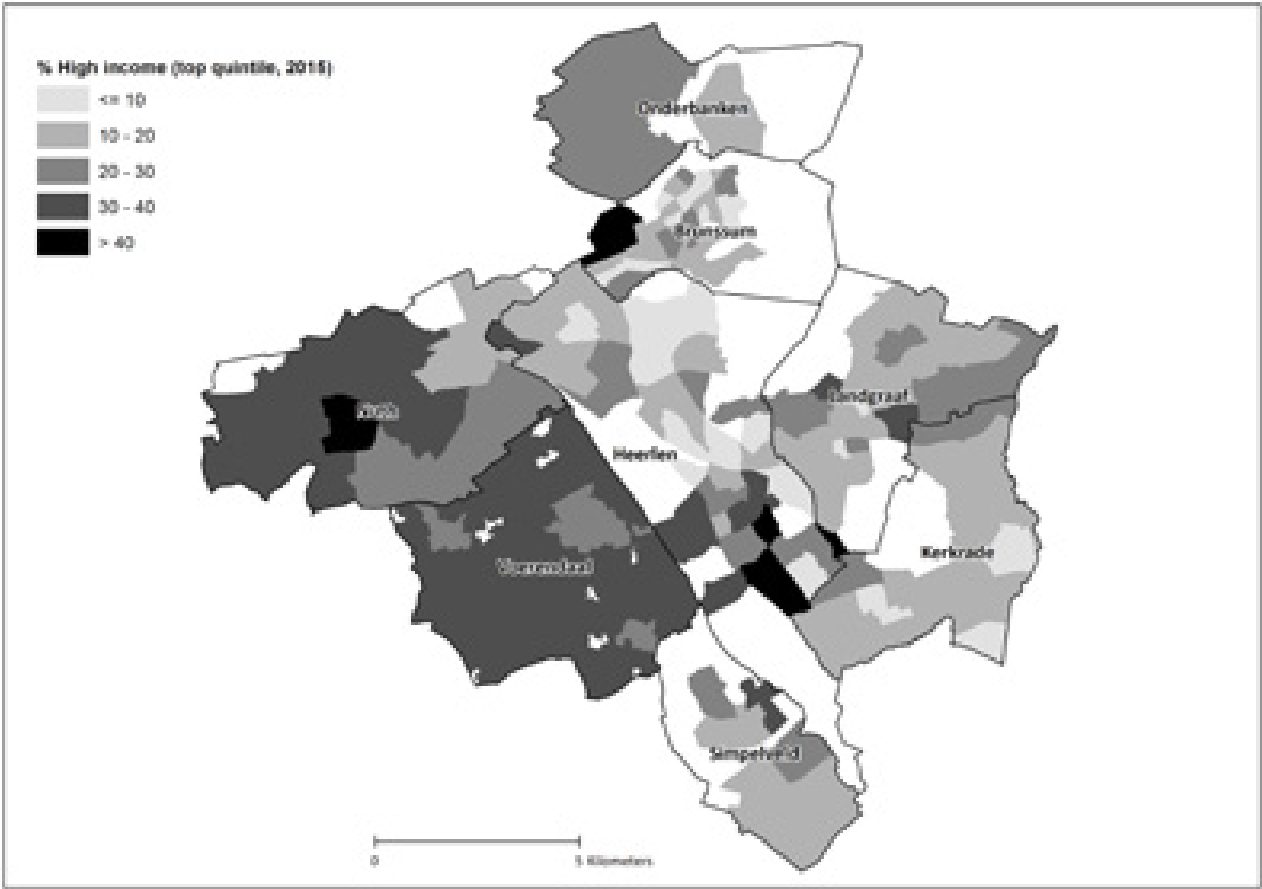
Mustafa Dikec en Edward Soja worden gezien als belangrijke theoretici over het concept van ruimtelijke rechtvaardigheid. Dikec (2001) legt uit hoe spatialization - het conflicterende proces van richting geven aan toekomstige ruimtelijke veranderingen - een rol speelt bij het creëren van overheersing en onderdrukking in steden. Een voorbeeld zijn bewoners die niet gehoord worden voor ruimtelijke ingrepen in hun omgeving. Bovendien onderstreept Soja (2010) het belang van het ‘ruimtelijke’ voor begrip van sociale rechtvaardigheid in de samenleving en beleidspraktijk. Hij stelt dat ruimtelijke rechtvaardigheid niet alleen een beschrijvend karakter heeft voor sociale rechtvaardigheid, maar tevens op zichzelf een causale kracht is. Een bepaalde fysieke inrichting en beleidskeuze kan bijvoorbeeld leiden tot een afname van sociaal-economische status in een gebied, wat weer invloed heeft op toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen en investeringen. Beide theoretici samengenomen, kunnen ruimtelijke (on)rechtmatigheden worden waargenomen en zijn deze het resultaat van ruimtelijke re-productieprocessen. Nieuw gecreëerde ruimte kan echter ook aanvullende ruimtelijke (on)rechtmatigheden aanwakkeren. In het laatste decennium is de hoeveelheid onderzoek rond ruimtelijke rechtvaardigheid sterk toegenomen. Ruimtelijke (on)rechtvaardigheidsvarianten zijn op de voorgrond getreden en meer centraal komen te staan in de huidige wetenschappelijke debatten en benaderingen voor maatschappelijke stedelijke uitdagingen. Veel van die varianten zinspelen impliciet een herverdeling van een ‘ruimtelijk en sociaal goed’ dat in de gebouwde omgeving kan worden waargenomen en als zeer onrechtvaardig geïnterpreteerd kan worden. Voorbeelden zijn gentrificatie of ruimtelijke vervreemding. Puur statistisch vergelijkend zijn daarnaast de levensverwachting, de toegang tot mobiliteit en parkgebieden of misdaadcijfers punten van aandacht. Dit zijn allen inbreuken op de mogelijkheden van mensen om activiteiten te ondernemen die zij belangrijk vinden om hun leven vorm te geven en hun welzijn ten volle te verwezenlijken.

Een van de rechtvaardigheidsbeginselen om te begrijpen hoe mensen trachten hun welzijn te bereiken is de zogenaamde capability approach. Deze benadering stelt dat een situatie onrechtmatig wordt als mensen niet langer in staat zijn iets op basis van hun individuele voorkeuren, vrijheden en mogelijkheden tot stand te brengen. Onge-

lijkheden als gevolg van individuele keuzes zijn daarbij volledig gerechtvaardigd. Als ik dus mogelijkheden A, B en C moet hebben voor mijn eigen welzijn en mijn buurvrouw D, E en F voor haar welzijn én we zijn beide in staat daar gebruik van te maken, dan is dat rechtvaardig. Ook als wij een ander, ongelijksoortig, welzijn nastreven. Zodra één van ons dat niet meer kan, is de situatie onrechtvaardig. Amartya Sen is een van de grondleggers van deze benadering en creëerde het tot het overheersende paradigma in het beleidsdebat over menselijke ontwikkeling en de Human Development Index. Dit is een samenvattende maatstaf gestoeld op statistiek, welke gebruikt wordt door de Verenigde Naties om de gemiddelde prestatie in de belangrijkste dimensies van menselijke ontwikkeling inzichtelijk te maken. Dit zijn: een lang en gezond leven, kennis en een fatsoenlijke levensstandaard. Hoewel de capability-benadering vanuit dit perspectief rechtvaardig lijkt omdat zij ruimte laat voor individuele afwijkingen en rekening houdt met de persoonlijke context, is de rol van het ‘ruimtelijke’ cruciaal aangezien het de mogelijkheden voor handen beïnvloedt.

“Cities have the capabilities of providing something for everybody, only because, and only when, they are created by everybody” - Jane Jacobs

Ruimtelijke ontwikkeling is afhankelijk geworden van economische groei modellen vanwege haar geprivatiseerde en gecommercialiseerde karakterverandering (Marvin et al., 2018; Savini, 2021). Dit vanwege de opvatting dat economische ontwikkeling vanzelf leidt tot het verbeteren en verminderen van ruimtelijke ongelijkheid. Deze gedachte linkt met het rechtvaardigheidsbeginsel utilitarianism, tevens een van de grootste kritiekpunten op Degrowth. In tegenstelling tot de capability approach stelt het utilitarismebeginsel dat een handeling of verandering gerechtvaardigd is als het totale welzijn per saldo in een gebied of land stijgt, ongeacht de verdeling of individuele context. Stedelijke ontwikkeling focust daardoor meer op de her-

verdeling van economische winsten (Ferreira en von Schönfeld, 2020). In een groeiperspectief wordt grond dan ook beschouwd als een schaars goed én neemt de concurrentie en rivaliteit tussen gebieden toe (Savini, 2021). Chambers (2021) betoogt ook dat ruimtelijke ordening in haar huidige staat economisch gunstig is voor 'buitenstaanders', maar dat het buurtgevoel voor daadwerkelijke inwoners van een wijk vermindert. Degrowth probeert daarentegen het gedeelde eigendom van bepaalde ruimtelijke processen en publieke diensten te deprivatiseren. Dit gebeurt naar mijn mening van oorsprong uit een milieutechnisch of ecologisch standpunt. Degrowth verklaart dit hun pleidooi voor onder andere langzame en openbare vervoerswijzen, lokale landbouwpraktijken, en andere gemoedelijke gebruiken en principes van zelfvoorziening, zoals de deeleconomie, co-housing of gemeenschapsprojecten. De oplettende lezer merkt op dat iemand in de Degrowth sfeer daardoor meer autonomie en eigenaarschap krijgt over waar hij of zij mee bezig is in de leefomgeving. Volgens Savini (2021) zijn dit inderdaad belangrijke uitgangspunten als Degrowth linkt met stedelijke ontwik-

keling. Een groei-afhankelijk stedelijk ontwikkelingsmodel met een utilitarisme perspectief kan per saldo economisch meer opbrengen voor een gebied, terwijl Degrowth met een capability-gebaseerd perspectief neigt naar meer individueel zeggenschap over ruimtelijke vormgeving en daarmee de verwezenlijking van ieders welzijn op basis van de mogelijkheden die zelf gecreëerd zijn. De lokale geografische schaal wordt vaak aangehaald in de Degrowth literatuur om op activistische wijze verandering teweeg te brengen tegen kapitalistische ideeën van groei. Op enkele succesvolle experimenten na, blijft structurele verandering in de praktijk uit (Mocca, 2020), terwijl het potentieel in wetenschappelijke debatten wordt erkend (Savini, 2021). Daarom sluit ik mij aan bij Helen Jarvis die stelt dat de schaal van het menselijk leven en sociale verbondenheid geschikt lijkt om deze verandering te bewerkstelligen (Schulz, 2020). Daarmee duid ik op het gebied dat iemand gemiddeld gebruikt voor het dagdagelijkse leven. Dit vraagt echter om een nieuwe discussie over de geografische schaal van ruimtelijke politiek, als changemaker, een herbezinning op de relatie tussen tijd en ruimte in

Kaarten: Aandeel inwoners met een hoog en laag inkomen per gemeente in de regio Parkstad (Hoekstra et al. 2020). De achterliggende analyse laat zien dat sociaal-ruimtelijke polarisatie optreedt.

menselijke dimensies én wat publieke ruimte inhoudt. Recent onderzoek laat namelijk zien dat lokale capabilities centraal staan bij het benoemen van de oorzaken van ruimtelijke (on)rechtvaardigheid op het platteland (Norberg, 2020). Capabilities worden daarbij gezien als vermogens die tot verandering op hogere niveaus van ontwikkelingspolitiek kunnen leiden. Zij zijn gebaseerd op sociale samenwerking en lering (Bock, 2016) tussen mensen en organisaties. Oftewel, onze menselijke gedragingen, persoonlijke kenmerken en sociale (en zakelijke) interacties. Ik durf te stellen dat een Degrowth perspectief kan bijdragen aan capability-gebaseerde ruimtelijke rechtvaardigheid in krimpregio's, zoals Parkstad. Vanwege de huidige geïnstitutionaliseerde ruimtelijke politiek is dit helaas nog niet het geval in andere gebieden. In krimpregio's nemen de economische vooruitzichten af op basis van de huidige groei-afhankelijke modellen en worden de lokale belanghebbenden geconfronteerd met verschillende sociaaleconomische en cultureel-politieke uitdagingen en veranderende prioriteiten. Omdat investeringen van buitenstaanders ontbreken of afnemen is de economische waarde en het utilitarisme beginsel plots niet meer doorslaggevend in besluitvorming. Het redden van krimpende regio's wordt dan veeleer een prioriteit van lokale politici, organisaties, onderwijsinstellingen, individuen en ondernemers. Zij identificeren zich met de lokale geschiedenis, zijn trots op hun regio en geloven in de sterke punten, de authentieke sfeer en de unieke karakters ervan. Zij zijn degenen die zich echt bekommeren om bijvoorbeeld de plaatselijke landschapsstructuren, de behoeften van bepaalde gemeenschappen en plaatselijke culturele gewoonten. Er doet zich een kans voor om op integrale wijze de autonomie op 'hun' ruimte terug te claimen. Daarmee ontstaat tevens de mogelijkheid om een gebouwde omgeving te creëren voor en door de locals. Deze wordt gevoed door eerlijke en gevarieerde mogelijkheden voor eenieder om het welzijn na te streven dat zij belangrijk vinden op basis van voorkeuren en vrijheden. Pas dan is de gebouwde omgeving ook echt het decor van ons leven.

(met dank aan Christian Lamker, Robin Neef en Freek van den Ende)

Stefano Blezer is docent-onderzoeker Built Environment Academie en Lectoraat Smart Urban Redesign bij Zuyd Hogeschool Heerlen

DEGROWTH EN DE STAD: VAN DE PROEFTUIN NAAR DE POLITIEK

JOOP DE KRAKER

ER IS NOG WEINIG NAGEDACHT OVER DE VRAAG WAT DEGROWTH CONCREET KAN BETEKENEN VOOR DE STAD. JOOP DE KRAKER GAAT HIEROVER IN GESPREK MET CRELIS RAMMELT EN MIRIAM MEISSNER VAN ONTGROEI – THE DUTCH DEGROWTH NETWORK.

Tot nu toe is de praktische uitwerking van het degrowth gedachtengoed vooral gericht op dat van de persoonlijke leefstijl en de theoretische uitwerking juist op het hele hoge niveau van het economische systeem.

Joop: In een krimpstad is de economie fors in omvang afgenomen. Is dat niet de ideale uitgangspositie om het degrowth gedachtengoed toe te passen op het niveau van de stad?

Crelis: Nou, allereerst is het belangrijk te begrijpen dat economische krimp echt iets anders is dan wat degrowth met de economie wil. Bij krimp of recessie wordt de economie kleiner doordat hele bedrijfstakken moeten sluiten en gewone mensen hun baan en inkomen verliezen, met alle ellende vandien. Bij degrowth gaat het om het gericht beperken van economische activiteiten waar wel veel geld in om gaat, maar waar meestal maar enkelen beter van worden terwijl de ecologische schade groot is. De economie is nu bovendien zo ingericht dat ze móet groeien, anders hebben we echt een probleem. Degrowth wil daar vanaf door de economie anders te organiseren.

Miriam: Ik vraag me daarom ook af of degrowth wel iets is dat je op het niveau van de stad kan toepassen. Kan een stad ontgroeien, zonder dat er een nationaal degrowth beleid is? Als iedereen opeens veel minder zou consumeren, winkelen en reizen, dan zou de economie instorten! Mensen zouden hun werk en inkomen kwijtraken en er zou ook geen geld voor gezondheidszorg en onderwijs meer zijn. Minder consumeren kan dus alleen als het samengaat met het structureel anders inrichten van de economie, bijvoorbeeld door banen te delen of het invoren van een basisinkomen.

Joop: Wat zouden we dan wel kunnen met degrowth ideeën in een krimpstad?

Crelis: In een krimpstad zijn veel mensen buiten de boot gevallen. Voor die mensen biedt degrowth inspiratie en

ideeën over hoe ze zinvol actief en betrokken kunnen zijn. Activiteiten die bijdragen aan de stad en ieders welzijn, zonder dat ze persé ook aan de economie bijdragen. Voorbeelden zijn het meer gebruik maken van de publieke ruimte, bijvoorbeeld voor urban sports of een stadstuin. Of het opzetten van een lokaal ruilsysteem of lokale voedselproductie.

Joop: Bij dat soort initiatieven zijn in de regel maar kleine groepjes mensen betrokken. Zou het mogelijk zijn om dat op te schalen, van een kleine niche naar stadsbrede betrokkenheid?

Crelis: Het is inderdaad nog vrij marginaal, maar dat komt omdat er zoveel barrières en obstakels zijn in het grotere systeem van beleid en economie. Om dit soort initiatieven te laten groeien moet je daar dus iets aan doen, zodat het grotere systeem ze ondersteunt in plaats van tegenwerkt. Dat betekent dat je je niet alleen met zulke activiteiten moet bezighouden, maar ook met politiek activisme.

Joop: Dus eigenlijk zeggen jullie, degrowth en de stad, de krimpstad, hebben elkaar nog weinig te bieden? Eerst zijn er veranderingen op een veel hoger niveau nodig, daar moet het beleid worden omgegooid en de structuur van de economie drastisch worden veranderd.

Miriam: Oh nee, ik denk dat er zeker wel een hoop te doen valt op stedelijk niveau, ook, of juist, in krimpsteden. Ze kunnen dienen als proeftuinen voor degrowth praktijken, ook om te demonstreren wat mogelijk is. Om te inspireren en te laten zien dat welzijn niet persé afhangt van veel bezit, maar ook mogelijk is door coöperatieve vormen van productie en consumptie. Bij het bepleiten van structurele veranderingen in beleid en economie, kunnen we daarmee laten zien dat het niet om een utopie gaat die alleen bestaat in de hoofden van een paar idealisten, maar dat het al in de praktijk wordt gebracht en mensen zich er goed bij voelen. En ook dat er hervormingen nodig zijn om

INTERVIEW

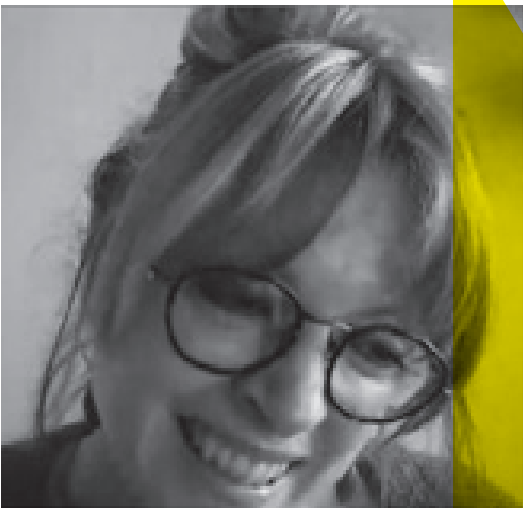
“KRIMPSTEDEN KUNNEN DIENEN ALS PROEFTUINEN VOOR DEGROWTH PRAKTIJKEN, OOK OM TE DEMONSTREREN WAT MOGELIJK IS.”

de positieve effecten van die degrowth praktijken pas echt goed tot hun recht te laten komen. Dus als proeftuin voor degrowth is de stad heel belangrijk, maar het zou onverstandig zijn om je alleen daar mee bezig te houden. Want uiteindelijk moeten we ons ook richten op de noodzakelijke structurele hervormingen.

Crelis: Ja, inderdaad. En voor dat doel is het van belang dat al die verschillende groepjes en initiatieven op degrowth gebied zich verenigen in grotere netwerken. Om elkaar te ondersteunen, van elkaar te leren, en om politiek stelling te nemen en invloed uit te kunnen oefenen.

Joop: Het is duidelijk dat er allerlei barrières zijn in beleid en economie die het toepassen van degrowth principes op grotere schaal belemmeren. Maar misschien wil 90% van de mensen dat ook helemaal niet? Misschien is de menselijke natuur het grootste obstakel?

Miriam: Tja, ik denk wel dat er zoiets als de menselijke natuur is, maar ook dat onze kijk erop sterk bepaald wordt door welk verhaal ons erover wordt verteld. En al decennia lang is het dominante verhaal dat van de neoliberale economie: dat we competitief zijn, gericht op eigenbelang en individueel gewin, en dat samenwerking niet zo in onze aard zit. En hoe meer mensen met dit beeld worden opgevoed en opgeleid, hoe meer ze zich er ook naar gaan gedragen. Ik denk dat het heel veel inspanning zal kosten om het dominante verhaal over onze natuur te veranderen. Ik zie helaas ook weinig politieke partijen die een echt heel ander verhaal durven vertellen. Maar dat is wel nodig, ook als degrowth activisten zullen we dat moeten doen. Een voorbeeld is George Monbiot, een Britse bioloog en degrowth activist. Hij stelt dat mensen juist van nature gericht zijn op samenwerking, dat we misschien wel het meest coöperatief van alle soorten zijn!

Joop: Zijn er voorbeelden van concrete stedelijke degrowth initiatieven die deze andere visie op de menselijke natuur promoten?

Miriam: Een voorbeeld zijn nieuwe woonvormen, waarbij veel dingen gemeenschappelijk worden gebruikt en geregeld. Het gaat dan niet alleen om de wasmachine, maar ook om zorgtaken. Zorg voor kinderen, voor ouderen, huisdieren of de tuin. Nu wordt zorg heel vaak uitbesteed. We werken fulltime, zodat we genoeg verdienen om anderen in te kunnen huren die voor onze kinderen of onze ouders zorgen. Vanuit het perspectief van de groeieconomie is dat een win-win situatie, want zowel ons salaris als dat van de verzorgers dragen bij aan het bruto nationaal product. Maar lang niet iedereen zal dat zo zien, want een hoop mensen zou graag zelf voor hun huisdier of kinderen zorgen, als ze zich konden veroorloven om niet fulltime te werken. Maar ze hebben geen keus. In een gemeenschappelijke woonvorm kun je besluiten om het niet uit te besteden, maar dat een deel fulltime werkt en een deel zorgt, of dat mensen het om de beurt doen. Uiteindelijk worden dan dezelfde taken verricht als wanneer je alles uitbesteed, maar omdat er niet met salarissen wordt geschoven wordt de economie op papier niet groter.

Joop: Dat klinkt als ‘terug naar vroeger’. Kan dat?

Crelis: Daar zit inderdaad een belangrijke spanning! Veel mensen zullen dit zien als terug in de tijd gaan, en dat niet wenselijk of aantrekkelijk vinden. Daar zit een zwakke plek in het degrowth verhaal waar nog goed over nagedacht moet worden: hoe maak je het aantrekkelijk?

Miriam: Ik denk dat het daarom belangrijk is om te benadrukken dat het hier om innovaties gaat. En dat innovaties lang niet altijd betrekking hebben op nieuwe technologie, maar dat er ook zoiets is als sociale innovatie. En natuurlijk niet alleen het innovatieve aan dit soort nieuwe vormen van samenleven en werken benadrukken, maar ook de voordelen die ze bieden.

Joop: Maar als het gaat om bijvoorbeeld het gemeenschappelijk organiseren van zorgtaken in een woongroep, zullen ook veel mensen bang zijn daarmee hun persoonlijke vrijheid te verliezen, toch?

Crelis: Tja, hoe vrij zijn we nu dan eigenlijk? Hoe vrij zijn we om voor onze ouders of grootouders te zorgen? Hoe vrij zijn we om geen fulltime baan te nemen en zelf ons huis schoon te maken? Je zou het dus net zo goed om kunnen draaien. OK, in de huidige context zullen veel mensen kiezen voor hun carrière en hun ouders naar een verzorgingshuis laten gaan. Je vrijheid is dan de vrijheid om een zorginstelling uit te kiezen of een zorgverlener. We hebben bepaalde vrijheden, maar wel binnen de beperkingen van het aanbod. En meestal niet de vrijheid om te kiezen voor meer tijd en zelf zorgtaken op je te nemen, of wat je dan ook maar met je tijd wilt doen. Ik zou dus willen benadrukken dat de degrowth benadering juist heel bevrijdend kan zijn, en in feite veel meer mensen dan nu in de gelegenheid zou stellen om hun leven in te richten zoals zij dat graag zouden willen.

Crelis Rammelt is universitair docent Milieugeografie en Internationale Ontwikkelingsstudies aan de UvA

Miriam Meissner is assistant professor Literature & Art, Faculty of Arts and Social Sciences aan de Maastricht University

8th International Degrowth Conference

Caring Communities for Radical Change

24 – 28 August 2021
The Hague, NL

The pandemic situation permitting, the conference will be held partly in-person with a large online component. It will bring together activists, artists, academics, practitioners, students, and the general public in discussing ideas and practices which can ensure wellbeing for all within the Earth's limits.

OP JE 8/2021 DAK

THE HEERLEN
Rooftop Project

Het Heerlen Rooftop Project
gaat live deze zomer op het
dak van parkeergarage De
Putgraaf in Heerlen.

Meer informatie op schunck.nl/rooftop | Met dank aan: IBA Parkstad, Q-Park Putgraaf

SCHUNCK

DEGROWTH EN DE (KRIMP)STAD: EEN MOEIZAME VERHOUDING

DE REDACTIE

MET DE DEGROWTH DAILY HEBBEN WE EEN ZOEKTOCHT GESTART NAAR DE VERHOUDING TUSSEN HET RECENT OPGEKOMEN 'DEGROWTH' GEDACHTEGOED EN DE ONTWIKKELING EN PRAKTIJK VAN MET NAME DE KRIMPSTAD.

Wat is een ontgroeistad?

Het beginpunt was de veronderstelling dat degrowth een positief ontwikkelperspectief zou kunnen bieden voor de krimpende stad. We wilden echter ook te weten komen hoe de praktijk van de krimpende stad het degrowth gedachtegoed kan aanvullen en aanscherpen. Er is inmiddels een veelheid aan publicaties over het idee degrowth, maar die zeggen weinig over de relatie met de stad, laat staan met de krimpende stad. Al lijkt daar sinds kort wel wat verandering in te komen.

De titel van deze themakrant bestaat uit twee woorden. Het eerste, degrowth, verwijst naar een concept waarmee een decennia-oude traditie van systeemkritische denkers, zoals Lefebvre ('Recht op de stad'), Latouche ('Farewell to growth') en de Club van Rome ('De grenzen aan de groei'), is omgevormd tot een eigentijdse beweging. Het is een sterk academische en activistische beweging, die banden heeft met de klimaatbeweging en met denkers als Kate Raworth ('Donuteconomie') die pleiten voor een andere kijk op de economie. Het tweede woord, 'daily', is een gangbare titel voor een krant, maar verwijst ook naar de dagdagelijkse (ontgroe)realiteit van de krimpende stad. Hoe ontwikkelt een stad zich in de afwezigheid van structurele groei? Wat is de impact op de stad als de economie kleiner wordt en het aantal inwoners afneemt? Kan er temidden van een vermindering van inwoners, economie en consumptie sprake zijn van een stijging van kwaliteit van leven? De 'Degrowth Daily' staat zo in het teken van een ontmoeting tussen het concept degrowth en het stadsleven in een krimpregio.

Opbrengst van een bijzondere ontmoeting

Maar wat heeft deze ontmoeting opgeleverd? Om te beginnen heeft de diversiteit van het concept degrowth vermengd met de pluriforme realiteit van de krimpstad een veelkleurige krant opgeleverd. De keuze om de inhoud te vergaren door crowdsourcing heeft daarin zeker een rol gespeeld. We kozen daar bewust voor, vooral om de tot nu toe nogal academische en conceptuele gedachten over degrowth te verbreden en voor de stad concreter te maken. Een al te strakke inhoudelijke kadering, bijvoorbeeld door de krant te vullen met louter academische bijdragen, zou bovendien geen recht doen aan het medium krant.

De Degrowth Daily is dus een veelkleurige publicatie geworden, met allerlei invalshoeken en meningen. Om daar wat structuur in aan te brengen, is de krant ingedeeld in katernen. Grosso modo is gekozen voor een indeling in de traditionele samenlevingsdomeinen: cultuur ('Stadscultuur'), politiek ('Politieke stad'), milieu ('Stadsnatuur') en maatschappij ('Beleefde stad'). Een katern economie ontbreekt, wat opmerkelijk is omdat degrowth in de kern een economisch georiënteerd concept is. Wie goed leest zal echter in veel bijdragen ook aandacht voor het economische perspectief aantreffen, al is het dan zelden de hoofdmoot.

Omdat het concept degrowth mogelijk andere implicaties in een krimpstad heeft dan in een groeistad, is gekozen voor twee aparte katernen. 'Binnenstad' belicht de specifieke context van de krimpstad, en 'Buitenstad' de vraag wat degrowth vermag voor de groeistad of voor steden in het algemeen. In 'Binnenstad' biedt de bijdrage over het 'Heerlen Rooftop Project' een verrassend pleidooi voor een nieuwe stedelijke ruimte waarbinnen plekken gerealiseerd kunnen worden voor voedselproductie en energieopwekking. De vraag is wel welke gebruikers deze nieuwe stedelijke ruimte mag verwelkomen in een omgeving waar al sprake is van een overschot aan gebouwen en een terugloop in vooral jongere inwoners.

Het katern 'Stadsnatuur' verwijst niet louter naar de opgave om klimaatadaptieve stadsontwikkeling te realiseren. Door sloop van overbodig retail- of residentieel vastgoed ontstaat nieuwe stedelijke ruimte die inwoners uitdaagt alternatieve invullingen te realiseren. De voorbeelden hiervan, zoals de Stadstuin in Heerlen-Centrum, komen voort uit ecologische en vaak ook sociale motieven van de initiatiefnemers. Tegelijkertijd rijst de vraag waar de stad blijft als nieuwe stedelijke ruimte wordt ingevuld met een park, tuin of boomgaard. "Het weghalen van stedelijke infrastructuur is dus ook het weghalen van stedelijkheid - en daarmee verdwijnt de energiebron bij uitstek van stedelijke ontwikkeling", aldus Nol Reverda.

Het katern 'Gebouwde stad' is goed gevuld met projecten en praktijken uit de hoek van de architecten en stedenbouwkundigen. Er wordt gepleit voor niet-bouwen ("No is More") en voor ombouwen ("Niet bouwen maar ombouwen"). De aandacht voor dit onderwerp is niet vreemd, discussies over de krimpstad gaan immers vaak over de kortetermijneffecten van demografische stedelijke krimp zoals leegstand en dalende huizenprijzen.

Oplettende lezers hebben wellicht de verwijzing naar Richard Sennet waargenomen, die in het boek 'Stadsleven' een onderscheid maakt tussen de gebouwde en de beleefde stad. De door Sennet bepleitte balans hiertussen is door de demografische ontwikkeling van de krimpstad uit het lood geslagen. Er is namelijk sprake van een teveel aan gebouwen en grond, en een te weinig aan commerciële of alternatieve gebruikers, zoals kunstenaars, krakers, stadmakers en initiatiefrijke burgers die de gebouwde omge-

ving vullen met nieuwe ideeën. Het katern 'Beleefde stad' 'Gebouwde stad'. De bijdrage van Nicole en Marc Maurer pleit voor meer focus op de 'zachte' kant - het immateriële erfgoed - van de architectuur en een bijdrage te leveren aan het herstel van balans tussen de 'Beleefde' en 'Gebouwde' stad.

Voor het boek 'Dealing with urban and rural shrinkage' schreven Nicole Maurer, Nol Reverda en Maurice Hermans het hoofdstuk "Towards a culture of degrowth" waarin gepleit wordt culturele betekenis te geven aan een ontgroeide stadssamenleving. Het katern 'Stadscultuur' borduurt hierop voort, onder meer met een bijdrage van Maja Ro ak die constateert dat de zoektocht naar vocabulaire om duiding te geven aan het fenomeen stedelijke krimp voor de nodige begripsverwarring zorgt.

Tenslotte biedt het katern 'Politieke stad' ruimte voor ideeën over een meer rechtvaardige stad. Onder andere Nello Nul pleit met een ingezonden brief voor meer zeggenschap voor de burger. Impliciet en wellicht onbedoeld verwijst hij hiermee naar het gedachtegoed van Henri Lefebvre over 'La droit à la cité' oftewel het recht op de stad.

De zoektocht en wat we vonden

We vertrokken op onze zoektocht naar de verhouding tussen degrowth en de (krimp)stad met twee vragen op zak: kan degrowth een positief perspectief bieden voor de krimpende stad, en kan degrowth iets leren van de praktijk van de krimpende stad? De bijdragen in deze krant geven zeker een richting aan waar we de antwoorden moeten zoeken, maar roepen tegelijk ook nieuwe vragen op.

Degrowth kan een positief perspectief bieden voor een krimpstad doordat het helpt om bij ontwikkelingen een goed oog te hebben voor de onconventionele kansen die er zijn om de kwaliteit-van-leven van de inwoners te verbeteren. Zo kan leegstand en minder druk op ruimte kansen bieden voor 'urban sports', stadstuinen en duurzame circulaire nieuwbouw. En een krimpende economie biedt ruimte voor activiteiten die misschien niet veel winst genereren maar wel als heel zinvol worden ervaren. Een 'stadsbrede' toepassing van het degrowth gedachtegoed lijkt echter lastig. Een krimpeconomie is geen degrowth economie, en is daar ook niet makkelijk in om te vormen. Dat vergt echt fundamentele hervormingen en die moeten minimaal op een regionale schaal worden gerealiseerd. En dan nog blijft het de vraag of de meerderheid van de burgers bereid zal zijn tot consuminderen.

Kan degrowth dan wat leren van de krimpstad? Economische krimp en een overschot aan ruimte maken initiatieven mogelijk die je kunt zien als 'degrowth-in-de-praktijk', zoals de voorbeelden die we hierboven noemden. In een krimpstad zal er ook sneller steun zijn van de overheid voor deze initiatieven, als welkom alternatief voor doodsheid, leegstand en braak. De krimpstad is dan een proeftuin voor degrowth om te ontdekken wat werkt en wanneer, en een showroom met daadwerkelijke voorbeelden van wat mogelijk is.

Toch is het niet vanzelfsprekend dat een krimpstad deze functies beter kan vervullen dan een groeistad. De typische groep waaruit degrowth initiatieven voortkomen en vooral ook gevoed worden (jong, creatief, alternatief, hoogopgeleid, ondernemend) is in krimpsteden vaak slecht vertegenwoordigd door vergrijzing en selectieve migratie. In groeisteden zijn degrowth initiatieven bovendien een manier om een betaalbare niche te vinden temidden van de steeds schaarser en duurder wordende ruimte en te ontsnappen aan de ratrace op de schaarse, veeleisende banen-

markt. Die prikkels ontbreken in krimpsteden. Tenslotte is het de vraag of wat goed werkt onder de typische omstandigheden van een krimpstad ook daarbuiten zal werken.

Een ontmoeting met energie, op naar een vervolg?

Het enthousiasme waarmee academici, stadmakers, studenten en kunstenaars een bijdrage hebben geleverd smaakt naar meer. En niet voor niets is de verschijningsdatum van de Degrowth Daily #1 op 'Global Degrowth Day' (5 juni 2021), een dag waarop wereldwijd door allerlei acties en evenementen aandacht wordt gevraagd voor alternatieven voor het groeigelooft.

Het is niet onze pretentie met de Degrowth Daily definitieve antwoorden te bieden. De veelheid aan perspectieven heeft niet altijd tot meer duidelijkheid heeft geleid. Wel toont het de behoefte om na te denken over de stad vanuit een ander economisch perspectief dan het neo-liberale. Mogelijk is dat een impuls voor verdere gedachtenvorming over dit thema en hopelijk heeft de Degrowth Daily hieraan een stimulerende bijdrage geleverd.

Zoals het bij een eerste ontmoeting gaat, ontstaat er bij positieve wederzijdse uitwisseling een verlangen naar een volgende ontmoeting. Zo zou dat ook kunnen gaan met de Degrowth Daily. Het concept, de kaders en praktische handvatten staan ter beschikking voor éénieder die een volgende editie wil realiseren.

Tenslotte, dank aan iedereen die een bijdrage in welke vorm dan ook heeft geleverd aan de totstandkoming van deze eersteling.

Joop de Kraker, Christian Scholl & Maurice Hermans
Redactie Degrowth Daily

DEZE THEMAKRANT IS ONDERDEEL VAN HET PROJECT 'DEGROWTH DAILY' DAT WORDT UIGEVOERD DOOR MAURICE HERMANS, JOOP DE KRAKER EN CHRISTIAN SCHOLL VAN HET MAASTRICHT SUSTAINABILITY INSTITUTE (UM). FINANCIERING VOOR HET PROJECT WERD GELEVERD DOOR NWO, BINNEN HET ONDERZOEKSPROGRAMMA VERDUS SURF POP UP. WE DANKEN DE PARTNERS CULTURA NOVA, STADSREGIO PARKSTAD LIMBURG, IBA PARKSTAD EN NEIMED ALS OOK DE ORGANISATIES, INITIATIEVEN, ONDERNEMERS EN PERSONEN DIE MET ENTHOUSIASME HEBBEN BIJGEDRAGEN AAN DE TOTSTANDKOMING VAN DEZE KRANT.

gebogen spanning

klim op het dak en kijk: de evolutie in een notendop vertoont

sprongen. halve en hele zijn nu niet meer genoeg. waar zal de

laatste ooit eindigen? in de stad wachten ze het rustig af. dood

en verderf zijn verdorde geraamten die nieuw zijn gezaaid. ver-

**kruimelen doen ze onder je voet-
zolen. nog even proef je de lucht**

zo zuiver als die gedachten. gespannen buigt het samen leven.

**Jan Widdershoven
Stadsdichter Heerlen**

COLOFON

**Hoofdredactie: Maurice Hermans
Redactie: Christian Scholl & Joop de Kraker**

Joop de Kraker is hoogleraar Sustainability Assessment, Christian Scholl is universitair docent en Maurice Hermans is onderzoeker. Ze zijn verbonden aan het Maastricht Sustainability Institute (Universiteit Maastricht)

**Vormgeving: Buro Marcel van der Heyden
[instagram.com/burovdheyden]**

Oplage: 750 exemplaren

**Gedrukt door: Coldset Printing Partners op
Courant Dagblad 42,5 gr/m² papier**

Reageren via degrowthdaily@gmail.com

We are looking for Degrowthers who are inspired by this newspaper and are considering to work on a second edition of the Degrowth Daily. The concept is open source and we are ready to discuss how all that is developed can be transferred to a group Degrowthers.

